

ქართული
საბჭოთაო

იველი

1881

წელიწადი პირველი

№ VI, 035060.

თფილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მედიკოსის ქუჩაზე.

1881

ივნიის წიგნის შინაარსი:

I.	გარდასახლებულები (მოთხოვა ბატონ-უმბის დროებიდან) — დ. ქათველიშვილისა	3
II.	შეთბოვარი (დექსი) — მის. ასათიანისა	60
III.	ყარსის ბოლო (დექსი) — დ. რ — ზ — კ — ლისა	63
IV.	საქართველოს მოკლე მათიანე — მისე ჯანა-შვილისა	68
V.	წარმატება და სიმარცხე საქმეში — გრიგოლ ზედგინიძისა	83
VI.	ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მოქმედება	99
VII.	შინაური მიმოხილვა — მის. გურგენიძისა	106
VIII.	პოლიტიკა. არადელისა	119
IX.	განცხადება	128

ი მ ე ლ ი

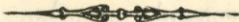
ყოველ-თვიური

სალითერატურო და საკოლიტიკო

ჟურნალი.

წელიწადი პირველი

035060.

თფილისი
ექვთიმე სულაძის სტამბა.
1881

27

საქართველო

I.	საქართველოს ისტორია (მეცხრამედი სტრუქტურის მიხედვით)	3
II.	საქართველოს (ქრ.) ისტორია	60
III.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობა	89
IV.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობის განვითარება	88
V.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობის განვითარების მიხედვით	88
VI.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობის განვითარების მიხედვით	106
VII.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობის განვითარების მიხედვით	119
VIII.	საქართველოს სოციალური მდგომარეობის განვითარების მიხედვით	138

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 15 мая 1881 г.

იბრაჰიმოვი
 სტამბოლის გამართველი
 1881

გარდასახლებულები.

მოთხრობა ბატონ-ყმობის დროებიდან.

«ვა სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?!
ყოფლიმც შენი მონდობილი ნიადაგმცა ჩემებრ ჰსჯირსა.
სად წარიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა.»
ნახეთ, ღმერთიც თურმე სწირავს კაცსა სოფლის განაწირსა.

თ ა ვ ი I.

მშვენიერი მაისის ღამის კაშკაში მთვარე მომლიძარი
ბადრის პირით დაჰყურებდა ქვეყანას და ერთნაირად ანა-
თებდა, როგორც დიდი ბატონის არე-მარეს, ეგრეთვე
გლეხი-კაცისასაც, და ერთნაირად უჩვენებდა გზას, რო-
გორც დათბუნებულს და იარალიანს, ყმებით შემოხვეულ
მგზავრ ბატონს, ეგრეთვე სოფლიდგან სოფელს მიმა-
ვალს, მარტოს და ტიტველა ტანით და ფეხით, გუდიან
გლახას.
ამ კაშკაში ღამეში აწყურის ციხე თავის ნანგრევე-
ბით წარმოადგენდა რალაცა ფანტასტიკურ ქმნილებას
ერთის მხრის საზვერაფი კოშკი მიემსგავსებოდა მიფიკურს
მდეგსა, რომელსაც თავის მაგივრად ჰქონდა მარტო სა-
შინელი დიდი ცხვირი, თითქმის გულამდისინ ჩაწვდილი,

და, ძალა-მოხილ ლახტად მიაჩნდა ერთი მარჯვნივ გაყო-
ლებული კედელი, რომელზედაც დიდის ხელით იყო და-
პყრობილი. ეს ლახტი მოდერებული ჰქონდა იმ კედელზედ,
რომელზედაც თითონ მდევნი იყო დამყარებული და რომე-
ლიც წარმოადგენდა უღონო და დასუსტებულ ქმნილებას,
კუტათ დაგდებულს. მეორე სახვერაფი კოშკი ჰგავდა მო-
ხუცს, წელში-მოხრილ კაცსა, ხელში დიდი ჯოხით და
ზურგზედ გუდით. ნათელი, შუბლ-წარბ გახსნილი პირი,
რომელზედაც არ იყო არც ერთი ბეჭედი ბოროტ-გულო-
ბისა და ბოროტ მოქმედებისა, ისეთ ნაირად ჰქონდა
მიქცეული იმ მძლავრი და დაუნდობელი მდევისაკენ,
რომ თითქოს ახლავ დაუწყებს მახუცი წყევასო და, ან
მოანანიებს იმ მდევს ყოველ ბოროტებას, ან თვითონ
შეიქმნება მისგან შემუსვრილიო. მოხუცი ჯიუტად იღგა
თავის ადგილზედ და არ ენანებოდა თავი; მჭკრეტელი
სწუხდა მისთვის. მარამ ამ ოცნებას მიცემული თვალი
რომ მიაკვირდებოდა მათ და კაცის გული ღელავდა მო-
ხუცის მოძაგლისათვის, მაშინ იმ მაჩხუბართ შუა აღჩნდე-
ბოდა შემაჩვიებელი ძალა და ჩაამველებდა ხელებს.

გარდაიტანდი თვალს არე-მარეზედ. მთების წამო-
წვდილნი წვერნი და მათზედ ახალი ფურცლით შემოსილნი
ხენი თითქოს ცოცხლდებოდნენ ადამიანის თვალისათვის;
ჩუმი და მშვიდი ნიავისაგან ფოთლების შრიალი ჰგავდა
განმარტოვებულ შეყვარებულების ჩურჩულსა. შტოთა
ერთმანეთის ხვევნა და მუდამი ერთმანერთისაგან განუ-
რჩეველი ერთობა ჰგავდა ადამიანს გულში სასიამოვნო
შუქსა, ხალხნი კი რატომ ვერა ვთავს დებით ერთად და
უბოროტოდ ერთმანერთში რატომ არ შეგვიძლიან ვი-

გარდასახლებულები

ცხოვროვთო, რატომ არ შეგვიძლიან ექვნიოთ ბედნიერებაო! სიჩუმე ღამისა ირღვევოდა მარტო ფოთლის შრი-
აღიო, და მხოლოდ იშვიათად დაიძახებდა სადმე გამჭრი-
ახის ხმით ღამის მოდარაჯე ქოტი. მთა, თითქოს ცოც-
ხალი რამე არსებებდა აჯავრებსო, აძლევდა იმავე ხმას და
იძის შემდეგ ისევ მოიფინებოდა იგივე სამარის სიჩუმე.
არა შეირყევოდა რა ბუნებაში სიფრთხილით, რომ მეო-
რეს არ დაუშალო სიამოვნების ოცნებაო.

სდგას ამისთანა ღამეში კაცი და შურისაგან გულ-
ძგერით უყურებს ბუნებას, ის ეძლევა მარტო ოცნებას
და ბედნიერია, ვიდრე მარტო გრძნობას ეკითხება იგი.
მარამ აი გონებამ გარდასძლია ჩვეულებისამებრ გრძნო-
ბას და მოხიბლა კაცის სიამოვნება, ჩაჩუმდა გული. ბედ-
ნიერი გგონია შენი თავი? ჰკითხა კაცის გონებამ თავის-
თავსა. არა, უპასუხა თითონვე, უბედურნი ვართ კაცნი,
როდესაც ხეებიც კი გვეჯობნიან. რათა ვართ ასრე ბოროტ-
ნი ჩვენ კაცნი, რომ, ერთმანერთის სიამოვნების მაგიფ-
რად, ერთმანერთის ბოროტსა ესცდილობთ. ესცდილობთ,
რომ სხვის უბედურებით გავიბედნიეროთ თავი?! სამღთო
კაცო! შენი ხვედრი მარტო ჯოჯოხეთია!

ამ მშვენიერ ღამეში, როდესაც ბუნება ასრე უხვად
იმკობდა თავის მშვენიერებას, აწყურის ზემოდგან მტკერის
ფონში მიდიოდა ერთ უღლიანი ურემი. ურემში მსხლო-
მნი მგზავრები თითქო თანა უგრძნობდნენ ბუნების სიჩუმეს,
მაგრამ მათი სიჩუმე არ იყო ის სიამოვნების სიჩუმე, როდე-
საც კაცს პირზედ გამოხატული აქვს ბედნიერი შეტურყევე
ლი ღიმილი;—არა, ურემში მსხლომ მგზავრებს ღიმი ჯავრი
აწვათ გულზედ და თითქოს გამოთქმაც ემძიმებოდათ, რომ

ერთმანერთისათვის არ გაეახლებინათ მწუხარება გულისა. წარბებე შეკრულნი და თავ-ჩაღუნულნი ისდნენ ისინი ურემში ჩუმად, ხმა ამოუღებლად. მტკვარს უფათერაკოდ გავიდნენ, რამოდენიმე გზა კიდევ გაიარეს მგზავრებმა, მარამ ისრევე უწინდელი სიჩუმე უფლებდა იმათში; მარტო მტკვრის მეორე პირზედ გარდიწერეს პირჯვარი და ყველამ თავისათვის რაღაცა წაიბუტბუტა. — საპონ მოკლებული ურმის ღერძი საცოდავად ჭრილობდა იმ ოღრო-ჩოღრო გზაზედ. — არც ჩვეულებრივი ურმული ელევითურად მკენესავი სიმღერა მეურმისა, რომელსაც თავისი სახლობა მიჰყავს ცოლის სამშობლოში, არც დირის ხმა ღღერებაში მიმავალი ხიზნისა, არც მაყრული სიმღერა მგზავრებისა, რომელთაც მიჰყავსთ დედოფალი ქრმის ოჯახში, — არაფერი ამისთანა ხმა არ აღვიძებდა ჩვენ მგზავრებს იმ ფიქრებიდგან, რომელნიც, ეტყობოდა, მძიმედ აწვათ მათ გულზედ.

შუა ღამე გარდასული იყო, როდესაც ტყის პირში გამოჩნდა ბჟუტვით ცეცხლი. მეურმემ შეაბრუნა გზიდგან ურემი და დააყენა იმ ცეცხლის სიახლოვეს. „სოლო“ დაიძახა მეურმემ შემავრებულის ხმითა. „მოხველით?“ ჰკითხა ცეცხლის ამნებმა ყმაწვილმა კაცმა და გამოექანა ურმისაკენ. ურემი წააყენეს ცეცხლის ახლო და გამოუშვეს ხარები. მეურმე, წელში მოხრილი ბერი-კაცი, გადმოხტა კოფოდგან, მოხსნა ჭალს თოკი და იქვე გრძლად მიაბა ხარები. ამ ხანში სოლო ურმიდგან ბარგს იღებდა.

„სოლო ერთი ეს ყმაწვილები ჩასხი, გენაცვალოს დედა“ — დაუძახა ურმიდგან დედა-კაცმა და მოაწოდა

მძინარე ოთხი თუ ხუთი წლის ყმაწვილი, მერე მეორე, და, როდესაც სოლომ მძინარეებივე მიაწვინა ცეცხლთან გაშლილ ნაალზედ, დედა-კაციც გადმოვიდა ურმიდგან და ხელში ეჭირა ძუძუ-მწოვარა ბავშვი. ამ მოძრაობაში უსუსურს ბავშვს გამოეღვიძა და დაიწყო ტირილი. ვიდრე საცოდავი დედა ძუძუს ჩაუღებდა იმას და დააჩუმებდა, ტირილის ხმაზედ მძინარე ყმაწვილებსაც გამოეღვიძათ და დაუწყეს კანკალით დედას ძახილი. დედამ წამოაყენა ყმაწვილები, გაათბო ცეცხლთან, ისევ მიაწვინა ლეიბზედ და ზემოდგან წახურა ძველი საბანი, საერთო ყველა მგზავრებისა. როდესაც ძუძუთა ყმაწვილმაც მოიკლა შიმშილი და, დედის მკერდზედ გამთბარმა, პაწაწა თათებით დაუწყო ტოტინი კაშკაშა მთვარესა, მაშინ დედამ გაუმართა იმას აკვანი, ჩააწვინა ყმაწვილი, არტახები გადააკრა, პირ-ჯვარი გარდასწერა და დაუწყო რწება წელის და ვაებით სავსე ნანით. მარამ იმისი ნანის ხმა არა ჰგავდა იმ ბედნიერი დედის ხმასა, რომელიც თავისი უსუსური ბავშვის წინამორბედს ჰხედავს ნათლით და ბედნიერებით შემოსილსა; არც იმ დედის ხმას, რომელიც, თუმცა ცხადად ვერ უღიმის თავისი ბავშვის მომავალს ბედსა, მარამ ვერც დაემდურება მწარედ, რადგანაც არ აქვს იმისათვის დამარწმუნებელი მიზეზი. ამ ჩვენი ნაცნობი დედის ნანა იყო ტირილთან შეერთებული სამწუხარო ნანა, თითქო მგლოვიარე დედა ეთხოვება შეწუხებულ ავად-მყოფ შეილსა და მალალის ხმით ვერ გამოუცხადებია თავისი გულის სევდა, რომ უფრო მეტად არ შეევაწუხო ავად-მყოფი და არ შეეუწინო გული სხვა

სახლის მეგობრებსა, რომლებსაც ჩემსავით სტკივათ გული ამ უბედურებაზედაო.

დედის ნაწილად დამტკბარმა ყმაწვილმა დაიძინა. სოლო ბეჯითად აყრიდა შეშას და ცეცხლი თან-და-თან ძლიერდებოდა. ბერი-კაცი წამოწოლილი იყო ცეცხლის-გვერდით და, დაღალული ჯანით და გულით, სთვლემდა; მხოლოდ ხშირად ამოიხვნეშდა ღრმად და შემდეგ ისევ მიეცემოდა გულის მჭამელ ფიქრებსა.

„სოლო!“ — უთხრა ბერი-კაცმა — „მოიტა, შვილო, გუდა, პატარა პური შეესჭამოთ და მივიძინოთ, თორემ ხვალ ძალიან ადრე გვინდა ჩვენ აქედგან წასვლა, რომ ახალ-ციხეს გავსცდეთ და იქით სოფელში სადმე დავსდგეთ.—იქ კი სათათრეთია და ფიქრი აღარაფრისა გვექნება.“

სოლომ მოიტანა გუდა. ორიოდვე პურის ნატეხი ამოიღეს გუდიდგან და გაინაწილეს. ეს იყო მგზავრების ვახშამი და მაშინვე მიწვნენ დასაძინებლად. მარამ ყველას არ დაეძინა, თუმცა ყველანი დაღალულები იყვნენ მთელი დღის მოგზაურობით. ბერი ეცადა გულ-დაკოდილი დედა, რომ პატარა მოეტყუებინა თვალი, მიეძინა, მაგრამ ყმაწვილების ერთი ბეწვა ჩუჩუნნი გაახილებინებდა თვალებსა, გაუფთხოვდა ძილსა და ისევ მიეცემოდა იმ ახირებულს ფიქრებსა, რომელნიც უმწარებდნენ ყოველი წამის სიცოცხლეს. დაჰყურებდა იგი სამს პატარა შეილებსა და ველარ აიტანა დედის გულმა; წარსული, აწმყო და მომავალი სულ გარდაჩხრიკა თავ-განწირულმა დედამ და ვერსად ვერ იპოვა რა გულის დამამშვიდებელი და სანუგეშო: წარსული იყო ვაი და წვალება, აწმყო ვაგლახი და ტანჯვა და

გარდასახლებულები

მომავალიც არასფერს არა ჰპირდებოდა ან სჯულის გამოც-
კლის, ან სიკვდილის მეტსა ხორციელად და სულიერად,
რასაკვირველია, იმ სფერაში, სადამდინაც მიახწევდა მისი
გონებითი მხედველობა. ამისთანა ფიქრებით აღვლევებულმა
და შეძრწუნებულმა დედამ გარდაჰკოცნა მძინარე ყმაწვი-
ლები და ცრემლით მოუღობო პირი. შემდეგ წამოიჩო-
ქა, დაეშხო პირ-ქვე და ცხარის ცრემლით ქვითინებდა
დიდ-ხანს, ვიდრე ცრემლს შეეძლო დენა და გულს ქვი-
თინი. ბოლოს აიწია თავი მაღლა, შეაპყრო ცას გაშლი-
ლი ხელები და მისუსტებულის ხმით შევედრა: „ღმერთო,
ყოელის გამჩენელო, სამებაო ერთ-არსებაო! შენ გეზა-
რებოდეს ჩვენი დაკარგული ბედი, ნუ დაჰკარგავ შენს
გაჩენილ და მალვარებელ ქრისტიან სულთა! თუ მე ან
ამ მოხუცებულს მამა-ჩემს გვექონდეს შენთან რაიმე და-
ნაშაულობა, მევე, მე მოამკითხე და გადამხადევიე, უფა-
ლო, მხოლოდ გებრალეობოდენ ეს უსუსური ბავშვები!“
და რომ გარდახდა ყმაწვილებს, ისევ დაეშხო პირ-ქვე და
მორთო მოთქმით იგივე მწუხარების ქვითინი.

ამ დროს გამოეღვიძა ბერი-კაცს და, რომ შემოესმა
ქვითინის ხმა, მივიდა დედა-კაცთან და ნელა ააყენა:
„კარგია გაიანვე, რა დაგეშართა, რა არის მაგოდენა ვა-
ება და გულის ხეთქა; მოთმინება მიეცი შენ თავსა, თო-
რემ, თუ შენ არ იქნები, ვინ დაგიზრდის ამ შვილებსა!
ესენი მაინც გებრალეობოდენ, თუ შენი თავი სასიკვდი-
ლოთა გაქვს გადადებული!“

— „ბარემ კი მეც მინდა, რომ დავმშვიდდე, მამა ჩემო,
მარამ გული არ მითმენს და მე ვერ დამიძლევია თავი“,
— შეჰბლაველა ქალმა მამას და წამოდგა ბერიკაცმა დაა-

შოშმინა გაიანე და დააწვინა. როდესაც გაიანეს ჩაეძინა, დილის მახარობელმა ნიაემა დაიწყო ბერვა.

— „სოლო“! გააღვიძა ბერი-კაცმა, „სოლო—წადი, შეილო, პატარა შეშა კიდევ მონახე, თორემ დილის ნამისა ცაა დაჰკრავს და ყმაწვილებს შესცივდებათ, თუ ცეცხლი არ მოუმატეთ“. პატარა ხანის შემდეგ, სოლომ დიდი ზურგი შეშა მოიტანა, და, როდესაც დილის ნამმა შეაშფოთა ყმაწვილები, მაშინ მშვენიერი დიდი ჭია-კოკონასავით ცეცხლი გააჩაღეს მეზავრებმა.

ჯერ ისევ ბნელოდა მეორე დღეს, როდესაც მეზავრებმა დაიწყეს მზადება წასასვლელად, და, რამწამს ინათლა მტრედის-ფრად, შეუდგნენ კიდევ გზასა. ბერი-კაცი ისევ კოფოზედ იჯდა და თუთხმეტი წლის ყმაწვილი კაცი, სოლო, ფეხით მოსდევდა უკან ურემსა. „ამლამ ბადელში უნდა ვიყენეთ“—სთქვა ბერი-კაცმა. ნეტავი ვიცოდე, რა გვიწერია ჩვენ ბედად—სიცოცხლე, თუ სიკვდილი და ან როგორნი ერთი, თუ მეორე?—მარამ ფიქრი არ არის, მგონია, კაცურად მოგვექცნენ და ძალა არ დაგვატანონ არასფერში, ცხოვრებით კი როგორც იქნება ვიცხოვრებთ: მე და სოლო მოჯამაგირეთ დავსდგებით მისვლის უმაღლესთანმე და ე ყმაწვილებს როგორ ვერ გამოვზრდით, რა ვიცი, რა დაგვემართება!? გიგოც ერთი ოთხი-ხუთის წლის შემდეგ მოგვესწრობა და მაშინ ხომ სულ აღარა გვიშავს რა..... ეჰ, შე დალოცვილო ღმერთო!—განავრძო ბერი-კაცმა რამდენიმე სიჩუმის შემდეგ—გაუკებარია შენი ღვთიური განგება: რა შევცოდეთ საიმისო, რომ ასრე ჩაგვამწარე წუთი სოფელი?!—მარამ ისევ შენა ხარ გლახათ მოწყალე, შენ-

თვის მოგვინდია ჩვენი სული და ხორცი და შენ შეგვეწიფე, ყოვლად შემძლებელო, შენის მადლისა და დიდებული სახელის ჭირიმე!“ — ეჰ, რაკი იმ აძაღლებულ არჩილს მოერჩით, მგონია, აღარა გეჭირს რა. — მიუბრუნდა ბერი კაცი გაიანეს — აი, რა გადაგლეჯილი დაგვეძებს, მგონია, ახლა ის ჩვენი ნაბატონარი არჩილი; მარამ თუ სალამომდისინ გადავრჩით, მერე კი სათათრეთში ექნებით და იქ კი იმისი აყროლებული პირის და დაუნდობელი გულის პატრონი მოურაფი ველარ მოსდგავს ფეხსა. — უწინამც დღე დაელიოს! — დააბოლოვა ბერიკაცმა და გარეკა ხარები.

გაიანე გაჩუმებული იჯდა ურემში და ხან ერთს ყმაწვილს ათბუნებდა, ხან მეორეს იმ ერთი ძველი საბნით. მზე კარგად მალლა იყო წამოწედილი, როდესაც გივასა და ნინოს გამოვლვიძათ და ერთის ხმით შესძახეს: „დედა პური!“

— „ხომ არ შეგცივდათ, გენაცვალეთ“? — ჰკითხა ყმაწვილებს გაიანემ — „ეხლავე მოგცემთ პურსა.“ ვინემ ყმაწვილები თვალებს იფშენეტდნენ და ზარმაცად იქექებოდნენ, გაიანემ ამოიღო ცალკე ხელ-სახოცში გახვეული პური და ორი პატარა ნატეხი მისცა ყმაწვილებსა, რომლებმაც ზარმაცად დაუწყეს მას ლოღენა. პურით მოსურიელებულმა ყმაწვილებმა მოიმხიარულეს და უნაღვლეღლის გულით დაიწყეს ცელქობა და სიცილი: ხან დედას მოეხევეოდნენ და ტკბილად აკოცებდნენ, ხან კოფოზე მჯდომ პაპას, ხან თავის ძმას დაუძახებდნენ ხოლმე „სოლო!“ და, როდესაც ის მოიხედავდა და ეტყოდა რასმე მათ, ისინი სიცილით ჩაკარკარებოდნენ, ხან ორივენი ერთად დაე-

პრობოზდენ ჰოქინაში მწოლიარე ყმაწვილს და აღერ-
სით და ღიმილით სართობდენ მას. ცოცხენ უფროც გვი
გაიანეს გარდაჰქონდა თვალები ერთი ყმაწვილიდგან
მეორეზედ და მესამეზედ და მომღიმარს სახეს უღობდა
სხვილად მომღინარე ცრემლით. სიცილი და ტირილი ერთ-
მანეთს ერეოდნენ და, აღელვებული, კანკალა ხმით ეა-
ლერსებოდა გაიანე თავის შვილებს. ნამეტანი მწუხარება
გამოიხატებოდა ხოლმე იმის სახეზედ, როდესაც უყუ-
რებდა და მიეაღერსებოდა ექვსი წლის ქალს, ნინოსა.
ვაჟების მომავალი ბედი ისრე არ აწუხებდა გაიანეს, რო-
გორც ქალისა: ვაჟებს თუნდა სულ დაეტაცნათ, ვინ რას
უზამდა მათ, მართო მოიმსახურებდნენ ვაჟ-კაცობამდისინ,
და მერე კი თითონვე ისინი უშველიდნენ თავიანთ თავ-
სა.—იქნება რომელისამე მდიდარი თათრის ხელში გა-
ბედნიერებულ იყვნენ კიდევ. ვაჟს მკლავისა და სულის
ძალა სიბერემდინ თან მისდევს და არაოდეს სრულებით
არა ჰკარგავს იმედს თავის დახსნისას, როდესაც მას თავის
მდგომარეობა არ მოსწონს. ქალი კი სულ სხვა არის:
მომავალ მშვენიერებას, ნინოს, რა მოელოდა წინა? ვინ
იცის, იმ უსჯულო ქვეყანაში რომელ ბევს ან ფაშას მო-
ეწონებოდა და თან წაიყვანდა? იქნება კი, რომ ცხოვ-
რება იმასაც ჰქონოდა მდიდრული, იქნება რამოდენიმე
მოხალბედი იმასაც მოელოდნენ, მარამ ნამუსი? ქრისტიან-
ულ კრძალვაში აღზრდილი ნამუსი, ვინ იცის, რომელი
თათრის სარეცელზედ უნდა შემუსვრილ-იყო? იქნება იმის
შემდეგ იმასაც გარდასჯერებოდა უსჯულო ფაშა და,
ყორანის უარის თქმისათვის, ან გლახად გამოეგდო უნუ-
გემოდ გარეთ, ან იქვე თავისავე თვალ-წინ მოეკლა კი-

დესა. ასრეთი მძაფრავი ფიქრები აწვა გულზედ საწყალ გაიანეს, მარამ ვის გამოუტყალებდა, თითონვე ეშინოდა გამოთქმა იმ ფიქრებისა, რომელნიც ძალათ შესდიოდნენ თავში, და სხვას ხომ რაღა გაუახლებდა ქირსა, მარტო ებრძოდა შავ ფიქრებს და ითმენდა, მარამ როდესაც მოაგონდა თავისი ბატონი არჩილი, მაშინ ველარ მოითმინა გაიანემ და ჰკითხა ბერი-კაცს: „არა მგონია, მამა-ჩემო, რომ სათათრეთში არჩილზედ უარესი კაცი კიდევ იყვეს ვინმე, თუმცა ის კი ქრისტიანია?!“

— კაცი ყველგან კაცია, შვილო! ავი და კარგი ყოველგან არის, საქრისტიანოშიაც და სათათრეთშიაცა.— „ოხ, არჩილ,“—სთქვა რამოდენიმე სიჩუპის შემდეგ—ღმერთმა ისე ნუ მომკლას, რომ შენი უბედურება არ მენახოს და ან არ გამეგონოს მაინცა.—ღმერთო მომიქცი როდისმე ის ძალა და უფლება, რომ არჩილს თავისივე ხორცი თავისივე კბილით ვაგლეჯინო!—თუ კი წინ არ მომეღის უარესი უბედურება, და მარტო ამ გამოცდას მაკმარებ, მაშინ აბატოვე, ყოველად მოწყალე უფალო, იმას ჩემთან და ჩემ ქირნახულს სახლობასთან დაგნაშაულობა.

სოლო პირში შესცქეროდა სმენად გარდაქცეული მოლაპარაკე პაპასა და არც ერთს სიტყვას არ უშვებდა ჩაუყლაპავს სულის სიღრმეში. როდესაც პაპამ მიტყვება შეუთვალა არჩილს, მაშინ სოლოს ყვითელმა ფერმა გარდაჰკრა, წარბები მოიბლუჯა და კბილებს ველარ ამორებდა ერთმანერთს. იმის გულში საუკუნოდ იყო ჩასახული არჩილის ჯავრის ამოყრა, მაგრამ როგორ გაუბედავდა თუთხმეტი წლის ყმაწვილი კაცი მოხუცებულ პაპას ამაზედ

ლაპარაკს. პირად მაინც არა უთხრა რა, მაგრამ გულში სისხ-
ლი აღელვებული ჰქონდა და აზრებით მიზბოდა იმ ძმასთან
და დასთან, რომელნიც გირაოთა ჰყავდა დატუსადებული
არჩილსა. არც ერთ წამს არ უზორდებოდნენ თავიდგან და
ყურებიდგან ძმის ნათქვამი სიტყვები: „ღმერთმა ნუ გა-
გზარდოს, თუ შენი ძალა არჩილზედ არა სცადო!“ —
„ღმერთმა ნუ გაგზარდოს“ — იმეორებდა გულში აღელ-
ვებული სოლო ყოველს წამს და უფრო უცხოვლდებო-
და ის გულში ჩანერგული მწინდა ვალი, რომელიც უწყ-
ველად უნდა გარდაეხადნა არჩილისათვის.

თ ა ვ ი II.

ახალციხის შემოთ, იქვე ახლოს დაიწყებინა აქარის
მთები, რომლებიც უფრო ხშირად ტყეებით არიან შე-
მოსილნი. მხოლოდ ცოტა მარჯენივ აბასთუმანისკენ,
ახალციხიდან არ დაღანის ახლო გზაზედ კარგა დიდი ად-
გილია ცარიელი და მოტველებილი, რომელზედაც ქვიშის
და ქვისა, ან მარტო თიხის მეტი არა არის რა. მხოლოდ
აქა-იქა ფოცხოვი წყლის ხეობაზედ დაგხვდებათ თითო-
ორიოლა ჯაგები და პატარა ხეები, ცალ-ცალკე მდგომნი.
მთები ერთმანეთზედ არიან გადაბმულები და ახალ-ცი-
ხიდან არ დაღანის გადასახედამდისინ სულ თან-და-თან
მალლდებიან კიბესავით. საშინლად ეღალება კაცს თვალი
და გული ამ გზაზედ: შეუდგები ერთს უშველებელს აღ-
მართსა და, დაღალული და დაქანცული, იმედს აძლევ
შენ თავს, რომ აი ავალ ამ მთის წვერზედა და გათავდე-

ბა აღმართიო. მარამ შეადგები წვერსა და გულ-სახეთქად დაინახავ, რომ პატარა ღელეს შემდეგ იწყება კიდევ აღმართი, პირველზედ უფრო უდიდესი და უმაღლესი. ღმერთმა დაიფაროს, თუ მგზავრის უიღბლობაზეც წვიმაც არის, ან ახალი ნაწვიმია: ქვიშა და თიხა ერთმანეთში აირევიან, ავარდება საშინელი ყელამდისინ ტალახი და აღარაფრით აღარ არის გასავალი, გარდა ჩარჯადრის ცხენებისა, და ისინიც ერთი დღის სავალს ორ-სამ დღეს უნდებიან მაშინ.

ამ გზაზედ ახალციხის ზემოდ და ცოტა მარჯვნივ, ფოცხოვის მარჯვნივ მხარეზედ მალლობ ქედზედ სდგას პატარა სოფელი, ბადელი. ხშირი ღამე იყო, როდესაც ჩვენი ნაცნობი მგზავრები გავიდნენ ფოცხოვის პირის პატარა ჯაგებსა და შეუდგნენ ბადელის აღმართსა. მგზავრებთ შორის ჩვეულებრივი სიჩუმე უფლებდა, და მარტო ურმის ქრიალი ატყობინებდა კაცს იმათ მოგზაურობას. პატარა ბადელშიაც საშინელი სიჩუმე იყო: ყოველ სულ-დგმულს, დღიური მუშაობით დაღალულს, ღრმა ძილით ეძინა, და მხოლოდ სახლის ერთგულნი მეგობარნი ძაღლები აქა-იქა ჰყეფდნენ ერთმანეთის ხმაზედ.

სოფლის შესავალ ნაპირში ფერღობზედ სდგას ორსართულიანი ხის სახლი ზაქარია ბეგისა, თავადი ავალი-შვილისა, რომელიც, რაღაცა უკმაყოფილობისა-გამო საქართველოში, გადმოასახლებულა აქა და მიუღია მაჰმადის სარწმუნოება. ურემი ჯერ ისევ აღმართში იყო, რომ ბეგის ძაღლებს რაღაცა წმუტუნი და ღრინვა შეუდგათ, და, როდესაც ურემი მიახლოვდა სახლსა, მაშინ ძაღლებმა ატეხეს საშინელი ყეფა, და ერთს წამს ათიოდე მოზვერვივით

დიდრონი ძაღლები შემოესხნენ გარს ურემსა. ტიტველა და დასისხლიანებული ფეხებით სოლომ ძლიეს შეასწრო ურემზედ, მაშამ იქაც არ იყო უშიშარი გაანჩხლებული დაგეშილი ძაღლებისაკან. სახლის მცხოვრებნი არსად სჩანდნენ, თითქო დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ იმ ძაღლებს ვერაეინ შემოეპარებოდათ ვერც ეზოში. მარამ როდესაც ყმაწვილებმა შიშით დაიწყეს საშინელი წივილკივილი, მაშინ რამოდენიმე კაცი გამოცვიოდენ და მოაშორეს ურემს ძაღლები: „ვინა ხართ?“ ეძახოდნენ ბნელაში თათრები ჩვენ მგზავრებსა, მარამ იმათ არ ესმოდათ რასა ჰკითხავდნენ, რომ პასუხი მიეცათ. ისინი თავისას ეუბნებოდნენ, რომ მგზავრები ვართ და გთხოვთ ამაღამ გაგვათენებინოთ საღძვეო. ასრე განვლო რამოდენიმე დრომ, ვიდრე თათრები არ დარწმუნდნენ, რომ მგზავრები ქართველები იყვნენ და თათრული არ იცოდნენ. შემდეგ დაუძახეს მირზას. მირზაც ქართველი იყო, თავის ბატონთან—ავალიშვილთან გადმოსახლებული და ისევე კარგად იცოდა ქართული ენა. პატარა ხანის შემდეგ, მირზა გამოვიდა მანთებული მკვრითა და მივიდა ურემთან. „ვინა ხართ ხალხნო? ამ დროს რა გაჭირვების სიარული გაქვსთ?—ჰკითხა მირზამ მგზავრებს.

— შენი გამჩენის ჭირიმე, შენი, რომ ქართული ენა კიდევ გამაგონე!“ — უთხრა პაპამ კოფოდგან — „გაჭირება მეტი აღარ ითქმის, რაც მე გაჭირება მაქვს ჩემი საცოდავი ოჯახითა: გამოქცეული ვარ, შენი ჭირიმე, ბატონისაგან და, თუ ამ დროს არ მევლო, იქნება მღევარი მომწვეოდა დასულ ერთიანად ისევე იმ უბედურებაში ჩავეყარეთ, როგორშიაც აქნობამდისინ ვიყავით. ვიქა-

რებოდი, შენი ჭირიმე, ნუ გაგვიწყრებით, რომ ამ შუა-
ღამისას შეგაწუხეთ, ღმერთი გადღეგრძელებსთ!“

— არა უშავს რა, ძამიავ, ამისთანა შეწუხება თითქმის
ყოველ ღამეს გვაქვს ხოლმე: ხან მგელი ჩამოგვივარდება
საიდანმე, ხან ტურა, და ტყუვილ უბრალოდ აგვიყიფე-
ბენ ხოლმე ამ ჩვენ ძაღლებსა.—მარამ ეს მითხარი ერთი,
ახლა რას აპირებთ თქვენა—მიდიხართ სადმე პირ-და-პირ,
თუ აქ გინდათ დარჩომა ამაღამ მაინც?

— კარგი იქნებოდა, შენი ჭირიმე, რომ ადგილი გვე-
შოვნა სადმე ამაღამისათვის ამ სოფელში, მერე კი
ჯერ მეც არ ვიცი, აქ დავრჩები, თუ სხვაგან დავსახლ-
დები სადმე, სადაც ნებას მომცემენ მემამულეები.

— შემოაბრუნე ურემი, ჩემო ძმაო! ამაღამ მე მოგცემ
ადგილსა. ჩემი ცოლიც ქართველი ქალია, ეს სახლობა
არ მოიწყენს იმასთან და ჩვენც მოეთავსდებით, ბატონიც
ქართველი გვყავს აქა, ჩემო ძმაო, და ფიქრი ნურაფრისა
გექნებათ, ვიდრე ამ მაზრაში ხართ. მერე თქვენისთანა
ბატონთაგან გამოპარულები ძალიან უყვარს იმასა.—მე
ვიცი, იქნება აქაც დასახლდეთ თქვენა.

— „შენი იმედის ჭირიმე, შენი“—ამოიხენეშა პაპამ და
„ჰაამო“-თი მოაბრუნა ეზოსაკენ ხარები.

საშინელ დიდ ეზოში რამოდენიმე დარბაზები ზედა-
ზედ იყვნენ მიდგმულები და ჩვენი მგზავრები ელოდნენ,
ან ახლა დავსდგებით, ან ახლაო. მარამ მირზა ჯერ არა-
ფერს ეუბნებოდა, ის კიდევ წინ მიუძღოდა და მიჰყავდა
შიგნი-შიგან. როგორც ძველი შეჩვეული და ნაამაგვეი ყმა,
მირზა კარგათა ჰყავდა მიღებული ზაქარია ბატონსა და
უკეთეს სახლში ეყენა თავისავე გვერდით გაყოლილ ცალკე

პატარა ეზოში. იმ ეზოში შეაყვანინა მირზამ ურემი და მოსძახა, „გამოუშვითო.“ თითონ შეირბინა სახლში და, ვიდრე პაპა და სოლო გამოუშვებდნენ ურმიდგან ხარებს, მირზა ისევ მობრუნდა უკან; თან გამოჰყენენ მას ცოლი და რამდენიმე პატარა შვილები. როგორც დიდი ხნის ნაცნობები, ისრე მიეგებნენ ერთმანერთს გაიანე და მელანია და დაჰკოცნეს ერთმანერთი და შვილები. ხარები მალე დააბინავეს და ყველანი შევიდნენ სახლში. დიდ ბუხარში დაუზოგავად დაწყობილი შეშა ჩახჩახებდა გაჩაღებული ალითა და დამძრალი ყმაწვილები ეტანებოდნენ ცეცხლსა. მელანია უმზადებდა ლოგინსა და ვახშამსა ამისთანა ძვირ-ფას და იშვიათ სტუმრებს, როგორც იყენენ გადმოკარგული მელანიასათვის თავისი მიწა-წყლის ხალხი; კაცები კი ტახტზედ იყენენ ჩამომსხდარნი და მუსაიფობდნენ. ახლა, ამ ბუხრის სინათლეზედ კარგად გასინჯა მირზამ სოლო და მოეწონა იმისი მოსული მოსხლეტილი ტანი, ახლად ამწვანებულნი უღვაშნი, დიდროვანი თვალები, რომელნიც უმტკიცებდნენ გულის უშიშრობას. კარგა ხანი უცქეროდა მირზა დაკვირვებით სოლოს და ზომავდა მას გამოცდილი თვალითა; მერე მიუბრუნდა ბერი-კაცსა და ჰკითხა; „ეს შენი შვილია, ბერიკაცო?“ — და უჩვენა სოლოზედ.

— ჩემი შვილის-შვილია, შენი ჭირიმე; შვილი კი ბატონმა მომიკლა ატენის ტყიდგან ხეების ზიდვით. — აი ეს სოლო სწორედ მამასა ჰგავს.

სოლომ მოიკენიდა ტუჩი, უნდოდა ჩაეყლაპა ცრემლი, მაგრამ ვერ შესძლო, რომ როგორმე გაეშრო ცრემლი და დაეფარა მჭვრეტელთაგან. მან შეჰკრა წარბები

და აღღვებულის ხმით უთხრა პაპას: „მე თავის ღღეში ისრე უგემურად და უნაყოფოდ არ მოვიკლავ თავსა; თუ თავს მოვიკლავ ჯერ სხვას გავგზავნი საიქიოს მახარობელად და მერე მეც თან გავყვები!“

მირზას ძალიან მოეწონა სოლოს სიტყვები. იმან იცოდა თავისი ბატონის ხასიათი და შეიტყო, რომ სოლო ძალიან შეუყვარდებოდა ბატონსა, როგორც ერთგული და თავგანწირული მამაცი, და ამისათვის, რამოდენიმე ფიქრის შემდეგ, იმან უთხრა პაპას: დარწმუნებული ვარ, ბერი-კაცო, რომ თქვენ აქ ყოფნა ძალიან მოგეწონებათ და აღარსად არ წახვალთ აქედგან. ჩემს ბატონსაც ძალიან ბევრი ჯავრი აქვს გულში დამარხული ქართველი ბატონებისა, და, სოლოს რომ ნახავს, იმას ძალიან მოეწონება, ის გაიხდის მაგას მარჯვენა ხელად და სიკვდილამდისინ აღარ მოიშორებს, რასაკვირველია, თუ მაგისი ნებაც იქნება. აი რამოდენა თათრები ჰყავს ყმები და მოსამსახურეები, მარამ ვერავისა ნდობია ნამდვილი გულიანი ნდობითა“.

— განა შენი ბატონი რისთვის არის გადმოსახლებული სათათრეთში? ან ვისი რა ჯავრი უნდა სჭირდეს მაგას, თითონ ბატონსა?“ ჰკითხა ბერი-კაცმა გამწარებული და ფიქრით თავს ნუგეში მიიცა, მარტო მე არა ვყოფილვარ წუთის სოფელში უბედურიო. „მართალია—ჰფიქრობდა იგი—იქნება ეს აქ უფრო უკეთესს ყოფა ცხოვრებაშია, როგორც ეტყობა, არც აქ აკლია ღვთის მოწყალება არა ფერი; მარამ არ შეიძლებოდა, რომ სამშობლო ქვეყანას მოშორებული კაცი ბედნიერთა სთელიდეს თავის-თავსა: იქნება რომელიმე მეზობელი გლეხის ეზო რომ მოიგო-

ნოს, ამან ის არჩიოს ამ მშვენიერად შემკულს მდგომარობასა; შეიძლება, აქ უფრო უკეთესი და ბევრი ლამაზი ქალის შოვნა შეეძლოს და ჰყავდეს კიდევცა, მაგრამ, როდესაც მოიგონებს ყმაწვილობაში გულით შეყვარებულს ქალსა, არ შეიძლება, რომ სულ უქმად არ მიაჩნდეს აქაურობა და აქაური ლამაზი ქალები; ვინ იცის, რამოდენი მოსამსახურეები შეუძლიან იყოლიოს და ათასი სწორ-ამხანაგი იშოვნოს აქაცა, მაგრამ აი ეს უწინდელი ქართველი ყმა ურჩენია ყველასა და მშვენიერად დაუსახლებია თავის გვერდზედვე; და თუ პატიოსანი და ერთგული სიყრმის მეგობარი ჰყავდა როდისმე, იმის შორებას ხომ ვეღარას-ფრით ვეღარ დაასაჩუქრებს და სამუდამოდ დარჩება სულით ობოლი: გადმოვარდნილს და უცხო ქვეყანიში, ვგონებ ყოველ-კაცში ჰხედავს ის შურის მძიებელსა და ბოროტ კაცსა, რომელიც არასოდეს არ დაინანებს და პირველსავე გაჭირებაში ფეხს დაადგამს მას, რომელსაც ერთი დღის წინად თავყანსა სცემდა.—დიდება შენს განგებას, უფალო, რომ ერთნაირად ურწყავ შენს მადლსა ბატონსა და ყმასა!...—, თანა ჰყავს ვინმე სახლობიდგან შენს ბატონსა თუ არა“?

— არაფინ. ჯერ ისევ სულ ახალ-გაზდა იყო ჩემი ბატონი, როცა დაანება თავი სახლ-კარსა და წამოვიდა; მარტო მე გამომიყოლია აქა, როგორც ერთგული ყმა. ჩემი ცოლ-შვილი, სულ ხუთი წელიწადი არ არის, რაც გადმოვიყვანე საქართველოდგან ჩუმათ. ვიდრე ცოლ-შვილს გადმოვიყვანდი, კარგი მაგარი მხარი ვიყავი ჩემი ბატონისა, მარამ ახლა მეც მენანება ჩემი თავი, და ბატონსაც ებრალება ჩემი სახლობა: ახლა იშვიათათ-ლა

გარდასახლებულები

დაესდევ სახლს გარეთ და ბატონი ძალიან არის მოწყენილი.

— რაღათ იწყენს თავს ის დალოცვილი, ამისთანა მშენიერი საცხოვრებელით არის შემკული?

— ეჰ, შე დალოცვილო! რად იწყენს თავსაო! მაგასაც ბევრი გულით საყვარელი სულ-დგმული და ადგილები დარჩომია საქართველოში და გულ-შმტკინელად ვერ იგონებს იმათა. მაგისი ამბავი სწორეთ არაკად არის დასაწერი; აი, თორემ გაიგებთ. ძალიან კარგი და შემდეგბული ოჯახი ჰქონდათ ჩემ ბატონებსა და ბევრი სარჩოსაბადებელი ებადათ. იმათი სახლის კარი სულ მუდამ ღია იყო მიმსვლელ-მომსვლელისათვის, და სტუმარი არ გამოწყდებოდა ხოლმე იმათ სახლში. პატარა ბატონს ძალიან ფარეზად ინახავდნენ, რადგანაც დედის ერთა იყო, რაც კი თავი შეუწავლია, უარი არასფერში არ გაუგონია თავის მშობლებისაგან, რასაც კი მოისურვებდა. თქვესმეტი წლისა იყო ჩემი ბატონი, როდესაც დაუბირეს ცოლის შერთვა. აბა, შენი კირიმე, მე ვიცი ქალს არავინ მისცემდა ესრედ შეძლებულსა და მშენიერ თვალად და ტანადს ახალ-გაზდა თევადის-შვილსა. ბევრი გათქმული და შეძლებული თევადების ლამაზი ქალები ეძლეოდნენ დიდის სარჩოთი, და დედ-მამას უხაროდათ, რომ ჩქარა ენახეთ ჩვენს ზაქარიას გაბედნიერებულსა და მარგალიტივით შვილის-შვილებს მოვესწრებითო, ხშირად აწყობდნენ ქორწილის წესსა და ანგარიშსა და სანაქებო ლხინს აპირებდნენ ხოლმე. მოხუცებული მამა ტარიელი ჰპირდებოდა ლეკურის თამაშობასა იმისთანა ბედნიერ დღესა, როგორც იყო იმისთვის ზაქარიას ქორწინების დღე. მაგ-

რამ თვითონ ზაქარია ბედნიერად არა სთვლიდა თავის თავს იმათი ცოლობით, რომლებიც ეძლეოდნენ, და ამას არ უმაღლავდა თავის დედ-მამას, რომელნიც ამაზედ საშინლად სწუხდნენ და უკეთესს საცოლოს ეძებდნენ მისთვის: ზაქარია ზოგს რაზედ დაიწუნებდა, ზოგს რაზედა, და არ ეჩქარებოდა ცოლის შერთვასა. ამას თურმე თავიანთივე მოსამსახურე წინო უყვარდა და ყმაწვილობითვე შეჩვეული მეგობრისათვის შერთვის პირობა მიეცა. დიდ-ხანსა მალავდა ამ საიდუმლოს ზაქარია დედ-მამასთან, მარამ, როდესაც იმათ საქმე გაუჭირეს სხვა-და-სხვა საცოლოებით და გაანაწყინეს რამოდენიმე თავადები იმათი ქალების დაწუნებით, მაშინ ზაქარია გაუტყდა დედ-მამასა და უთხრა, რომ „მე წინოს მეტი ცოლად არაფერ მინდა და ნურც არავის ეძებთ ჩემთვისაო“, ან ის იქნება ჩემი ცოლი, ან სულ არაფერაო. თავ-ზარი დაეცათ ამ ამბის ვაგებით დედ-მამას და წინო იმ დღესვე გაგზავნეს თავის სამშობლოში. მაგრამ ზაქარიამ მაინც არ დაიშალა წინოს სიყვარული და გულიდგან ამოიღო იმის მეტი სხვისი ვისიმეს შერთვა ცოლად. ჩუმად დაიარებოდა წინოსთან და ნახულობდა ხოლმე. მარტო მე გამიყოლებდა თანა და სხვამ არა სულდგმულმა არ იცოდეს ამბავი. შეაყენეს ზაქარიას ათ-ასი კაცი, აქეიფებდნენ და ართობდნენ, ვითომ უნდა დაევიწყებინათ მისთვის წინო, მაგრამ ვერაფერზედ ვერ ათქმევინეს „ჰო“, გარე წინოსი, რომელიც მართლა გულით უყვარდა მას. და პირეს წინოს გაყიდვა და სხვაგან სადმე გადაკარგვა, მარამ ზაქარია თავის მოკვლას ემუქრებოდა მამასა. წინ დარჩა ისევე შინა და მე და ბატონი ისევე ხშირად ენახ

გარდასახლებულები

ლობდით მას. მაგრამ ბევრი ხანი ვერ გაატარა ჩემმა ბატონმა ესრეთი ჩუმი ნახულობით, მალე მოუღეს ბოლო საცოდავს ნინოსა ვილაცა უსჯულო და დაუნდობარმა მკვლელებმა, რომ ნინო მოეშორებინათ თავიდგან და მერე თავიანთი ქალი მიეცათ ზაქარიასათვის, — აი როგორ მოხდა ეს საქმე: ერთს უბედურს დღეს დიდმა ბატონმა გამართა სტუმრობა და მოიწვივა მთელი მაზრის თავად-აზნაურები, კაცები, თუ ქალები, იქნება ზაქარიას მოეწონოს გინმეო. რა გინდოდა სულო და გულო, რომ იქ არა ყოფილიყო, და მშვენიერად დაკაზმულნი ვაჟები და ქალები მდიდრათ ქეიფობდნენ და გულით ხარობდნენ. ზაქარიას არ უნდოდა ეწყენინებინა მამისათვის და ამისათვის არ იშლიდა ცხადათ ქეიფსა, ტოლ-ამხანაგებს უმასპინძლებდა და ვითომ გულით იყო. რა იცოდა საცოდავმა, თუ იმ ღამეს მოეღებოდა ბოლო იმის გულით საყვარელს ნინოს! შუა ღამე კარგად გადაცილებული იყო, როდესაც სტუმრობა დაიშალა. ზაქარია დარჩა მარტო და რაღაცა ჯაფრი შემოაწვა გულსა. — მიბძანა, ცხენები შეკაზმე და მოემზადეო. — მე ვიცოდი სადაც უნდა წავსულიყავით იმ ღროსა. შევასხედით ცხენებსა და წავედით. ნახევარ საათმა არ გაიარა, რომ მიველით ნინოს სოფელში! მაგრამ უბედური მისვლა იყო ეს უკანასკნელი მისვლა საყვარელ ეზოში და სახლში. ნინო ყელ-გამოჭრილი და სისხლით შეღებული იდო ღარიბ ტახტზედ და საცოდაენი იმისი დედ-მამა წყევას უთვლიდნენ ზაქარიას, რომლისათვისაც ხელ-სისხლიანმა დაუნდობელმა გულმა მოაკვლევინა ნინო, რომ მერე თავისი ქალი მიეთხოვებინა. — „ვინა!? ვინა!? ვინ მოკლა ჩემი ნინო, ჩე-

მი ნუგეში“?! ჰკიოდა გაშმაგებული ხმალ-ამოღებული ზაქარია ბატონი— „მაჩვენეთ, ვინ მოკლა ჩემი ნინო, რომ დღე დაუბნელო იმას!— მითხარით, ხალხნო, ვინ იცით, ვინ მოკლა ჩემი ნინო?!“ — ეხვეწებოდა ტირილით ხალხსა, და, რომ ვერავისგან ვერ მიიღო პასუხი, მოეხვივა ნინოს გაცივებულს სხეულსა და ჩასტირა: „ნინო! მითხარი შენი ჭირიმე, ვინ არის შენი მკვლელი, ნინო?! რათ შემომწყყერი ჩემო კარგო ნინო? რაში ვარ შენთან დამნაშავე, ნინო? — შენს სახელს ფეიცავ, ჩემო წმინდაო და დიუფასებელო ნინო, რომ ისევ უგვირგვინო მოვალ შენთან საიქიოს!“ — ტანში ჟრიანტელი მივილიდა, ღმერთმანი, დავიწვით ცოდვით ყველანი ამის მნახველები. ეჰ, ღმერთმა საუკუნო სასუფეველი დაუშკვიდროს, კარგი მარილიანი გოგო იყო საცოდავი! — იქიდგან გამოვედით, შენი ჭირიმე, და მივბრუნდით ისევ შინა. ბატონმა მიბრძანა ცხენებს არ მოხადოვო. სულ ერთი წამი არ დარჩომილა შინ ბატონი — შევარდა შინა, მაშინვე გამოვარდა ისევ გარეთა, შეჯდა ცხენზედ, მომიბრუნდა და მითხრა: „ჩემო მიხაკო, მე ერთი საათიც აღარა ვარ აქ დამდგომი, მინდა გადავიკარგო სადმე; მე ძალას არ დავატან, — გასურდეს ჩემთან წამოდი, არა და მარტოკა კარგად ვაფიტან ყველგან თავსაო.“ ღმერთმა უშენოთ ერთი დღეც ნუ მაცოცხლოს მეთქი“ — ეუთხარა ბატონსა, და მაშინვე გამოვექუსლეთ ცხენებით.

მას აქეთ სულ აქა ვართ მარტო, უთვისტომოდ, და კიდევა მკითხავთ რათ იწყენს ბატონი თავსაო. მაშინა მოუვა, თუ ღმერთი გწამს! ბევრჯერ მარტოობაში

გარდასახლებულები

გამოყრუებულს ცხარის ცრემლით უტირინა და შემდეგ მოსურვებია გართობა, ეგები ცოტათი მაინც გადავიყარო ჯაფრი გულიდგანო, მაგრამ რა გართობას იპოვის აქა? მაგისი გართობა მთელი და ხმალი და გაურჩეველი ნადირობა ნადირზედ, თუ კაცზედ; ერთი ეს არის კარგი უფრო მაგ დალოცვილისა, რომ ღარიბსა და გლახას, თუ დასახუქრებს, თორემ კი არასფერს აწყენინებს; მაგრამ იმ დიდ ბობოლაებს, მსუქან ჯობიანებს და მუცლიანებს—ვაი იმათი ბრალია, თუ დაუხვდა სადმე — სულ ერთბაშათ ჩაამწარებს, რაც თავიანთ სიცოცხლეში უწოგინათ საწყალი ხალხისაგან. *ტან ლო, რეფოუძეპეფე ხე, კოუ ლო სოლო მო მორებით იჯდა და ყურს უგდებდა მირზას ლაპარაკს. ხან გაყვირებოდა, ხან წითლად აენთებოდა იმისი სახე და იუბრილებდენ თვალები.* „შენი გამჩენის ჭირიმე შენი!“ — სთქვა თავისათვის გულში სოლოში, როდესაც მირზამ დაასრულა თავისი მოკლე მოთხრობა — „აბა ბატონოც, ეგა ყოფილა; მაგასთან ყმობა სჯობია სხვასთან ბატონობასა“. *აბინთიგწინე ანეთაბოლს* — პაპაც ცოტა ხანს ჩუმათ იჯდა, მოთხრობის შემდეგ, მაგრამ, ფიქრობდა რასმე და ფიქრები მისი ებრძოდნენ ერთმანეთს, თუმცაღა ეს მდგომარეობა მას არ ეტყობოდა; შემდეგ ისევ თავ-ჩაღუნულმა ერთი ღრმით ამოიხვნეშა და ჰკითხა მირზას: „მაგაზედ მეტი კიდევ არის ცინმე აქ მებატონე?“

— არღან ამდისინ და აჭრამდისინ სრულებით არავინ, მიუგო მირზამ — არღანის მთავარმა ფაშამ სულ ამას დაუთმო აქაური მფლობელობა და შეარჩინა თავადის

ღირსება, უწინდელი სახელი და გვარი. მეოცი ცოტად მაწყენინა — მიხაკა მერქვა და მირზა დამარქვა სახელად. მოხუცმა რამდენიმე კითხვები კიდევ მისცა მირზას და სულ ერთიანად გამოიკვლია, რამდენი მამული აქვს იმის ბატონსა, ნაყოფიერია თუ არა მიწა? სოფლის ხალხი შემფერებელია თუ არა უცხოის, და, როდესაც მირზასაგან მიიღო დამამშვიდებელი პასუხები, მაშინ უკანასკნელად და მტკიცედ გარდასწვიტა იქ დასახლება: „გაიანე! ჩვენ, შეილო, ამაზედ უკეთესს ადგილს ველარსად ვიპოვნით, ვერც ამაზედ უკეთესს ხალხსა, — მოდი, შეილო, აქ დავსახლდეთ, თუ ბატონმა ნება მოგვცეს.“

— როგორცა სჯობდეს, გენაცვალე. ხალხი კი, თუ სულ ამათთანა ხალხია, ღმერთმა უკეთესი ნულარ მათხოვინოს. აქ, ამ სამოთხეში იმ ჯოჯოხეთის შემდეგ რალა მოაწყენს კაცსა; — დახე, ყმაწვილებიც კი რა ნაირად გახალისდნენ და მოიმხიარულეს ამ ტანჯვით მოგზაურობის შემდეგ? აქამდისინ მოლაპარაკე ხალხმა მიაქცია ყურადღება ყმაწვილებისაკენ: ისინი სულ ერთად ირგვლივ ისხდნენ ტახტზედ და ერთმანერთს თავიანთ ამბავს ელაპარაკებოდნენ. როდესაც რომელიმე ყმაწვილი გაიცინებდა რაზედმე, მაშინ ყველანი ასტეხდნენ კაკასსა და ეხვეოდნენ ერთმანეთს, თითქო დიდი-ხნის დაშორებული მეგობრები შეხვედრილანო. მერე ისევ ტკბილად დაიწყებდნენ ლაპარაკსა.

მგზაურების ვაებას მიცემულნი, არც დიდი არც პატარა ალარა ფიქრობდნენ ძილზედ და კარგად განათლებული იყო არე-მარე, როდესაც სახლში ისევ ისხდ-

ნენ და ლაპარაკობდნენ ძველ და ახალ გარემოებაზედ, აგრეთვე მომავალზედ.

— ახლა საცაა გამოვა ბატონი კარზედა, და თქვენზედ მოვახსენებ — უთხრა მგზავრებს მირზამ — ესთხოვ ჩემის მხრით, რომ ნება მოგცეთ აქ დასახლებისა და იმედი მაქვს, რომ მოხერხდება საქმე. ცხოვრება კი არ გაგიჭირდებათ: მიწა სულ ოხრათა ყრია, რომელიც გინდათ ამოირჩიეთ, მოხანით და დათესეთ. — ოჰ, გამოსულა კიდეცა! — განაგრძო მირზამ კარებში გამოხედვის შემდეგ, გარდაიყო საჩქაროთ ჩოხა და გამოვიდა კარზედ.

მელანიამ ჩამოგაეა სახლი, იქნება ბატონი შემოვიდესო, და მიაღმა ტახტზედ. თუ არ შემოვიდოდა ბატონი შინა, გარეთ მაინც დაუძახებდა გარდმოსახლებულებს, და ამისათვის ყველანი მოემზადნენ ბატონის მისაღებად.

პატარა ხანის შემდეგ გაიღო სახლის კარები და ბატონი შემობრძანდა შინა. ზაქარია ავალიშვილი, ტანათ მაღალი კაცი იყო, მხრები ჰქონდა საშინელი განიერები და ჩატყვიანებულები, წელი წელილი და სახის წყობილობა მშვენიერი: ზომიერი ცხვირი, დიდროვანი შავი თვალები, ხშირნი გადაბმულნი წარბები და პატარა ტუჩები ამშვენებდნენ იმის დიდ სახესა. რალაცა ჯაგრით ჰქონდა დაზარმაცებული სახის მეტყველება და შუბლზედ აუარებლობა ეწერა ტყვიის კალმითა. მაგრამ, რომ გარდახედა ერთად შეჯგუფებულს უბედურებისაგან დავარდნილს სახლობას, რალაცა ღიმილი გამოესახა პირზედ და თანამგრძნობელის ხმით უთხრა ბერიკაცსა, „გამარჯვება შენი მოხუცო,“ და, როდესაც მოხუცი ისევ ცხვირ-

წინ ბურტყუნებდა, „ღმერთმა აღდგომისთვის ბატონო“,
 ზაქარიამ დაუმატა კითხვა:

— რა გაჭირვებას გაუბედინებია თქვენთვის ამ სათათ-
 რეთში გადმოსახლება?

— რაღა რა გაჭირვებასა, შენი ჭირიმე, — სიცოცხლე
 გაგვიწარა ჩვენმა ბატონმა და იქაურ იმ სიცოცხლეს
 სიკვდილი ვარჩიეთ: თუნდ დარწმუნებული ვყოფილიყუ-
 ვი, რომ აქ სულ ყველას ყელებს დაგვჭრიდნენ, მაინც
 ექვედარ დავრჩებოდით.

— ეგრე როგორ შეგაწუხა იმ შეჩვენებულმა ბატონ-
 მა, რას გიშვრებოდათ მაგეთსა?

— როგორ აღარ შეგაწუხა, შენი ჭირიმე, ვინ ჩამოს-
 თვლის იმ ვაი-ვაგლახს და წვალებას, რაც ჩვენმა ბატონ-
 მა მოგვაცუნა, ჩვენი ოჯახი, მენი ჭირიმე, ბატონო, ყვე-
 ლაზედ მრავალი და შეძლებული იყო ჩვენ სოფელში:
 ერთ დიდ დარბაზში შეიდი დიდი აკვანი ირწოდა ერთ-
 თა და ისრეთი სიყვარული და ერთ-გულობა იყო ჩვენ-
 ში, რომ მტერიც კი დაგნატროდა. მაგრამ იმ შეჩვენე-
 ბულმა ბატონმა რაღაცასთვის მოგვყო ხელი, შენი ჭი-
 რიმე, ხალხი და საქონელი ზოგი დაგვიყიდა, ზოგი თი-
 თონ წაიყვანა შინა, ზოგი შემის ზიდვით დაგვიხოცა:
 ხარ-კამეჩის მაგიერად შეგვაბავდა ხოლმე, შენი ჭირიმე,
 და ისრე გვაზიდვინებდა შემას ატენის ხეობიდგან. — ახ-
 ლაცა ჰყავს იქ დატყვევებულები ერთი ვაჟი და ერთი ქა-
 ლი, ჩემი შვილის-შვილები, — აი ამის შვილები, შენი ჭი-
 რიმე, უჩვენა ხელით გაიანეზელ.

გაიანე თავ-ჩადუნული იდგა გვერდით და ცხარე
 ტრემლი უღობდა დაწვებს. შვილები გარს იყენენ შე-

მოხვეულები და ეშინოდათ ხმა ამოელოთ, მხოლოდ პირ-ლიანი რაღაცა განცვიფრებით უყურებდნენ ზაქარიას. როდესაც მოხუცმა მოაგონა გაიანეს დარჩობილი და საუკუნოდ დაკარგული შეილები, მაშინ მშობლიურმა დედის გულმა ველარ ჩაყლაპა ხმა ტირილისა—მსლოკინარე გულით დაემხო გაიანე ბატონის ფეხებთან და ტირილით შესთხოვა! „შენ გენაცვალე, ბატონო! ამოდენა ვაი-ვაგლახი ჩვენთვის საკმაოა ღვთისაგანაცა და კაცისაგანაცა, განგვიკითხე ეს დაკარგული და წუთის-სოფელზედ ხელაღებული ხალხი და ანუ ჩაგვამწარებ უკანასკნელ დღესა! ამოდენა სულნი სულ შენნი მორჩილნი და უპასუხო მონები ვიქმნებით, ვიდრე პირში სული გვედგმება!“

თუმცა უკემურსა და უბედურს ცხოვრებას დიდი-ხანია იყო ზაქარია მიჩვეული, მაგრამ ამისთანა შემარყვეელი სცენები ან სულ არ ენახა, და ან თუ, ენახა როდისმე, სულ გადავიწყებული ჰქონდა. ამისათვის, როდესაც უბედურმა დედამ მომტირალის შეილებით და პირ-ქვე დამხობილმა შესთხოვა მოწყალება, ზაქარიამ ველარ შეიმაგრა გული და ერთი მსხვილი მარცვალი ცრემლისა ჩამოაგორდა ლოყაზედ და დაუმლაშინა ტუჩები. საშინელი მეტყველობა მიიღო იმის სახემ: წარბები უფრო შეეკუმშა, შუბლი შეეკრა, ტუჩები დაულურჯდნენ და კანკალი დაიწყეს, რაღაცა თრთოლა შეექნა მრთელს აგებულებაში. დიდ-ხანს იყო ესრედ უძრავად და ერთ ადგილს და უგრძობლად დაჰყურებდა იმის ფერხთან დაფრდომილს გაიანეს, რომელსაც კაბაზედ გჭიდებოდნენ შეილები და ტიროდნენ, მაგრამ კრძალვით, ჩუმათ, თითქო ეშინოდათ დედის ხმას არ გადაეჭარბოთო. დაჰყურებდა

ამ სცენას ზაქარია და შემდეგ, ერთბაშით გაცოცხლებული, გამოღვიძებული მივარდა ყმაწვილებსა და გაშფოთებულად გარდაჰყა ცნა ისინი, ორივენი ხელშა აიყვანა და გაიანესაც უბრძანა ადგომა.

— „თქვენ რა უბედურება გეტყობათ“ — სთქვა ზაქარიამ ცოტა ხანის შემდეგ, — „როდესაც თქვენი ოჯახობა შესდგება რამდენიმე სულთაგან, რომლებსაც ერთმანეთი ასრე ძლიერ გყვართ. უბედური ის არის, ვისაც ჩემსავით აღარავინა ჰყავს ქვეყანაზედ თანა-მიგრძობელი და გულის შემატკივარი. თქვენა, ჩემო კარგო, უბედურება იქნება თუ ბედნიერება, მაინც რამოდენადმე უნდა გაიყოთ და ერთმანეთი ანუგეშოთ და ან გაუმრავლოთ ერთმანერთს ბედნიერება. მარამ ჩემსავით სულით ობოლმა რა უნდა ქნას? ბედნიერება ვიშოვნო, ვინ გავახარო? ვის გაუნაწილო ჩემი ნაბოვნი ბედნიერება? და უბედურებას ხომ მარტო უნდა მიუშვირო გული და ჩამოუცლელს გულს დაეჯახება იგი ტყვიასავით, ან გადავრჩები ან თან გამიტანს, ვინ იცის! ვის ვანდობ მე ჩემს გულის საიდუმლოს? ვის გამოუცხადებ ჩემს დაფარულ აზრსა, რომ დარწმუნებული ვიყვე, თანა-მიგრძობს და შემეწევა, დამანუგეშებს, თორემ არ გამცემს მეთქი? — მოკლებული და დაკარგული ვარ თავისიანისაგან: მამა არსადა, დედა არსადა, ძმა არსად, და არსად, ცოლი და შვილი არსად, და მარტო ზოგჯერ გავართობ ხოლმე გულსა აი ამ მიხაკას ყმაწვილებში. კაცისათვის ქვეყანაზედ ყმაწვილებს რა სჯობიან? რა დაატკობს კაცს ისრე, როგორც ბედნიერად ამორჩეული საიმედო ერთგული ცოლი და ამათსავით მოტიკტიკე პატარა

ყმაწვილები? სხვა სულ ამაოება არის ამ ოხერს წუთის სოფელში, — სახელი, სიმდიდრე, ძალა და შეძლებულება, — სულ ფუჭია, და დარწმუნებულნი იყავით, რომ არც ერთს დიდსა და შეძლებულს კაცს არა აქვს უიმართოდ წესიერად დამტკბარი ცხოვრება.

— რაკი შენისთანა მოწყალე ბატონი ვიპოვნეთ, შენი ჭირიმე, იმ წარსულ უბედურებას ჩალათაც არ ჩავსთვლიდი, რომ ცოცხლები მაინც არ მყავდნენ დაკარგულები: უეჭველია, შენი ჭირიმე, ჩვენი ბატონი შაიტყობს ჩვენს გამოპარვას, იმ წამსვე იმ დაძმას დაატყორინებს ციხეში და სიკვდილამდინ აღარ გამოუშვებს.

— ღმერთი მოწყალეა, მოხუცო! იმედს ნუ იკარგავ, იქნება იმათაც როგორმე უშველონ თავსა და გამოიქცნენ. თუ არა და შევატყობინოთ, რომ თქვენ აქა ხართ და ჩვენვე უშველოთ როგორმე გამოპარვა. — თქვენ კი, მოხუცო, აქ შიში და ფიქრი ნურათფრისა გაქვსთ: ეს ტყე ახლოა, საქონელი ბევრია, მოიხმარეთ ამოდენა ბიჭები, აიშენეთ თქვენთვის პატარა ქოხი და იცხოვრეთ, როგორც იცოდეთ და გიჯობდეთ; თუ გაგიჭირდეს რამე, მე მითხარით, მე სულ აქა ვარ.

— მადლობელი გახლავართ, შენი ჭირიმე! თუ ჩვენ ვერ შევიძლებთ, ღმერთი გადაგხდის ჩვენ მაგიერ ამ სიკვთეს.

— მე სხვა სიკეთე არა-მინდა-რა თქვენგან, იმ ოღონდ მაგ ყმაწვილებმა იცუნცულონ ხოლმე ეზოში, რომ გული გაფართო მაგათ ხუმრობაში და ცელქობაში. — ეს რა მშვენიერი ქალი გეზრდება! — უთხრა გაიან ეს შემდეგ ნინოზედ და დაჰკოცნა ყმაწვილი.

რამოდენიმე ხანი კიდევ იჯდა იქ ზაქარია ბატონი
 და სხვა-და-სხვა იმედებს აძლევდა გადმოსახლებულებსა.
 იმან უბრძანა მირზასა, რომ ხვალვე მიეცა უბერიკაციისა-
 თვის რამოდენიმე საქონელი, გაეყოლებინა ბიჭები ტყე-
 ში და დაეწყოთ ხის ზიდვა სახლისათვის. კიდევ რამდენ-
 იმე სანუგეშო სიტყვა უთხრა ზაქარია ბატონმა ყველას
 სათითაოდ და შემდეგ გამოვიდა გარეთ.
 სოლო თვალს არ ამორებდა ბატონსა, და, რამდენ-
 იც უფრო ღრმათა სინჯავდა, იმდენი უფრო გული ენ-
 დობოდა იმაზედ. საკვირველია, ჰფიქრობდა სოლო, რო-
 დესაც ბატონი დადიოდა ეზოში, ესრეთი კარგი გულის
 ბატონია და ასრე მოკრძალებით ექცევიან. დაუდგა თვა-
 ლი ჩვენ ბატონს! ისრეთი ცოფიანი მგელია და კიდევ
 იმიტომ, ვგონებ, ერთმა ყმამ არ დაინდოს მოსაკლავად,
 იმისი ცოფიანი მოურავის მეტმა. აი, შხამათ ამოუვიდეს
 ჩვენი ქონება იმას და ამისთანა ბატონს კი, თუნდა არა
 მქონდეს, უშოენი და მივართმევ, თუ საჭირო იქნება
 იმისათვის და სასარგებლო.
 იმ დღესვე გარდაწყვეტილი იყო, რომ მეორე
 დღესვე გადმოსახლებულები უნდა შესდგომოდნენ სახ-
 ლის შენებას და იმის დასრულებამდისინ მირზასთან უნდა
 ყოფილიყვნენ ჩასახლებულნი. იმედ-მოცემულ გადმოსახ-
 ლებულებს ცოტათი გაეღოთ გული და სიხარულით მი-
 ეცნენ მომავალი მშვიდი სიამოვნების ფიქრსა. — ორი
 სახლობის ყმაწვილები მაშინვე დამეგობრდნენ და იმ დღე
 ეზოს სიჩუმეს აცოცხლებდენ უდარლო სიცილის ხმითა.
 ბატონი ზაქარია გრძელი ჩიბუხით იჯდა თავის ბალკონ-
 ზედ და ხან ერთს ყმაწვილს მიეშველებოდა ხმითა, ხან

მეორეს: „არ წაიქცე, ნინო! ნინო!“—მიამახებდა გაქცეულს ნინოს; „ბიჭო! ბიჭო! ე ჯოხი არაეის მოარტყა, რა ნა-რად იქნევ!“—ლაუძახებდა გიგას; „მეცალენით! ცხენი მორბის, არვინ გაგიტანოთ!“ — წამოხტებოდა ფეხზედ აღელვებული—„ჰაი, შე საძაგელო!“ — დაბოლოვებდა ზაქარია ღიმილით, როცა უვნებლად ერთის ფეხით მო-შორდებოდა განსაცდელს რომელიმე ყმაწვილი.

თ ა ვ ა III.

ჩვენ ნაცნობ ზაქარია ავალიშვილის ეზოში, მირზას სახლის გვერდით, ახლა, რამდენიმე წლის შემდეგ, იდგა სხვა სახლი, რომელიც ეკუთვნოდა ჩვენ ნაცნობ გადმო-სახლებულებს. ყმაწვილები აღარსადა ჩანდნენ ეზოში: გიგა და პატარა ყმაწვილი დიდი-ხნის დახოცვილები იყვნენ; იმათ სახსოვრათ ორი გროვა მიწა ეყარა იქ-ვე ეზოს უკან და ორი დიდი ქვები იყვნენ მათში ყირა-მალა ჩარჭობილები. ნინო არდაღანში იყო წაყვანილი ალიფაშასთან. აი როგორ მოხდა ეს საქე.

მაგრამ, მინამ მოგიტხოვრებდეთ იმ ამბავს, თუ რა გზით მოხდა ნინო არდაღანში ალიფაშის გარემოში, მე მსურს დაგიხატოთ, როგორ იზრდებოდა ის ამ უცხო ქვეყა-ნაში და შემდეგ აღწერო მისი შშვენიერი სურათი.

რაკი გიგა და პატარა ყმაწვილი დაიხოცნენ, ნინო თითქმის დედის ერთა დარჩა, რადგანაც სოლო იშვია-თად-ლა შემოდოდა სახლში,—მარტო ის იყო საყოველ-თაო მანუგეშებელი პაპისა დი დედისა და ამისათვის ძა-

ლიან თავისუფლათა ზრდიდნენ — არა იყო-რა იმისათვის აღკრძალული და უკანასკნელი სურვილიც კი ყოველთვის უსრულდებოდა, თუ აღსრულება კაცისათვის შესაძლებელი იყო. მარამ ნინო ბევრს არაფერს ითხოვდა, თავისუფალი ცხოვრების მეტსა, და ამ თავისუფლებასაც მოკლეს, დროებითს: დღის მეტი ნაწილი ის სულ შინ იჯდა და სცდილობდა, როგორც კი შეეძლო, ესიამოვნებინა მშობლები, რომლებსაც სულ წარბებში უცქეროდა, არა ეწყინოსთ-რა და არა დააკლდესთ-რაო. მაგრამ დილით, მზის ამოსვლამდისინ, და საღამოთი განსაკუთრებით თავის უფალი იყო ნინო და უხვად სარგებლობდა ბუნების მშვენიერებითა და ძალითა.

ირაჭრაჟებდა თუ არა მტრედის ფრათ, ნინო ფეხზედ იდგა და ემზადებოდა ეზოდგან გასვლას. არც არა-ვინ თან გამყოლი, არც შორიდგან ყურის მგდებელი არა-ვინ ეგულებოდა ნინოს, მაგრამ შიში გაუტეხარი გრძნობა იყო მისთვის, რადგანაც ახლო-მახლო სოფლებში ყველანი იცნობდნენ და, ზაქარიას შიშით, არამც-თუ ვერას-ფერს გაუბედავდნენ, არამედ დიდის მოკრძალებით და პატივის-ცემით ექცეოდნენ. ამისათვის დაურიდებლად დაქტირიალებდა გასათხოვრად მოწეული ნინო ბადელის არემარეში, რომელსაც თავის სამფლობელოს ეძახდა. ხან შეეერეოდა საშინელ მაღალ ბალახში, რომელშიაც ცხენიანი კაციც თითქმის დაიმალებოდა იქა, თითქო რაღასაც ეძებსო; ხან თხელ ახალ ყანაში ჩაწევებოდა და ამლიდა მწვანე ძაფის ბადესა მოჭუკჭუკე მწყრის დასატერად; ხან შეეერეოდა იმ აუარებელ ღრმა დელეებში და დადიოდა თავ-ჩალუნული, თითქო ძალიან მძიმე ფიქრე-

ბით არის დამონებულია; ავიდოდა ქედზედ და მხიარული, უმანკო, უეჭვო და მშვიდი გულით, რომლისა მდგომარეობაც გამოსახული ჰქონდა მშვენიერ მოლიმარ სახეზედ, გარდაჰხედავდა არე-მარეს იმრგელივ. უფრო საღამოთი უყვარდა ქედები და კლდეები, რომლებზეც გარეულ თხსავით დახტოდა და რომლებიდანაც გააცილებდა ხოლმე თვალით ჩამავალ მზესა. როდესაც უკანასკნელი სხივები განქრებოდნენ გორიზონტზედ და მკედრის მზის შუქილა მკრთლად ანათებდა არე-მარეს, მაშინ ნინო ილოცვიდა რომელსაშე კლდეზედ და რაღაცა დაღონებული დაბრუნდებოდა შინისაკენ. მხოლოდ იმ გვარი ღონება კი არა ჰქონდა გამოსახული პირზედ, როგორც კაცსა, რომელსაც აღელვებს რაღაცა მაღალი ფიქრი დაუძლეველი, — ანუ მოგონება დაკარგული ნეტარებისა, მოკლებული სიყვარულისა, დაობლება მეგობრით, რომლისა დახაჩუქრება საეჭვო არის, ანუ სხვა რითიმე; არა, ნინოს ეტყობოდა მარტო დაღალვა, შესუბუქება, განსვენება იმ წმინდა გრძნობისა, რომლითაც ჰხარობდა მთელი დღე და რომელიც მოელოდა ყოველ დღეს.

ნინომ ესრედ გაატარა ცხოვრება რამოდენიმე წელსა და შეიქნა მთლად ბუნების შვილი. სხვა-ნაირი ცხოვრება არ იცოდა იმან ქვეყანაზედ, და ამისათვის ვერ წარმოიდგენდა იმ ქვეყნის მუხთლობას, რომელიც აუცილებელია ვრეველი სულდგმულისათვის, რომელსაცა აქვს რაიმე ჩვეულებრივი სურვილი. მაგრამ ნინოს სურვილი რა იყო? რა იცოდა, რა ენახა, რომ რა უნდა ისურვა? წარსული თავის ნათესაეებისა მარტო გაგონით

იცოდა და ამ დროს კი ის მარტო სკოლებში და მხოლოდ ბუნების მშვენიერებით. დედას და პაპს ბედნიერათა სთვლიდა, რადგანაც იმათ არა ეთქვათ რა თავის უბედურებაზედ, რომ არ ჩაენერგათ ნინოს გულშიც ის შემქმელი ნაღვლიანობა, რომელიც დღითი-დღე ედნობდა მამა-შვილს. ამისათვის ნინო ეწეოდა კი წარმოიდგენდა უბედურებას, ნაღვლიანობას, შემქმელი ფიქრებს. ასრედ აღიზარდა ნინო და ამისათვის იმას არა ჰქონდა სახეზედ დასმული არც ერთი დაღი, რომელსაც დაასვამს ხოლმე კაცს სოფლის გაუტანლობა. ბუნებით აღზრდილს, ბუნების შეურყეველი მშვიდობიანობა ჰქონდა გამოხატული სახეზედ: არც ერთხელ არ შეჰკვრია წარბი, არც ერთხელ არ ათრთოლებულან და არ დალურჯებულან იმისი მშვენიერი ტუჩები, არ აკაწკაწებულან ბროლი ცბილები, ავადმყოფათ, გაშმაგებულათ და უზომოთ არ უცემნია ნინოს გულსა, არ მისუსტებულა მისი თვალების ელვარება ბევრის სულის მოღალავითა; — სულ ერთი-და იგივე მარდი ნინო იყო, შინაც სულ დაცქრიალებლა და გარეთაც. *„ედიუკაციონი“* *„ედიუკაციონი“* *„ედიუკაციონი“* *„ედიუკაციონი“*

არ ვიცი მკითხველო, თქვენ როგორა ჰფიქრობთ, და მე კი ასრე ვგონებ, რომ ყოველისფრით შემკული ბუნება ყოველისფრით შემკულს არსებას აღზრდის; — ნინო წარმოგვიდგენს ამის მაგალითს. ნინოს წელს არ მიჰკარებია კორსეტი და ფეხებს მჭიდრო და მაღალ-ქუსლიანი პოლუსაპოყეები, ნინოს პირს არ მიჰკარებია არც ერთი გვარი ფერ-უშარილი, ნინოს გონებას და გულს არა სკოდნიათ არც ერთი იმ დარიგებათაგანი, რომლებაც ეხლანდელი დედები აკვანშიაც კი ჩასახიან თას-

ვიანთ პაწაწკუნა ქალებს — ძუძუნაებს, და არაკლებენ ამ დარიგებას გათხოვებამდისინ; — ეს დედები ურჩივენ ტანისამოსის ფერსა და ფორმასა, პომადებსა და ლუხებსა; კორსეტებით წელსა სწყვეტენ თავიანთ ქალებსა, ბალებში მტერით და ლალვით აქლოვებენ იმათ, ფეხებს უმახინჯებენ. მარამ ახლა დახედეთ ნინოს სურათსა; რომელიც მოკლებული იყო ყველა ამ დამამახინჯებელს „უბედურებას,“ და შეადარეთ ახლანდელ ლამაზ ქალებსა.

„უბედურებას!“ — იტყვიან ახლანდელი ქალები და მწარედ ჩაიციანებენ. — „დათვია! სწორედ დათვი უნდა იყოს ამის დამწერი, ჩაიკეტოს ზამთრობით თავის სკოროში და ზაფხულში დაიზღაზნებოდეს ღრე-ტყეში. — დასწყევლოს ღმერთმა! მხეცი! არც ბალიო, არც ვეჩერი, არც ფერუმარილი და პუდრიო, არც ტანისამოსიო, — მოკლებული ყოფილა თითონ ის უბედური ამის დამწერი წუთის სოფელსა და ჯავრს ჩვენზედ იყოს! — დათვი, მხეცი, სულელი! უი, მენიკი დაგაყარე მაგ თავზედ!“

„სუ...უთ!“ ვიძახი გულში, როდესაც ვგრძნობ, რომ ესრეთი პასუხი აუცილებელია ჩემთვის ბარიშნებისაგან — „სუ-თ! თორემ ახლავ გადმოვსწერავ ბერნეს ალფავიტიზედ დაწერილს მხეცებსა!“ — „სუ...უ...თ! თქვენ სიტყვა არ გეთქმით!...“

დიად, სწორედ ასრე იტყვიან „ბარიშნები,“ — ეგონებ მისთვის, რომ ესრეთი პასუხი მე წინათვე მივიღე არა ჩამორჩენილი ბარიშნისაგან. — ნინოს სურათზედაც ბევრი გააკიცხვა მომელის ჩენნი ნაზბარუქა ბარიშნებისაგან და მივიღე კიდევცა ამ გვარი შენიშენა: „ხეირიანი რამაცა ყოფილა! გადაბმული წარბები! შავი თმა! ჟღინთილი ლო-

ყვები! დიდრონი თვალები!“ (მკითხველო! ეს სიტყვები ტუჩების გრეხით უნდა წაიკითხო) — „ქალს უნდა ცოტა ყვითელი ფერი დაჰკრავდეს თვალები დაღალული და მიმკვდარებული ჰქონდეს, თორემ რას ეგვანება? ავაზაკს, გავარდნილ ავაზაკს! უკარსეტოთ ხომ ხეირიანიც რამ იქნება, გაფაშვული!“ მარამ მე ყურს არ უვდებ, რაც უნდა თქვას ნაზმა ბარიშნამ, თუნდა, დათვი კი-არა, ბაყაყიც დამარქვას, ჩემი ნინო ისეთი უნდა იყვეს, როგორსაც აღზრდიდა ბუნება უსპიჯკის — თავებოდ და ბალებში დაულალავათ.

მკითხველო! მე დახელოვნებული მხატვარი არ გახლავარ, მაგრამ პირ-და-პირ აღწერას, ვგონებ, დიდი ხელოვნობა არც უნდა, მეტადრე იმ გვამის აღწერას, რომელზედაც არ არის არც ერთი ხაზი, გარყენილი ხელოვნობით გადასმული და რომელიც, მაშასადამე, გამოიხატება მდაბიური სიტყვებითაც; თორემ ახლანდელ ბარიშნას არ დაეხატავ, თუნდა ყელზედ მეხვეოდნენ: არ შეიძლება, რომ ან უხვირო მქუჩუჩლის გამოყვანილი ლიტრა არ დავარქვა, ან თიხა-მოყრილი გაყვითლებული ფისი, ან კატის თვალები, ან... ვინ იცის, რა არ დაერქმევა „ბარიშნას!“ — ეჰ, ღმერთმა უშველოთ ბარიშნებსაც, მე იმათ თავს ვანებებ და ვიწყობ ნინოს სურათს (რომ გავაჯავრო ბარიშნები), რომელიც მოკლებული იყო „უბედურებას.“

აი ნინოს სურათი: მაღალი ლელწამივით სწორეთ აღზრდილი ტანი, ფართე გახსნილი მხრები და შესაფერი წელო. მრგვალი ბაბრი პირი ყარყარა მაღალ ყელზედ, ბროლივით თეთვი ლოყები, რომელთაგანაც გამობჭყვიოდა სუფთა წითელი სასხლი, ბროლივით თეთრი კბი-

ლები, რომლებსაც ჰფარავდნენ ალი—წითელი ტუჩები, ზომიერი ცხვირი, დიდრონი, გიშერივით შავი თვალები, რომლებსაც უჩრდილებდნენ ხშირი ისარივით გრძელი წამწამები, ხშირი და გადაბმული წარბები, გარდაშლილი შუბლი და თავზედ გიშერივით შავი თმა, რვა ნაწნავად ჩაწნული და კოჭებამდისინ.

ასრეთ იშვიათ მშვენიერებას წარმოგვიდგენდა გარეული ნინო და მაინც მოუჩრდიებლად დაიარებოდა ბადელის არე-მარეში. მთელ არდალანის მაზრაში გავარდა ნინოს მშვენიერების ხმა და მნახველს აღარ უნდოდა მოეშორებინა თვალი. მარამ ნინოს არა ჰქონდა-რა გულში ხინჯი და სრულებით ვერ წარმოიდგენდა, რომ მას შეეძლო მარმარილოს გულისაც დატყვევება. იმან მთელ ქვეყანაზედ მარტო ბადელის არე-მარე იცოდა და ყოველ გვერდი გრძნობდა მისთვის უცხო იყო, გარნა იმ ბედნიერებისა, რომელსაც გრძნობდა ბუნებასთან ცელქობაში. მაგრამ ბედმა უმუხტოლა და ნინო მოაკლდა ამ ბედნიერებას.

მშვენიერი მყუდრო საღამო იყო. მზე ჩასული იყო. ნინო გზის პირში ერთს კლდეზედ იყო დაჩოქილი და ლოცულობდა. ამ დროს გზაზედ გამოჩნდნენ ცხენოსნები, რომლებსაც წინ მოუძლოდათ ბატონი, თავით ფეხებამდისინ ოქროთი შემოსილი. ნინომ დაინახა ცხენოსნები და მოუნდა დათვალიერება; ამისათვის წარსდგა წინ და მოელოდა მათ. ცხენოსნების უფროსს ძალიან მოეწონა ნინო და გაჰკვირდა, რომ მარტო ნახა ტრიალ მინდორში.

— ეინა ხარ შენა?—ჰკითხა ნინოს ალი-ფაშამ გაკვირვებით.

- „ნინო“ — მიუგო მშვილად ნინომ.
- ვისი შვილი ხარ?
- გაიანესი.
- ვინ გაიანესი? მამა არა გყავს? ან გვარი არ იცი შენი?
- არც მამა მყავს და არც გვარი ვიცი.
- ალიფაშამ გაკვირვებით აიწია მხრები.
- სად ღგეხარ?
- ბადელში.
- ვისთანა?
- დედა-ჩემთანა.
- ვინ დედა-შენთანა? ვინ არის დედ-შენი?
- გაიანე.
- შენ და დედა-შენი ვის სახლში ღგეხართ?
- ზაქარია ბატონის სახლში.
- მერე აქამდისინ აქ რას აკეთებ, ხომ ძებნას დაგიწყებდნენ?
- მე სულ ასრე დაედივარ და იციან, რომ სალამოზედ შინ მივალ.
- მერე მარტოს არაფრისა გეშინიან?
- რისა უნდა მეშინოდეს?
- ჯერ სულ გამოუცდელი ყოფილხარ შენა. საშიშია ახალ-გაზრდა ქალისათვის ამ დროს და ამ ადგილს მარტო ყოფნა, ძალიან საშიშია. აი მეც ზაქარიასთან მივდივარ სტუმრათა და მე გირჩევ, ჩვენ მოგვდივო აჩქარებულნი ფეხითა, — თორემ საშიშია შენი მარტო ყოფნა. — ხომ არავის უცდი აქა? ჰკითხა პატარა ხანს უკან ალიფაშამ, და ამ ფიქრმა წაუხდინა მას ქეფი.

—ვის უნდა უცდიდე, დედა და პაპა შინ არიან?!

—მაშ წადი შინა—უთხრა ალი-ფაშამ და თითონაც წავიდა.

ნინო ცოტა ხანი უძრავათ იდგა იმავე დადგილზე და აქეთ-იქით იხედებოდა. „რა ექნა, რა საშიშია—ჰფიქრობდა ნინო თავისთვის—დათვები საქ არ არიან, და მგლები.“ და ის კი არ იცოდა, რომ კაცი ზოგ-ჯერ მგელზედაც უარესია. „არ ვიცი“, — დააბოლოვა ნინომ და წავიდა შინა.

ალი-ფაშა ძვირ-ფასი სტუმარი იყო ზაქარიასათვის და ამიტომ გულ-ლია და უხვად დაუხედა იმას. მაგრამ ალი-ფაშას არაფრისათვის არ ეცალა, იმისი გული დამონებული იყო იმ მშვენიერი ქალისაგან, რომელიც მზაზედ ნახა, — იმისი მსგავსი არაფინ ენახა-რა ჯერ თავის სიცოცხლეში. ახსოვდა, რომ ნინომ უთხრა, ზაქარიას სახლში ესდგევარო და ამისათვის ალი-ფაშა გამოვიდა ბალკონზე და უცდიდა ნინოს მოსვლასა. ნინო შემოვიდა პატარა ხანის უკან ეზოში და ალი-ფაშა ათას-ფრათ აენტო ნინოს მოპოვების სურვილით. მაშინვე გამოჰკითხა ზაქარიას ნინოს ამბავი და მან დაწვლილებით უამბო; არა ჰქოლნა ზაქარიას იმედი, თუ ასრეთი მეგობარი კაცი აწყენინებდა ქალის გულისათვის ქალისავე წყენით, ქალი კი რომ წყენათ მიიღებდა ალი-ფაშასთან წასვლას, — ამაში ზაქარიას ეჭვი სრულებით არა ჰქონდა. ალი-ფაშამ დაიმშვიდა გული და გამხიარულდა. — იმისი ამბავით სრულად ვის შეუძლიან აღწეროს ის გრძნობანი, რომელნიც აღიჭრებიან იმ შმაგი, მურღალი და მრუში კაცის გულში, რომ-

ლისათვისაც წმიდა არაფერია ქვეყანაზედ, რომელიც
 თავის-თავში ჰხედავს ნახევარ ღმერთსა და მარტო იმასა
 სკდილობს, რომ თავი დაიკმაყოფილოს? ამისთანა მხეცს,
 რომელიც წარმოიდგენს თავის-თავს მძლავრ პიედესტალ-
 ზედ დამყარებულათ, ქინ იცის, რა ფიქრი, რა გვარი შე-
 ქცევა არ მოუვიდეს თავში, დაბურულ ნისლით მოსილს
 თავში, და ყოველიფერი უნდა აღისრულოს, თუნდა ამითი
 უმწარებდეს სიცოცხლეს არამც-თუ ერთსა, ან ათს კაცსა,
 არამედ მთელ ქვეყანასაც! ვის არ სხსოვს რომელი ხელ-
 მწიფე, რომელიც ნანობდა, რატომ მთელ კაცობრიობას
 ერთი თავი არ აბია, რომ ერთბაშათ მოვსჭარო... ამის-
 თანა ჯურის კაცი იყო ალი-ფაშა, ოღონდ კი თავისი
 ნდომა აღესრულებინა და ისიც კი ვერ დააყენებდა, თუ
 კი მოინდომებდა, რომ ახალი ჯვარ-წერილი ცოლი
 ლოგინიდგან წაერთმია ქმრისათვის, ძუძუ-მწოვარა ყმა-
 წვილი გაეგლეჯინებინა მომტირალი და მათხოვარი ღე-
 დის თვალ-წინა და სხვ. და ნინო აი ამ კაცს შეხვდა
 გზაზედ, საუბედუროთ. ნინომ არა იცოდა-რა და ვერც-კი
 წარმოიდგენდა, რომ ამ შემთხვევას შეეძლო მისთვის
 უბედურების მოტანა. მაგრამ სულ სხვა მდგომარეობაში
 იყო ალიფაშა. პილწი ნდომა აღარ აძლევდა მოსვენებას
 და ჯერ ისევ განთიადი იყო მარტო მტრედის-ფრად, რო-
 დესაც ალი-ფაშა გაემგზავრა არდალანში იმ გარდაწყვე-
 ტილებით, რომ ნინო იმ-დღესვე მიეყვანა არდალანში
 და აღესრულებინა თავისი გულის წადილი. სწორეთ იმ
 ადგილს, სადაც წინა დღით ნახა ნინო, ალი-ფაშამ შეა-
 ფერხა ცხენი და უბრძანა გულ-ქვა ბრძანების აღმასრულებ-
 ბლებს, რომ დაეცადნათ იქ და, თუ ნინო გამოჩნდებოდა

სადმე, მოეტაცნათ და მიეყვანათ არდალანში. ათ-ათი ლირი დაჰპირდათ მოდარაჯეებს. — ჯერ თითონ მზე არსადა სჩანდა და მარტო მისი ისარივით სხივები ფარცხივით ამოიშალნენ გორიზოტზედ, როდესაც ნინო, ჩვეულებისამებრ, გამოჩნდა მინდორში, ცელქობდა და დასდევდა სხვა-და-სხვა ფერად დახატულ პეველებს. დაუნდობელმა მოდარაჯეებმა სტაცეს ხელი და, ვიდრე ნინო ხმას ამოიღებდა, გაუყენეს არდალანისაკენ. — მარტო ახლა იგრძნო ნინომ, რომ მარტო სიარული მართლა საშიში ყოფილაო. ბევრი ევედრა მომტაცებლებს, მაგრამ ვერა გააწყო-რა, ვერ დაიხწია თავი და გარდაიწყვიტა ყოველი იმედი განთავისუფლებისა.

ალი-ფაშა ძალიან გახარებული იყო და მხიარულად, მოწყალედ დაუხვდა ნინოს. იმან აუხსნა ნინოს, რომ შენისთანა მშვენიერებას არ შეფერის იმისთანა გადაკარგულ და მიყრუებულ ადგილებში მარტოკა სიარულიო, გარეულ თხასავითაო. იქ ზაქარია და შენი მშობლები ცუდი ყურის მგდებლები იყვნენ შენი, მე შემებრალე და მსურს გაგაბედნიერო ჩემი უფროსი და უსაყვარელესი ცოლობითაო. ვის გიშოვნინდნენ იქ შენს შესაფერს? ვინ იყო იქ შენი ღირსი? ერთ მწყემსს ვისმეს მიგათხოვებდნენ და უბედური შეიქნებოდი: უნდა გამხდარიყავი მსახური შენი მწყემსი ქმრისა, შენ გეკერა, საქმელი გეხარშა, ძროხები გეწველა და ტყიდგან ზურგით შეშა გეზიდნა. აქ კი შენ თითონ იქნები სხვის მბძანებელი და ჩემი საყვარელი.“

— ჰაჰა და დედა იქ დამრჩნენ და არც კინიციან სადა ვარ“ — მიუგო ნინომ, და ვერ წარმოიდგინა ისრეთი სი-

ცოცხლე, რომ ადამიანი, სულ-დგმული ადამიანი არასტერს
აკეთებდეს. —, მე ისევე შინ მერჩინა, ბატონო! — როგორ
შეიძლება, რომ არასტერი გაეკეთო! — შენ გენაცვალე
ბატონო, გამგზავნე ისევე უკან. — „მითხრობს მემოქმედის თან
— ნუ სწუხდები, ჩემო ბინო, შენ იხუკან გამგზავნა
აღარ შეიძლება, შენ ამას-იქით ჩემი ხარ და ხელი აღარა
ვისა ბექს შენთან. იქნება შენა გგონია, რომ ამუქთად
იყო ნაპოვნი? სამ-ოც-და-ათი ლირა მივეცი შენ მომყვანებს
და შინდა, თუ სარგებლით არა, თავის ფასი მსამოგებება
მანც მივიღო. ამიერიდგან შენ ჩემი ცოლი ხარ და მართო
ჩემი ბრძანების აღმასრულებელი. შენ შენც მომვლელი
მოსამსახურე გოგოები გეყოლება და ხელსაც ნურაფრი
სათვის გაანძრე. მხოლოდ დანიშნულ სახლიდგან ვერ-
სად გახვალ, თუ არ ჩემთან და ისიც ჩემი ბრძანების შემ-
დეგ მინდა, რომ შენისთანა მშენიერი და კეკლუცი ქა-
ლი ბედნიერი იყვეს ჩემს ხელში და ამისათვის გაძლევ
ჩემ თუთხმეტ ცოლებში უფროსობას. ეს ღირსება ცოტა
რამე არ გეგონოს, ნინო! — ეს ისრეთი ღირსება არის,
რომ ყველა თავადის ქალი ბედნიერათ ჩასთვლიდა თავის-
თავს ამ კადგინლზედ.“ — შემთხვევითი მისი კოლიმით
— არ შემიძლიან ბატონო, შენი ბჭირიმე, თუნდა
ენლავე ჩამომანჩხოთ, მსიფობიგმინს იბლფენც და შემ
— არა უშავს-რა, — ჯერი იქნება არ შეგეძლოს, მაგრამ
მერმე შეიძლება. არ დაკლავ კი, მაგრამ შენსადგილას
კი გამგზავნი. იქ კარგა მოიფიქრებ, შენი მოსამსახურე-
ბიც დაგარიგებენ და შეგაძლებინებენ, რაც ახლა შეუძ-
ლებელია მიგაჩნია, ეგ სულ ტყუვილათა გგონია, რომ
ვერ შემიძლიანო. ამ სიტყვებით დააძახებინათ გლი-ფაშამ

მოსამსახურე ქალებს და ჩააბარა ნინო, რომელიც მათ
 მაშინვე წაიყვანეს გარემოში და მისცეს ცალკე ოთახი.
 დიდ-ხანს იყო ნინო მარტოკა ამ ოთახში და ვერ
 ურიგდებოდა ახალ მდგომარეობას. მაგრამ ბოლოს მაინც
 უნდა დამორჩილებულიყო ბედსა და ძალსა და აეტანა
 ის გულის ყვედრება, რომელიც არ განმორებია მას და-
 თანხმების დროდგან სიკვდილამდისინ. ამის შემდეგ, ნინო
 შეიქმნა ნამდვილი დედოფალი გარემისა, მოსამსახურეები
 თავს ევლებოდნენ მას და ცივ ნიავსაც არ მიადენდნენ
 ხოლმე, ყველა კრძალვით ექცეოდა და თითონ ფაშაც
 კი ზოგჯერ დაემორჩილებოდა ხოლმე მას, რომელიც
 მრავალ შემთხვევაში ურბილებდა ფაშას გულსა და უპა-
 ტიოსნებდა წადილსა. ალი-ფაშა შეიქმნა ცოტა შემბ-
 რალეზელი კაცი და ყოველი ქვეშევრდომი თაყვანსა
 სცემდა ნინოს სახელსა, რომელიც იყო ასრეთ გამკაცო-
 ბრიობის მიზეზი, ყველა მოისურვებდა მის ნახვასა. მთე-
 ლი ოსმალეთის ქალები ნატრობდნენ იმის აღგილს ყოფნა-
 სა. მაგრამ თითონ ნინო ასრეთ არ უცქეროდა თავის-
 თავსა იმ უსჯულო და დაუნდობელი კაცის ხელში და
 იყო უფრო მოწამე იმ მომაკვდავ გარემოებაში, რადგან
 ნაც კაცის ბედნიერება აღემატება არა მრავლითა ქონე-
 ბითა მისი კუთვნილებისა, არამედ განხნითა, გამრავლები-
 თა და განვითარებითა მის ბუნებითთა ძალთა. საზოგა-
 დოების ხმა, რომელიც აქებს და აღიდებს სიმდიდრეს და
 მრავალ ქონებას და არა უინაგანთა ძალათა სულისა
 კაცისასა, სტუქსავს პატიოსანი კაცის გრძნობას. სწორეთ
 ასრეთ მდგომარეობაში იყო ნინო ალი-ფაშას გარემოში,
 სად უნდა ის თავით ფეხებამდისინ ოქროში ეიჯდა და ყვე-

ლა გარე შემორტყმული ხალხი კი დასცინოდა მას გულ-
 ცივობისათვის, რომელიც ვერაფერს აეხსნა. ნინოს უზინაგანი
 ხილვა და აზრები, სჯა საგნებზედ ისრე განიროვნოდნენ
 სხვათაგან და განეშორებოდნენ, როგორც ანგელოსი ეშ-
 მაკისაგან: სხვანი თაყვანსა სცემდნენ ოქროს და ნინო კი
 სრულებით არ აფასებდა მას; სხვანი ამაყოფდნენ ფაშის
 ცოლობით და ნინო კი საშინლად სწუხდა ამ მითამ ბედ-
 ნიერებაზედ. ესრეთ სხვა-და-სხვა ფერია ბედნიერება სხვა-
 და-სხვა კაცისათვის.

ასრედ იგანელო ერთმა წელომა. ნინო სწავლობდა
 ცხოვრებას, აკვირდებოდა ცხოვრების კერძობობითს მო-
 ვლენათა, რომელთაც სულ ყოველ-დღე მოჰქონდათ
 მისთვის ახალ-ახალი ცნობა, ახალი აზრები, ახალი ფიქ-
 რები, ახალი გრძობანი, ყოველ დღით ემატებოდა მას
 ამითი სულის ძალა. მარამ რამდენადაც იცვლებოდა ნი-
 ნოს სულიერი ხილვა, სულიერი ცხოვრება, იმდენად უფ-
 რო უკან და უკან რჩებოდა და ეკარგებოდა მას სიყმა-
 წვილის ბედნიერება, სარწმუნოება, მშვიდი შეურყეველი
 მდგომარეობა სულისა. სულ გლოვობდა თავისს დაკარ-
 გულს სინიდისსა და სარწმუნოებას და ყოველ დღე ევედ-
 რებოდა ღმერთსა, რომ შეენდო მისთვის ეს უნდომო
 შეცდომა.—ბუნებაც ველარ იზიდავდა მას. მაგრამ რატომ?
 რატომ უწინდებულად აღარ ეთამაშებოდა ბუნებას? რა-
 ტომ იმ თვალით აღარ უცქეროდა ბუნებას, როგორითაც
 უწინ, როდესაც ის წარმოდგენილი ჰქონდა ერთ ღარ-
 მონიულად შეერთებულ არსებათ, რომელსაც დანიშნუ-
 ლი ჰქონდა ღვთის დიდება? ახლაც მშვენიერი სანახავი
 ბუნების სურათები ედო ნინოს თვალ-წინ, მაგრამ, უწინ-

დელი მარდათ ხტომის მაგიერ, რაღაცა დაღალული თვალითა და გულით შესცქეროდა ბუნებას და ვერასა ჰხედავდა გასახარელს და ღვთის მაღიდებელს. უწინ მარდი და ხალისიანი დაცქრიალებდა ტყე და მინდორში და ყოველ ადგილს ცხადათ გრძნობდა ღვთის სუფევას, დინჯი და დამშვიდებული გულით აღმართავდა იგი ღვთისადმი ლოცვას დაუძალებელს, როცა მოუხდებოდა, სადაც გული ეტყოდა მას, და ბედნიერი იყო ამ რწმუნებით, ეხლა? ეხლა ავად-მოყოფი გრძნობა გამოხატული ჰქონდა სახეზედ, გულში სარწმუნოებას ეტყვი შეჰპაროდა და ლოცვა აღარ მიიწინადა მას დასასვენებელ, შემასუბუქებელ საშუალებათ, არამედ თანამდებობათ. მაგრამ რატომ ეს ლოცვა არ იყო უწინდელივით წრფელი? რატომ არ მისდევდა შეურყეველი სიმშვიდე და სულის ძალა ლოცვის ბოლომდისინ? უწინ შეეძლო იმას რამდენიმე საათი ელოცნა უეჭვოთ, უსხვაფიქრებოთ, მთელი არსებით მისცემოდა ღვთის სულიერ მხედველობას. — ახლა? ახლა ლოცვა იმისათვის არის მარტო ფორმა, მართო სიტყვები, ცივი უაზრო სიტყვები. უწინდელი ძალა ხორცისა და სულისა? ახლა სადამოს ლოცვას ვეღარ მიიყვანს ხოლმე ბოლომდისინ — რამდენიმე სიტყვის შემდეგ დაღალული თავი დაეკიდება მკერდზედ და თვლემას დაიწყებს. — ასრეთი ბოლო აქვს ყველა საქმეს, რომელსაც არა თანაუგრძნობ და უხალისოთ ეკიდები, თუმცა გარემოება გაძალებს მის აღსრულებას.

ალი-ფაშას ძალიან უყვარდა წინო და არ უშლიდა ლოცვას მართლ-მაღიდებელთ ღვთისადმი. ეს-ლა ჰქონდა დაჩოჩილი ნუგეშათ და ამ ლოცვაში ატარებდა დროსა.

მარტო დადიოდა მშენიერად შემუშავებულს ბაღში და მიეცემოდა წარსული თავისუფალი ცხოვრების ოცნებას. მოაგონებოდა პაპა, დედა, ძმები და ცხარე ცრემლსა ღვრიდა. მოსამსახურე ვაგონები განკვირვებით უცქეროდნენ მომტირალს ნინოს და ვერასფრით ვერა ხსნიდნენ, თუ რასათვის უნდა ტიროდეს ამდენს ფაშის უმფროსი ცოლი, გარემის დედოფალი და მერე ასრეთი საყვარელი ფაშისა, როგორც იყო ნინო. ბევრჯერ შეუდგებოდათ ჩურჩული ქალებს ერთმანეთში, დანატროდნენ იმის ადგილსა და ეძახდნენ სულელსა, რეგვენსა, რომელსაც ვერ შეუფერებია ასრეთი მაღალი ადგილი და რომელიც, მაშასადამე, ღირსი არ არის იმისი. ამისთანა აზრებს ხშირათ გააგონებდნენ ხოლმე კიდეცა ნინოს გარემის ქალები და მით უფრო უძნელებდნენ სიცოცხლეს. „ვინ ჩემი ბრალიცა, შე დალოცვილო ღმერთო! რატომ სასწაულს არ მოახდენ, როდესაც შენი მცნების დაცვისათვის უღირსსა და სულელს მეძახიან!“—იტყოდა ხშირათ ნინო. პასუხი არსაიღამ ესმოდა ამ ხშირი ვედრებისა და უმრავლდებოდა ეჭვნეულება სარწმუნოებაზედ. მაგრამ ამ დროს უფრო მძლავრი ხელოვანი უწინამძღვრებდა ნინოს: „სინიღისი? პატიოსნება? კაცობრიობა? ესენი უფრო მძლავრი ხელთმძღვანელნი გრძნობანი არიან. ჩემი გული ახლოა ჩემზედ, ჩემს ენას გაიგონებს და პასუხს უეჭველად მომცემს. აკი მაძღვეს ხოლმე კიდეცა—მაშ რითი უნდა გავიჩჩეოდეთ ჩვენ პირუტყვისაგან, რომელიც არ ინდობს არც დედას არც დას და ნათესაებს, რომელიც ვერ ამყარებს გულს ერთს ვიზედმე? არა გულო?“—დაეკითხებოდა ხოლმე ნინო გულსა და მიიღებდა დამამტკიცებელს პასუხსა. „რანდობა და

სიყვარული უნდა ჰქონდეთ მამისა ფაშის შვილებსა, რომლებიც ჰხედავენ, რომ დედები ერთმანეთსა სჭამენ? ან ამოდენა ქალებს რა სიყვარული უნდა ჰქონდეთ ერთი ქრისა, რომელიც, რასაკვირველია, ერთნაირათ ვერ მოექცევა ყველას? ოჯახის ერთობა? შეიძლება ერთობა იქ, სადაც ყველანი ერთმანერთს წარბებში უცქერიან და კდილობენ ერთმანეთის გაუბედურებას? თითონ ფაშა კი გამოწოლილა თავისი ჩიბუხით ტახტზედ და არც კი იცის, რა ამბავია იმისი ცოლების სასახლეში.

სულ ამისთანა ფიქრებით იყო სავსე ნინო და საპინელ უმადურ ცხოვრებას ატარებდა. გაიხედავდა ბადელისაკენ და ცრემლით დაიღობდა გულის პირსა, რადგანაც ჯერ არავის ენახა და შინაურებისა არა იცოჯა-რა. „ღმერთო! ნუ დამკარგავ უთვის-ტომოთ, ერთი იდეგ მანახვე დედა-ჩემი და სოლო, და მერე თუნდა ული ამომართვი“!—ვევდრებოდა ნინო ხშირად ღმერთსა და გაიკვირებოდა ბადელისაკენ. ნუგეში არ-საიდგანყო და ბოლოს თითქმის სრულებით გარდაწყვიტა იმეჯი. მაგრამ ისრე არ იყო განწირული. ერთს დღეს, სიცხის გულზედ, ნინო ღობესთან ჩრდილში იყო წამოწოლილი მარტოკა და მისცემოდა შინაურების ფიქრსა. მოაგონდა უწინდელი თავისუფალი ცხოვრება, როდესაც არა ღობე არ უშლიდა გარეთ გასვლასა და არაფერი არ შეადგენდა მისთვის სამზღვარსა,—ამოუჯდა დაკოდილი გული და, ის იყო პირველი ცრემლები ჩამოაგორდნენ მშვენიერ, მაგრამ ფერ-მიხდილ ლოყებზედ, როდესაც შემოესმა შემავრებული და მოკრძალებული ხმით „ნინო!“ შეშინებულ-ნინომ მიიხედა იქით, საიდგანაც ხმა მოესმა, და ღობის გა-

რეთ დაინახა სოლო. „შენ გენაცვალე, სოლო, არ გებრალეები დაკარგული, დამწყვდეული, ნამუს-წართმეული, უსჯულოს ხელში“?!... და ცხარე კრემლთა წყარო წავარდა თვალთაგან ნინოს. „კინა? როგორ? როდის? საიდგან?— ჩვენ დაკარგული კი-არა ნადირისაგან გაფუჭებული გვეგონე“— ეუბნებოდა სოლო გარედგან. მაგრამ დიდ-ხანს ვერ მოითმინა შეწუხებული დის შორიდგან ცქერა— შიში და რიდი სულ დაეკარგა. გადახტა ღობეზედ და გამოჰკითხა ნინოს ყველაფერი, რომელმაც დაწვლილებით უამბო თავის მოტაცების ამბავი.

ალი-ფაშა კარგათ იცნობდა სოლოს და ამისათვის სოლო არ შეუშინდა მას— ის მივიდა ფაშასთან და სთხოვა, რომ სოლოსაც და დედასაც ნება ჰქონოდათ ნინოს ნახულობისა. ფაშამ ნება ღართო და მათ იქონიეს ერთმანერთთან მსგეღლობა.

თ ა ვ ი IV.

ჯერ ორი შეიღის სიკვდილის შემდეგ, რომელიც იყო პირველი უბედურება გადმოსახლებულებისა, გაიანე შეიქნა რალაცა დაღვრემილი და გული შეეჭმნა მას დახშული სიხარულისათვის. ვიდრე ნინო შინა ჰყავდათ, კიდევ იმითი ნუგეშობდნენ და ირთობდნენ გულსა, და თითონ ნინოც ხშირათ ამხნეებდა და ანუგეშებდა მშობლებსა. მაგრამ რაკი მათ ნინო დაჰკარგეს ასრე ერთ-ბაშათ, მოულოდნელათ და შემდეგ გაიგეს, რომ ნინო თათრის გარემში არისო, მაშინ ხომ სწორეთ თავ-ზარი

დაეცათ საცოდავებს—მოხუცებულს პაპას და გაიანეს. — როგორც მოგეხსენება, მკითხველო, იმათ არც თავიანთ სამშობლოში ენახათ კეთილი დღე, მაგრამ უცხო ქვეყანაში ყოველი მცირე უბედურება სრულებით სხვა ხასიათს მიიღებდა ხოლმე, ყოველის-ფრის მიზეზი იმათთვის იყო „უცხო ქვეყანა“, და თითქო სამშობლოში არც კი შეიძლებოდა, რომ უბედურება მომხდარიყო. განა სამშობლოში კი არ დაეხოცებოდათ შეილები? განა სამშობლოში კი არ შეიძლებოდა, რომ ნინო ბატონს გაეყიდნა უსჯულოზედ და უფრო მომეტებულ უბედურებაში ჩაეგდო? მაგრამ უცხო ქვეყანაში სულ სხვა იყო, ერთი სამად დიდებოდა უბედურება. სამშობლოში მეზობლები მაინც ანუგეშებდნენ, მაგრამ აქ უცხო ქვეყანაში? ვინღა იყო აქ ნინოს შემდეგ იმათი მანუგეშებელი? სოლო იშვიათადღა მოვიდოდა ხოლმე შინა, ის სულ ბატონს დასდევდა გაუცილებლათ და იმას უყოფდა ჭირსა და ღონისა.

საწყალი მოხუცი და გაიანე უკლებლათ სცხოვრებდნენ, ყოველიფერი მრავალი ჰქონდათ ბატონის შეწევნით; მაგრამ, საკვირველი იყო, დღე-დღეზედ დნებოდნენ სანთელივით, — რაღაცა შემქმელი ჯავრი აწვათ იმათ გულზედ განუშორებლივ. ვინემ შეილები გვერდითა ჰყავდნენ, იმათში ართობდნენ გულსა, იმათ შემდეგ კი საკვირველად დაჩქარდნენ ამა სოფლიდგან გასვლას. კეთილი მელანია ერთგული და მუდამი მანუგეშებელი იყო მამა-შვილისა, მაგრამ ჰხედავდა ცხადათ, რომ იმათ აღარაფერი აღარ ახარებდა ამ ქვეყანაში. ხშირათ მოუყვებოდა მელანია თავის-თავის გარდასახადსა და ეტყოდა, რომ მართო იმათ არ მცხვლიათ ეს უბედურება, მართო

ისინი არ მოშორებიან თავის სამშობლოს. „ან კი რა სარჩო—საბადებელი დაჯრჩათ იმ ოხერ ადგილში“!—ჰკითხავდა მეღანია მამა-შვილსა და ორივესაგან ერთ-ნმათ მიიღებდა ხოლმე ერთსა და იმავე პასუხსა: „მრავალნი მკვდარნი და ორი ცოცხალი სული“. საწყალი მოხუცი შემოლილივით იყო ბოლოს ხანში: ხან სიცილით მოჰყვებოდა თავის ახალ-გაზდობის ამბავს და ღამი-მეხრეობის სცენებით აცინებდა ხოლმე მაყურებელ ხალხს; ხან მხიარულათ უამბებდა მათ თავის ჯვარის წერას; მაგრამ, როდესაც რიგი მივიდოდა „ცოდვის შეილზედ“—ესრე ეძახდა გაინეს—მაშინ მოხუცი ღრმათ ამოიოხრებდა, პატარა ხანს შედგებოდა, რომ რამდენიმე წამომავალი ცრემლი ჩაეყლაპა და შემდეგ იტყოდა: „მერე გვეყოლა ჩვენ და ამის საუბედუროთ ეს „ცოდვის შეილი“. არც სხვებმა დალიეს ტკბილათ სული, მაგრამ ისინი თავიანთ მიწა-წყალში მაინც დაიმარხნენ ქრისტიანულათ, ზიარება მიღებულენი, და ჩვენა? ჩვენ კი ამ უცხ-ქვეყანაში უნდა დავლიოთ საცოდავი სული უზიარებლათ, მოუნანიებლათ, უანდერძოთ, უ...უ...უ...—და საშინელ ცრემლის წყაროსთან უგრძნობელი ბლუფილი აღარ გაათავებინებდა სიტყვასა. გაიხეთქავდა საცოდავი გულისა და თავსა უზომო ტირილით, პირ-ქვე დამხობილი რამოდენიმე ხანსა და შემდეგ სამი დღე ვეღარ წამოდგებოდა ფეხზედ.

საწყალი გაიანე ერთგულათ უელიდა თავის მამას, ვიდრე ძალა შესწევდა; მაგრამ ადრე შეატყო რომ ძალა და ხალისი ჰლაღატებდენ მას ამ დროს ხმა დავარდა, რომ ბატონ-ყმობა უნდა გადავარდეს საქართველოშიო, და გაიანეს იმედი ჰქონდა სამშობლო ადგილ-მამულის

ვარდასახლებულები

ნახვისა, ამისათვის ბევრს ნუკეშს აძლევდა თავსა, ცდილობდა როგორმე გართობილიყო და მით გაეგრძელებინა სიცოცხლე ბატონ-ყმობის გადაფარდნამდისინ. მაგრამ ძნელია გულში ჩამარხული დარდი—თითქო სქელი ჯაჭვით არის მიბმული რაღაცა გულის-მჭამელი ცხოველიო, ვერასფრით ვერ იშორებდა იმ ბნელ ფიქრებს, რომლებიც დღითი-დღე აღნობდნენ იმის ჯანსა.—სოლო რამოდენიმე დღით მოვიდოდა ხოლმე შინა დათიქმის გააცოცხლებდა დედასაცა და პაპასაცა. მაგრამ რაკი სოლო წავიდოდა, ჩვეულებრივი შემკმელი ფიქრები ისევ დაესვოდნენ მამა-შვილსა.

დროებამ აღასრულა თავისი სამუდამო წესი და მოხუცი შეიქმნა შეწუხებული ავად-მყოფი. ვიდრე გაიანეს ძალა შესწევდა და ფეხზედ დგომა შეეძლო, ერთგულათ უყლიდა თავის მამას—მარტო ის იყო გადამბრუნებელიცა და გმდომბრუნებელიცა, წყლის მიმწოდებელიცა და საქმლის მკეთებელიცა. ბევრი ღამე უთია მოხუცებულს მამას გაიანემ და ბევრი ცრემლი ღვარა საცოდავმა. შეწუხებულ მამას რომ დასცქეროდა ქრაქის მკრთალ სინათლეზედ და იმ სამარის სიჩუმეში, როგორიც უფლებდამ იმათ სახლში, გაიანეს გაუახლოდებოდა ხოლმე წარსული ვაებაცა. მამის შეწუხება ვერ შეეძლო სახლში ტირილით: ის გამოვიდოდა გარეთ და მთლათ მიეცემოდა თავის მწუხარებას: დედა, ქმარი, შვილები და შეწუხებული მამა, რომელიც მობრუნების იმედს აღარ იძლეოდა, სულ ერთათ აერეოდნენ საცოდავს თავში და გაიანე ღვრიდა განუწყვეტელს ცრემლსა, თითქო უნდა ცრემლს გამოატანოს მწუხარებაო. დროებით შემსუბუქებული და ცრემ-

ლისაგან დაღალული შევიდოდა შინა, მაგრამ ისევ ჩქარა აუჩქაროდებოდა გული და ისევ ახლად მიეცემოდა ვაგებას.

ერთ-ერთ მესძლო გაიანეს აგებულებამ ამოდენა ტანჯვა-ბუნებამ მოითხოვა თავისი ვალი და გაიანეც დაწვა ლოგინათ. ერთ ტახტზედ იყენენ ავთ-მყოფნი მამა-შვილნი და ერთმანერთის ყურებით უფრო უმოკლდებოდათ დღეები.

— მამა! როგორა ხარ? — ჰკითხავდა მამას გაიანე შიმკნა-ვებულის ხმითა.

— ნეტავი შენ კარგა იყვე, შეილო, თორემ მე რა მიჭირს, კარგათა ვარ, მგონია.

— მე, როგორც ვატყობ, დღეს უფრო კარგათა ვარ — ანუ გეშებდა გაიანე მამასა, მაგრამ გადაბრუნდებოდა მეორე მხარეზედ და აუჩქარებდებოდა მას გული.

მირზა და მელანია განუშორებლივ ისხდნენ იმათსა და უეკლიდნენ; ისინი მოუთმენლათ ელოდნენ სოლოსა, რომ უფისოთ არ დახოცილიყენენ ეს საცოდავები.

— „სოლოს შეატყობინეთ“? — ჰკითხავდა მოხუცი მირზასა.

— გუშინ ვავეზაენე კაცი მადებნელათ და, მგონია, ჩქარა იბოვნის — იმან იცის სადაც ჩვენ ბატონს უყვარს დგომა.

— ნეტავი ერთი მალე მოვიდეს ჩემი სოლო, რომ უფისოთ არ დავიხოცნეთ; ერთი მგლოვიარე მაინც რომ გვეყოლება, ისიც ვარგია, უბატონოები აღარ დაგვერქმევია.

— ამისთანა ლაპარაკში იყენენ ავთ-მყოფნი ერთს

დილას, როდესაც ეზოში თქარათქურით შევიდნენ ცხენოსნები. ცხენები ქაფში იყვნენ გაცურებულები და ეტყობოდათ, რომ ზედ მჯდომელებს დაუზოგავათ ეტარები-ნათ ისინი დროზედ მისასწრობელათ.

— „ჩემი სოლო ხომ არ მოვიდა, გენაცვალეთ“? — წამოიძახა, თითქო ძილში, შეწუხებულმა გაიანემ და გაახილა თვალები. მელანია ველარ მოასწრო პასუხის მიცემა, რომ სახლში შემოიჭრნენ ბატონი ზაქარია და სოლო. პაპამ და დედამ ერთათ გადახედეს სოლოს ღიმილით და ცრემლით სავსე თვალებით.

— „მადლობა ღმერთსა, რომ კიდევ გნახე შეილო“! — სთქვა გაიანემ — ახლა კი მოსვენებით მოკვდები, რა-კი ცოცხალი გნახე და დამტირებლათ მეგულები, შეილო“!

— შენს მეტი ვინ მოგვაყრიდა მიწას, შეილო? ვინლა დაგვრჩენია ამ ქვეყანაზედ შენს მეტი? — ღმერთო! მიიბარე საცოდავი სული ჩემი და ნულარ მიმრავლებ ტანჯვას! შეიბრალებ ჩემი მოხუცებულობა და ნუ მაჩვენებ შეილის სიკვდილსა — ჯერ მაგან უნდა დამტიროს, ჩემი შეილია და მერე მაგასაც შეილი დაიტირებს! კიდევ რალაცა უნდა ეთქვა მოხუცსა, მაგრამ ძალა აღარა ჰქონდა ლაპარაკისა და ამისათვის მიმკვდარებული, მოშვებული თავი გადააგდო მუთაქაზედ.

ბატონი ზაქარია და სოლო პირ-გამშრალეები დაჰყურებდნენ ავად-მყოფებს და არ იცოდნენ, რა მოეხერხებინათ. სოლოს თვალმა ჯერ არ იცოდა ცრემლი და ახლაც არა ქვითინებდა ის, მაგრამ სახის ცვლილება და მოკანკალე დაღურჯებული ტუჩები უმტკიცებდნენ მას

გულის ამღვრეულობას. იმან მალე მოიფიქრა, რომ ავათ-
 მყოფების მგრძობელი გულისათვის ის თავისი მაგარი,
 ქვასავით გულით ბევრი ნუგეში ვერ იქმნებოდა. ამისა-
 თვის საჩქაროთ გარდაკოცნა მან დედა და პაპა და უთხრა:
 „დედა! საღამომდისინ მომითმინეთ და ნინოს აქ მოვიყ-
 ვან“. ამ სიტყვებით სოლო გამოვარდა კარზედ და ხუ-
 თი მინუტის შემდეგ ახლად აყვავებულ ქალაში არდალა-
 ნისაკენ თავ-გადაგლეჯილი მიაჭენებდა ცხენს მოხდენი-
 ლი მხედარი.

მზე ჩასული იყო და მხოლოდ უკანასკნელი სხივე-
 ბი-ღა ანათებდნ დედა-მიწას სამხრეთიდან, როდესაც
 სოლო და ნინო შევიდნენ სახლში, მაგრამ მარტო ისინი
 კი არა. —

ალი-ფაშას ენანებოდა დაეთმო ნინო და მოკლე-
 ბულიყო მის მშვენიერების ცქერას, — მას შიში ჰქონდა
 სრულებით ნინოს დაკარგვისა და ამისათვის თითონაც
 თან გამოჰყვა მას რამოდენიმე მხლებელითა. — ნინო კი
 ის ნინო აღარ იყო, როგორსაც ვხედავდით ბადელის
 მინდვრებში: ბევრი დარდისაგან საშინლათ გამხდარიყო.
 პირის სახე გაჰყვითლებოდა და, იმ უზრუნველი მშვიდი
 ბედნიერების მაგივრათ, რომელიც ყოველთვის გამოჩა-
 ტული ჰქონდა ხოლმე სახეზედ, ახლა იმავე მშვენიერ
 სახეზედ წუთის სოფლის მუხტლობას დაესო თავისი და-
 ღი. ახლა ტირილში უფრო მშვენიერი იყო ნინო, ვიდ-
 რე სიცილში, რადგანაც პირველ შემთხვევაში მთელი
 არსება მისი მიიღებდა ხოლმე მონაწილეობას გულითად-
 სა, და მეორე შემთხვევაში კი, თითქო აღარა აქვს-რო
 გასახარელი ამ ქვეყანაში, გული არ იღებდა მონაწილე-

ობას—იციოდნენ მარტო თვალები და თან თეთრი კბი-
ლების გამოჩენა თუ დაგარწმუნებდა იმასში, თორემ სა-
ხის მეტყველება ჯავრით იყო სამუდამოთ დათურგენილი
და დაძალულო და არას-ოდეს არ მოიწმინდებოდა გაშ-
ლით, მთლათ. უწინდელი სიმარდე და ხალისი სრულე-
ბით დაკარგული ჰქონდა და ყოველისფერს გულ-გრი-
ლათ უცქეროდა, თითონ უბედურებასაც, რომელსაც
ისრე შეაჩვია გული, თითქო სულ გაუყრელი მისი მგზავ-
რი ყოფილა წუთი-სოფლის ცხოვრების გზაზედაო. აი ამ
გვარი ნინო შევიდა პაპასთან და დედასთან, რომელნიც
რამდენიმე წელიწადი არ ენახა მას.

მოხუცს ცნობა დაკარგული ჰქონდა და სულს
ებრძოდა. ამისათვის, თუმცა ბევრი ჩასძახა ნინომ ტი-
რილით, მაგრამ ველარა გააგონა-რა. გაიანეს კიდევა ჰქონ-
და ცნობა და, თუმცა შეწუხებული იყო, თითქო მობრუნ-
დაო სიხაულისაგან. მაგრამ მისუსტებული და ძალა-მიხ-
დილი ვერასფერს ახერხებდა ჯერ, მარტო თვალ მოუ-
შორებლივ შესცქეროდა გვერდით მჯდომს ნინოს და
განუწყვეტლივ იძახდა: „თქვენ გენაცვალოთ დედა, შეი-
ლებო! დღეს უკანასკნელად-ლა გხედავთ“.

ხშირი ბინდი რომ შეიქმნა, გაიანემ მოიკრიბა და-
ნარჩენი ძალა და წამოჯდა ლოგინშივე. სოლომ და
ნინომ შეუწყეს ზურგში ბალიშები და მოუსხდნენ გვერ-
დით. შემაბრალელები თვალებით შეჰყურებდა გაიანე ხან
ერთსა და ხან მეორე შევილსა და ბოლოს, გრძელი და
ღრმა ამოოხვრის შემდეგ, უთხრა მათ: „შვილებო! თქვენს
მეტი, ხომ იცით არც არა მრჩება-რა ამ ქვეყანაზედ, არც
მენანება რამე შეილები მეტი. ღმერთმა ისე გაგაბედნი-

ერთ, როგორც თქვენი დამწვინებული გული სთხოვდეს. ღმერთმა ალაღათ შეგარგოსთ ჩემი დედობრივი ძუძუ და სხვა ამაგი. სიკვდილის დროს მარტო ეს არის ჩემი თხოვნა; არ დაივიწყოთ, შეიღებო, ზურაბი და სალომე, თქვენი დაძმანი არიან. თუ შემთხვევა გქონდეთ და შეიძლება დეს, მონახეთ ისინი, — ვინ იცის, სად არიან გადაკარგულები ბატონისაგან. თქვენ, კარგათ თუ ავათ, დაბინავებულები ხართ, ცოცხლებს მაინცა გტოვებთ, მარტო იმათი ამბის გაუგებლობის ჯავრი მიმდევს, შეიღებო, აქედგან: ვაი თუ იმ წყეულმა ბატონმა ზურაბიც ხეების ზიდვით მომიკლა და ჩემი სალომე, თავისგანვე ნამუს წაერთმეული, ვისმე უსჯულოს მიჰყიდა სადმე! — ღმერთო! — ყოვლად შემძლებელო, ააცდინე ჩემს სალომეს ეს უბედურება და შეურაცხყოფელობა! — შენც კარგა ვერა გტოვებ, ნინოჯან, მაგრამ რა უყოთ, შეილო? აღბათ დეთის ნება არის! — უჰ! ახლა კი მეტი ვეღარ შემიძლიან, მიმაწვინეთ! — მაკოცეთ, შეიღებო! — მოდით დაგკოცნოთ, შეიღებო! — მივდივარ! — მშვიდობით! — გადააელო თვალი სახლში მყოფებს და ისევე დახუჭა მით, რომ საუკუნოთ აღარ აეხილებინა ისინი. — „უ...ზია...რე...ბ...ლათ! უ...ც...ხ...ო... ქ...ვე...ყ...ნ...ა...ში“! — სთქვა ბოლოს საწყალმა და ერთი ღრმა ამოსუნთქვით მიაბარა სული მომცემელსა.

„უცხო ქვეყანაში“! — იმეორებდა განუწყვეტლივ გამგელებული სოლო და გულზედ ხელს იცემდა, თითქო იქ არის დამალული იმისი გამგელების და გაჯავრების მიზეზიო. მერე, როდესაც მოთქმით მომტირალმა ნინომ ახსენა დედის უკანასკნელათ ნათქვამნი „უცხო

ქვეყანა“, მაშინ სოლომ კრძალოვით დაიჩოქა დედის უგრძნობელს და გაცივებულს სხეულთან და გულით შეჭვდილა: „ღმერთმა ნუ მომასვენოს, საწყალო, ჩემზედ ჭირ-ნახულო დედა-ჩემო, საუკუნოთ ვიყო შენთან პირ-შავათ პასუხის მგებელი, ქვეყნის ცოდო მედოს კისერზედ, თუ არ გარდაუხადო იმ ჩვენ ნაბატონარს შენი „უზიარებლათ და უცხო ქვეყანაში“ სიკვდილი!—საუკუნოთ ვიყვე დედავ, შენთან პირშავათ პასუხის მგებელი!“—გაიმეორა უფრო მწარედ სოლომ და საკინძ-ჩამოგლეჯილი გამოვიდა გარეთ.

იმ ღამეს მამა-შვილმა ერთათ დალიეს სული და განვიდნენ საუკუნო სასუფეველში. იმათი სურვილისამებრ, ისინი დამარხეს ერთს სამარეში და იმათ სახსოვრათაც აღმართეს დიდი მიწის ხეაფი გრძელი სიპი ქვებით თავსა და ბოლოს.

მიწა ხარ და მიწათ იქცევი შენც, ამაყო კაცო, როგორც სულ ყველა ცხოველი ქვეყანაზედ.

დ. ქართველიშვილი

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

...ხარტე მთელე ქალიათ რიგეხარე სოფელ შინან, "მაქცენ
 დეკონენ თიოტე თე შილოტემა ქოტბეცეც თე ქოტბემა
 დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც-ლმა ცხოტბეცეც
 თიენ-თინ შილოტენ რიგეც თიოტეცეც ქონტი-თეცეც თი
 ქოტბეცეც თიოტენ თიოტეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც
 დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც
 დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც

შეუკრვარი.

...დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც
 დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც
 დემა-თიე თემატი ქოტბეცეც ქოტბეცეც ქოტბეცეც

თქვენ მეუბნებით: „ნუ ხარ მაგეთი,
 გამოიცვალე შენი ცხოვრება;
 თორემ მოგელის წინ ცუდი საქმე—
 ვაი-ვაგლახი, უბედურება...“

„მაგეთი თავით, მაგეთი გულით
 ამ ქვეყანაზედ არ გეცხოვრება;
 დაიტანჯები, ისე მოკვდები,
 რომ ვერა ნახო ბედნიერება.“

ჩვენ ცხოვრებაში არ გამოდგება,
 რომელსაც მისდევ შენ, სახარება,
 თუმცა კი ბევრი ნამდვილათა გრძნობს,
 რომ მაგაშია ჭეშმარიტება“!!...

— ნუ სწუხართ ჩემთვის, გული იმშიდეთ,
 არ მინდა თქვენი მე თანაგრძნობა;
 თქვენი სიტყვებით და თქვენი რჩევით
 ჩემი გამოცვლა არ შეიძლება.

ვერ ვუღალატებ მე ჩემსა ვარსკლავს,
 ჩემი სიმტკიცე არ მოიხრება;
 მინამ ცოცხალ ვარ, ჩემი მიზნისკენ
 გულადათ არ სვლა არ შეიძლება.

ნუ გეგონებათ, თუ ჩემი აზრი
 დაბრკალებებს შეუშინდება
 და ბოლომდისა თავს არ გაატანს,
 განსაცდელისა წინა შედრკება...

მე აღვიზადრე ჭექა-ქუხილ ქვეშ,
 გამომიგრძენია ბევრი ვაება,
 და ამ ვაების ქვეშ იგრძნო სულმა
 თვისი სიმტკიცე და მომწიფება.

ტანჯვით და კვნესით მე მიპოვნია
 კაცურ ღირსების ჩემში შეგნება,
 ღამის თენებით, სულის შფოთობით
 მე გამიცვნია ჭეშმარიტება.

ძნელათ შევიგენ ჭეშმარიტება,
 ძირათ ვიყიდე პატიოსნება —
 რაც ტანჯვა - კვნესით მე მოვისყიდე,
 მის უარ-ყოფა განა იქნება?!...

ედებეთ, ვისაც გულით გინდოდეთ,
 ამ ქვეყანაზედ ტკბილი ცხოვრება,
 თვალ-მარგალიტი, ჩინ-აპელატი,
 მაზედ დადგმული ბედნიერება.

არ ვარ შობილი ამაებისთვის,
 არც შემძლიან თქვენთან ცხოვრება:
 სადაც თქვენა გრძნობთ თავს ბედნიერათ,
 იქ ჩემი სული ამოიხრჩვება.

ვერ ურიგდები თქვენს მოქმედებას,
 არც შემძლიან თქვენთან ლხინება, —
 მძაგს თქვენი საქმე, თქვენი ხადილი,
 თქვენი სიამე, თქვენი დიდება...

მე გავჩენილვარ ერთი ტანჯვისთვის,
 ტანჯვითაც მე დღე დამილამდება,
 ტანჯვითა მშობა მე დედა-ჩემმა,
 ტანჯვით სიცოცხლე გამითავდება.

მაგრამ—იცოდეთ—ამ ტანჯვაშია
 ციდგან ნაკურთხი სიამოვნება,
 რომელსაც ყველა ამ ქვეყნიერი
 სიტკბო არაშიდ შადარება.

რომლისა ფასი, რომლისა სიტკბო
 არც ერთ თქვენგანსა არ ეყურება,
 რისთვისაც, ჩემნო კარგნო მრჩეველნო,
 ყველა თქვენგანი მე მებრალება.

მის. სასთაინი

ინტროდუქციონი ინტროდუქციონი
ინტროდუქციონი ინტროდუქციონი
ინტროდუქციონი ინტროდუქციონი
ინტროდუქციონი ინტროდუქციონი

...შარსის ბოლოს. ცუტო

წითლათ ამოჰკრა დილის მზის სხივმა
ცეცხლი დაანთო თოვლიან მთებზედ.
ხელი წამოჰკრა ყვავილს ნიავმა
და წამოაგდო მთლემავი ფეხზედ —

წყნარა მცენარეთ იგი აღვიძებს,
ვით დედა შვილებს ეაღერსება:
ზოგს საბანს ახდის და წასჩურჩულებს,
ზოგს მოწიწებით თავსა ევლებს —

მთები არიან მოსვენებულნი —
ზარბაზნის გრიალს ყურს არ უგდებენ,
კლდენი ზეავეისგან ჩამონაგალნი —
პირ დაღებულნი ძირს დაჰყურებენ.

ძირს ვაკე არის გადათელილი,
ზედ წამლის ნისლი თხლად გაწოლილა;
მზის შუქი მასში გამოჰპარული
თოფ-იარაღზედ ნისლით ჩაქრილა.

ზევით კლდეებში არწივ-ყორნები
 ქვებზედ ნალეშარს კბილებსა ლესენ,
 სისხლით მოსვრილნი იმათი მხრები
 წითლათ ჰაერში მოპტყვრიალებენ.

რალაც არფეს და იტრიალეს..
 ბოლოს თავი-თავს მიმოიყარეს,
 გასწიეს, ერთი წინ გაიმძღვანეს,
 და ბრძოლის ველსა კიჟინა დასცეს!

ზოგი იქექებს, ჩაეტანება,
 სხვა დარბაისლათ მხრებს აფრაშუნებს;
 ყვაფი ხმელ ხიდგან ძირს აცქერდება,
 ყორანი უვლის და დაჰყრანტალებს.

ოფოფი მკვდარსა ზედ დასჯდომია,
 ნისკარტით ფეხებს გამოიჩიქნის,
 ერთი მკვდრიდამა მეორეზედა
 გადაფრინდება და გაიძახის.

მინდორსა მკვდრებით ეხედავთ სულ საესეს,
 ერთათა სძინავსთ ცხენებს და მხედრებს.
 ერთი უყურეთ კაცის სისუსტეს,
 რის გულისათვის ჰკაწრავს თვის მოძმეს ?!

ზოგი პირ-ქვე ძევს, ზოგი გულ-აღმა,
 პირ-კბილი სისხლით გამოესებიათ.

თვალნი წასელიათ აღმა და დაღმა,
 სიტყვა ტუჩებზედ გასჩერებიათ.

ნატყვიარს შუბლში, უმეტეს გულში
 ლურჯი თვალეები დაუჭყეტია;
 ხელ-ფეხში ერთათ გადახლართულში
 წყლული ზედ წყლულზედ მისწებებია.

სისხლში ამოსერილს წვერსა, თუ თმასა
 ჭიანჭველთ გუნდი ზედ მიჰხვევია;
 ლამაზ თვალ-წარბსა, კოკობ ულვაშსა
 სიცხისგან სისხლი დასდულებია.

ერთი ვაჟ-კაცი ქერა თმა-წვერის
 სდგას მუხლ მოყრილი მკედრებს ყორეში;
 მარცხნივ გვერდიდგან სისხლი ჩამოსდის,
 თოფი უპყრია მარჯვენა ხელში.

ნაოფლი შუბლი ზედ თოფის ტუჩზედ
 მიუტანია და მიუდვია;
 ნამეტანს ნაცრის ფერისა პირზედ
 ცრემლის დენასა ქვა დაუდნია.

ტირის და კვნესის, გადაერყევა,
 დაიქვითინებს და ცას შეჭყურებს,
 მაგრამ სისხლს გააქვს სიჩქარით რხევა,
 უმისოთ ნასისხლ მუხლებს უსისხლებს.

საუბრითა სჩნდა, რომ რუსი იყო. ეგო
 სთქვა: „შემოქმედი აქ რისთვისა მკლავს?
 მოხუც დედასა, ცოლ-შვილს რა ვუყო?!
 საწყაღს მამა-ჩემს ვინ დამიძარხავს?“

„რა ვუყო, რა ვქნა!? არ აქვსთ დღის სარჩო,
 მშრომელიც არ-ვინ მოიპოვება—
 და მე ხომ, ვიცი, რომ ჩემი რამჩხო
 დღეს, ან ხვალ—შაეი მიწა იქნება!“

„ამ დაწყველილმა ცხელმა ტყვიამა,
 როგორ უეცრათ ბოლო მომიღო
 და იმ დაუნდო შაემა სიკვდილმა
 ჩასაყლაპავათ პირი გამიღო?!“

„რისათვის მოგვკვდი, რა გავარბე,
 ესა ვფარავდი ამ კლდე ღრეებში?!
 ეს არის, დედი, შორს დაგეკარგე,
 ვეღარ მიპოვნი მკედრების გროვებში!“

„ტყუილ-უბრალოთ ნულარ მიმელი,
 მანუგეშებლათ ვეღარ მოგივალ!
 ანთე ხოლმე ღამ-ღამ სანთელი
 და მომიგონე, რაც შესძლო მალ-მალ.“

მიუსამძიმრე შენსა მეზობლებს,
 რომ აღარ დარჩა მანდ წამომსვლელი;
 ნულარ ელიან თავიანთ შეილებს,
 დასხდნენ ქვითინით დაღვარონ ცრემლი.

„ყველანი დაწყდნენ, დაჭრილი დავრჩი,
 გახურებულს გულს ვინ გამიგრილებს?!
 მოდი, სიკვდილო, ჩქარა და მორჩი!
 მე შენი მოსვლა ვერ შემაშინებს,

„მოდი, წაიღე უთმენი გული,
 წაიღე უბეს ამოიფარე,
 ყველა რეგვენთა მიმნდობი სული
 შენის შავ-კაბის კალთით ატარე“!

ასე ტიროდა, თანაც ბნღებოდა,
 გადმოსდიოდა სისხლი შხაპუნით,
 თვალებს სუსტათ-და აბჟუნტალებდა
 და გულსა ჰკლავდა კენესითა მწარით.

კლდენი ვედრებას არ უგონებდნენ,
 ზეცას მოსვლოდა მეტათ ღრმა ძილი;
 კაცის სისუსტეს მთანი სცინებდნენ...
 და შორს, შორს ისმის გლოვის ტირილი.*)

ლ. რ — ზ — კ — ლი.

1878 წ.

*) შენიშვნა: ამ ლექსში, 64 გვერდზედ მეორე სტრიქონში, ნაცვლად სიტყვისა «კბილებსა» უნდა იყოს «ნისკარტებს».

სამართველოს მოკლე მატინაჲ. *)

პირველი ცნობები ქართველებზე და მათი დასახლება კავკასიაში.

ჩვენი მატინაჲს გადმოცემით (ქართლის ცხოვრება), ქართველები და სომხები შთამომავლობენ იაფეტის შვილის-შვილისაგან, რომელსაც ერქვა თარგამოსი. ხალხების ენების წარმოების და განზნევის შემდეგ, თარგამოსი მრავალის თავის ნათესაობით დაესახლა არარატის მთის არე-მარეზე. აქ გაშენდა და გამრავლდა თარგამოსის შთამომავლობა. თარგამოსს ჰყვანდა რვა შვილი: ჰაოსი, ქართლოსი, ბარდოსი, მოვაკანი, ლეკოსი, ჰეროსი, კავკაზოსი და ეგროსი. ჰაოსი, წინაპარი სომხებისა, დაესახლა სომხეთში,—მდინარე არეზის გაყოლებით და არარატის მთის ძირებში. ქართლოსი თავის სხვა ძმებით დაესახლა არეზის მდინარის ჩრდილოეთის მხრით ვიღრე კავკასიის მთებამდე.

მთელი ეს ქვეყანა კავკასიის მთებიდგან მოკიდებული არეზამდე, შავი ზღვიდგან — ალაზნის მტკვართან შესართავამდე, ქართლოსის სიკვდილის შემდეგ, მისმა შთამომავლებმა გაჰყვეს რამდენიმე ნაწილათ; ყველანი ცალ-ცალკე ჰპართავდნენ თავის ქვეყანას, მაგრამ ყველანი

*) ცნობები ბართაშვილის ისტორიული რეკონსტრუქციებიდან და სხვა ისტორიული მასალებიდან.

„სამართველოს“ პირველი ნაწილი „სამართველოს“ მთლიანად

ემორჩილებოდნენ მცხეთის მმართველს, რომელსაც პირველ დროში ერქვა მამასახლისი. მცხეთის სამამასახლისოს დაერქვა საქართველო.

შინაური ცხოვრება. — სჯელი, განათლება.

ქართველების ცხოვრებაზე დიდი გავლენა ჰქონდა საქართველოს ბუნებას, დასერილს მთებით და დაყოფილს მრავალ ხეობებათ, რისგამოც თვით ქართველი ხალხიც იყოფოდა მრავალ საზოგადოებათ. ნოყიერმა და მძლავრმა ნიადაგმა ხალხს შეაყვარა ხენათესვა; მალაღმა მთებმა დაბადეს მასში სიმამაცე; მტრების შიშმა ააშენებინა ქალაქები და ციხეები. პირველი ქალაქი საქართველოში ააშენა მცხეთოსმა, ქართლოსის შვილმა, მდინარე არაგვის მტკვართან შესართავთან, ბუნებისაგანვე გამაგრებულს ადგილს. **1565 — 1499** წლების წინ ქრისტეს დაბადებამდე მოხდა ეგვიპტელების შემოსევა საქართველოში. პირველათ იმათ შემოიბრუნეს საქართველოში განათლება: ასწავლეს ქართველებს, სხვათა შორის, სელისაგან ქსოვილის და ფარჩეულობის კეთება. ამათვე ასწავლეს ქართველებს თაყვანის ცემა მზისა, მთვარისა და ხუთი უძრავი ვარსკვლავისა; აგრეთვე ააშენებინეს სალოცავები და ადგმევენეს მზის კერპები. მეთორმეტე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდე ბერძნების გმირებმა — ფრიკსმა, ულისმა და არგონავეტებმა სამჯერ მოიარეს დასავლეთი საქართველო (კოლხიდა). ამ მგზავრებმა კოლხიდაში ნახეს მლიღარი და შესანიშნავი ქალაქი ეა, რომელსაც ჰქვიან ეხლა ნაქალაქევი. ამ

დროს ქართველებმა იცოდნენ ოქროს დობა, სელის ქსოვა, ლენის დაყენება. ბერძნებს ძალიან მოეწონათ ჩვენი ქვეყანა და ვაჭრობა გამართეს, რის-გულისათვის ააშენეს შავი ზღვის ნაპირებზედ ბიჭინთა (ფიწუნდა) და დიოსკური (სოხუმი).

600 წელში ქრისტეს დაბადებამდე წინასწარმეტყველი იეზეკიელი იხსენიებს სხვათა შორის ქართველებსაც და ამბობს, რომ ქართველები ვაჭრობენ ფინიკიელებთანაო, რომლებზედაც ჰყიდიან მონებს და სპილენძის ჭურჭელსაო.

შემოსევა სკითებისა. — ქართველების შეერთება, დაახლოება. — ოსეთი, დაღისტანი. — სკითების განდევნა. — დერბენჯის აშენება, მცხეთის გამაგრება. — განდევნა სპარსელებისა. — გადმოსახლება საქართველოში სხვა-და-სხვა ხალხებისა; — ქართველთა ენა და სომხებისა სხვაფერდება. — გადის ჩვეულებიდან მკვდრების დამარხვა და შემადის მათი ჭამა. — სპარსეთის მეფე ბაჰამანი იპყრობს საქართველოს.

სკითები ანუ ქაზარეველნი იყვნენ ველური ხალხი, სცხოვრობდნენ კავკასიის მთების ჩრდილოეთის მხრით კასპიის ზღვის და მდ. ვოლგის ნაპირებზე. ესენი ხშირათ შემოესეოდნენ ხოლმე საქართველოს და არბევდნენ. ქართველები მოთმინებიდგან გამოვიდნენ. მთელი ხალხი მოძრაობაში მოვიდა; შეერთდნენ ძმურათ ყველანი და შეესივნენ სკითების ქვეყანას (მეშვიდე საუკუნეში). მაგრამ სკითებმა დაიყენეს მეფე და დიდ-ძალი ხალხით წამოვიდნენ საქართველოში. სკითებმა მოსწვეს და დაანგრიეს ყველაფერი, რაც დახვდათ მათ წინ, ვიდრე არარატამდე. ამის შემდეგ სკითებმა მოუხშირეს საქართველოში

შემოსევა. კავკასიის ჩრდილოეთის მხრით მათ დარსეს ორი სამეფო: ერთი თერგიდგან მოკიდებული ვიღრე შე ზღვამდე, მეორე—თერგიდგან მოკიდებული კასპის ზღვამდე. პირველი სამეფოს ხალხიდან წარმოსდგნენ ოსები, მეორე სამეფოსგან დალისტნელები.

სპარსეთის მეფემ აფერილუნმა გაგზავნა სკითებთან საბრძოლველად თავისი სპასალარი ადამი დიდ-ძალის ჯარით. ამასვე მიემხრნენ ქართველები და სომხები. სკითები სრულიათ განდევნეს საქართველოდგან. ადამმა ქართველების დახმარებით ააშენა დერბენტი და აქვე ვიწრო ყელში დასდგა რკინის კარები, სკითების შემოსევის მოსაგერებლათ; მერე ქალაქს მცხეთას შემოაგლო მაგარი ქვის გალავანი და აწაველა ქართველებს ქვის და კირის ხმარება შენობისათვის. აფერილუნის სიკვდილის შემდეგ ქართველებს დაადევს სპარსელებმა ხარჯი; მაგრამ ხალხმა ვერ მოითმინა და მაშინვე განდევნა ყველა სპარსელები საქართველოდგან. სპარსელები კიდე ბევრჯერ სცდილობდნენ დაემორჩილებინათ ქართველები, მაგრამ ყოველთვის მარცხდებოდნენ. სპარსეთის მეფემ ქაიხოსრომ დაამარცხა სომხეთი; საქართველოს შემოესია, მაგრამ განდევნილიქნა. მრავალი ხალხი მის მიშისაგან აიყარა სხვა-და-სხვა ადგილებიდან და გადმოსახლდა საქართველოში. ყველგეს ხალხები მიიღო მცხეთის მამასახლისმა და დაასახლა ქართველებ-შუა. ამ ნაირათ უფრო გამრავლდა ქართველების რიცხვი. ამ დროდგანვე დაიწყო გარდაკეთება ქართულმა ენამ იმ საზოგადოენიდან, რომელზედაც აქამდე ლაპარაკობდნენ ქართველები და სომხები. ამ დროსვე შეეცვალათ სარწმუნოების წესები და ჩვეულება-

ნი. მკედრის დამარხვის მაგიერ მას ჭამა დაუწყეს.
მაგრამ საქართველო დიდ-ხანს არ უოფილა თავისუფალი. სპარსეთის მეფემ ბაამანმა (არღამირ) დაიმორჩილა საქართველო და ხარჯი დაადო.

ალექსანდრე მაკედონელი.—იასონი;—ფარნაოზის ყმაწვილობა.—
იასონის დამარცხება და მოკვლა.—ალექსანდრე მაკედონელის
სურვილი.

საბერძნეთის ქვეყანაში, სახელდობრ მაკედონიაში, და-
იბადა ალექსანდრე, შვილი ფილიპისი. ალექსანდრემ და-
იმორჩილა ყველა ქვეყნები ჩრდილოეთის მხრიდგან (მე-
ოთხე საუკუნეში); შემოესია საქართველოსაც და ესეც
დაიმორჩილა. აქ მაშინ სცხოვრობდა გარეგნადი, უზნეო,
ხალხი, მაგრამ მეომარი და მქონე მაგრის ციხეებისა და
ქალაქებისა. ყველა ეს ქალაქები აიღო, დააყენა მათში თავის
ჯარები; ჯარების უფროსათ დასვა აიზონი პატრიკი
და უბრძანა, რომ გაეგრცელებინა ხალხში მზის, მთეა-
რის და ხუთი უძრავი ვარსკლავების მითაყენის-ცემა და
თითონ წავიდა მაკედონიაში.

ალექსანდრეს სიკვდილის (332 წ.) შემდეგ აიზონმა
დაანგრია მცხეთის და სხვა ქალაქების კედლები, დაი-
მორჩილა სამეგრელო, ოსეთი, დაღისტანი და სკითები.
დაიწყო ხოცვა მოთავე ქართველებისა და ხალხიც ძალი-
ან შეავიწროვა.

ამ დროს მცხეთაში სცხოვრობდა ერთი ახალ-გაზდა
კაცი ფარნაოზი. ეს იყო ნათესავი უკანასკნელის მცხეთის
მამასახლისისა—სამარისა, რომელიც მოჰკლა ა. მაკედონ-
ელმა, და შვილი ერთი სპარსელის ქალისა. მამა რომ

რათა ჰქონდათ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში; აგრეთვე ერთათ ბრძოლამ, ვაჭრობამ, მისვლა-მოსვლამ, ერთნაირმა სჯულმა, და კიდევ ხალხის გამრავლებამ, რის გამო განცალკევებული ხალხი ერთმანეთს დაუახლოვდა. აი რისთვის, იაზონის მოკვლის შემდეგ არტანუჯში, ყველა ქართველებმა დასვეს თავის მეფეთ ფარნაოზი და დამორჩილნენ მას მესამე საუკუნეში ქრისტეს მოსვლამდის. ფარნაოზის სამეფოს ჰსაზღვრიდნენ: ჩრდილოეთის მხრით კავკასიის მთა; დასავლეთის მხრით შავი ზღვა, ვიღრე ბათუმამდე, და აქედგან მდ. ჭოროხი; სამხრეთის მხრით მდინარე არეზის სათაურები და დებედა-ჩაი მტკვრამდის, აქედგან ალაზნის შესართავამდე და აქედგან კიდევ ხაზი კავკასიის მთამდე; აღმოსავლეთის მხრით აგრეთვე კავკასიის მთები.

ფარნაოზმა მთელი სამეფო გაჰყო რვა ნაწილათ (ან საერისთაოთ. ერისთავები ყველაფერში ჰშველოდნენ მეფეს, მაგრამ თავის საერისთავოს მეფის დაუკითხავათ განაგებდნენ.

ამ დროს გაჩნდა ოთხი წოდება: თავადთ, აზნაურთ, მოქალაქეთა და გლეხლთა. ამავე მეფემ მოიწვია სპარსეთიდან მოგვები, რომელთაც უნდა განეწმინდათ ზოროასტრის სჯული. საზოგადოთ ეს სჯულ ჰგმობდა ქურდობას, ჭუჭყიანობას, სხვა-და-სხვა ბოროტ მოქმედებას, ტყუილს, ყველას აძლევდა კუთვნილებას აქეზებდა მიწის ხვნას, სიკეთეს, აგრეთვე სთხოულობდა აღზრდას ყმაწვილებისას. მაგრამ ამავე სჯულში იყო ბევრ ცუდი და მანე მოთხოვნილებანიც: ამ სჯულის მიხედ

ვით, მკვდარი არ იმარხებოდა, ნათესავეებს ნება ჰქონდათ შეუღლებულიყვნენ ერთმანეთთან და სხვ. ფარნაოზ მეფემ უფრო დიდი სიკეთე ის უყო ქართველებს, რომ შეადგინა ქართული ანბანი (ალფაბეტი) — (მხედრული). ეს ანბანი ისეთი სრულია და გონიერათ არის შემდგარი ხმების გამოასახატველათ, რომ თითქმის არც ერთ ხალხს არა აქვს ამ გვარი თავის ენაზე. ამან ამავე ფარნაოზს აწერენ დადგენას მეფობის წესისას, მოშენებას და გაახლებას ბევრი დანგრეული ქალაქებისას, აშენებას შორაპნისას.

გეოგრაფიული აღწერა პირველ-დროინდელი საქართველოსი.

სამზღვრები. — შენობები. — ხეობანი. — მცენარენი, სიმდიდრე და ქალაქები.

მთელი მაშინდელი საქართველო ისამზღვრებოდა კავკასიის ქედით, შავი ზღვით, ჭოროხის და არეზის სათაურებზე მდებარე მთებით, დებედა-ჩაით, მაქედგან მოკიდებული მტკვართან შესართავამდე, აქედგან კიდევ აღმოსავლეთიდგან ჩამოშავალი ალაზანის ტოტით ვიდრე კავკასიის ქედამდე; ესე იგი, მთელი საქართველო მომწყვდიელი იყო $(40^{\circ} 47''$ და $43^{\circ} 15''$ ჩრდილოეთის სიგანისა და $59^{\circ} 15''$ და $64^{\circ} 58''$ აღმოსავლეთის სიგრძისა.

მთელი ეს ქვეყანა ბუნებითვე იყოფებოდა ოთხ დიდ ხეობათ: პირველი ყველაზედ უდიდესი არის მტკვრის ხეობა,

მეორე—რიონისა, მესამე—ენგურისა, მეოთხე—ქაროხისა. მაგრამ ყველა ეს ხეობები იყოფებიან მრავალ პატარა ხეობათ. საზოგადოთ ამ ქვეყნის ზედა პირი არის აწეულ-დაწეული, მთებით დასერილი; აკვირვებენ კაცს საქართველოს მრავალ-ფეროვანი მცენარეულობა, მრავალ-გვარი ცხოველები, მიწის-სიმდიდრე, წყლის სიუხვე.

მთელი კავკასიის მთა ძირიდან მოკიდებული $2\frac{1}{2}$ ვერსის სიმაღლემდე მოცულია დიდის ტყეებით; მისი წვერები კი მუდმივი თოვლით არის მოცული. საქართველოს სამხრეთის მხრით, კავკასიის მიდევნებით, გაწოლილა სხვა მთა, რომელსაც მცირე კავკასიის მთა ჰქვია. დიდი და მცირე კავკასიის მთები შეერთებული არიან ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ გაწოლილ ლიხის მთებით. გარდა ამისა, საქართველოში არიან კიდევ სხვა მთებიც, სხვათა შორის მთა გომბორისა მდ. ალაზნის და იორის შუა, ფასი-მთა ენგურის მარცხენა მხარეს, სამხრეთის სამხლგარი სვანეთისა. ყველა ამ მთებიდან გამოდიან მრავალი არხები, მდინარეები, რომელნიც უხვათ რწყავენ მთელს საქართველოს.

შესანიშნავი მდინარეები: მტკვარი (კურა, კიროს), — დასაწყისი აქვს საღანლოუს მთებში, მოდის ჩრდილოეთისკენ მომწყვდეულ მთებში, მერე წელს იხრის აღმოსავლეთისკენ და ასრე მოდის ვიდრე თფილისამდე, აქედგან ბრუნდება აღმოსავლეთ-სამხრეთისკენ და კასპის ზღვას ერთვის. მტკვრის ტოტები: ფოცხოვი, ლიახვი, ქსანი, არაგვი, ალაზანი ამის ტოტით იორით—ეს წყლები გამოდიან დიდ კავ-

კასიიდგან; ალგეთი, ხრამი თავის ტოტით დებედათი გა-
მოღიან მცირე კავკასიიდგან.

რიონი (ფაზისი), რომლის დასაწყისი არის კავკასი-
ის მთაში სონგუთა-ხონის ძირში. აქედგან ჩარბის სა-
მხრეთისკენ, შუა წელში ბრუნდება დასაველეთისკენ და
შეგ ზღვას ერთვის. ამის ტოტები: ყვირილა, ცხენისწყალი
(გიაპოს), ტეხური.

ენგური ანუ ინგური, რომელიც გამოდის იქიდგანვე,
საიდგანაც რიონი და ცხენის-წყალი.

ქოროხი,—გამოდის მცირე კავკასიიდგან, ჩრდილოე-
თისკენ გადის და შეგ ზღვას ერთვის.

ყველა ამ მდინარეების ნაპირებზე იყო დაშენებული
ხალხი, რომელსაც მოეშენებინა მრავალი პირტყვი, გაე-
კეთებინა ბალები და ხენა-თესვისთვის მოეკიდა ხელი. უწინ-
დელ დროითგანვე ეს ქვეყანა შენიშნული იყო ბუნების
სიმდიდრით. ღვინის კეთება ძველათგანვე იყო გავრცე-
ლებული რიონის ნაპირებზე. ლიმონის და ფორთოხლის
ტყეები იზრდებოდნენ კოლხდის სამხრეთ-დასაველეთის
მხრით. მთელი საქართველო საზოგადოთ და კოლხიდა
განსაკუთრებით დაფარულია ჩრდილოეთის სუსხისაგან
კავკასიის ქედით. ამიტომ ამ ქვეყნებში დიდი სიცხეები
არ არის ხოლმე, კოლხიდაში კი თითქმის ზამთარი არ
იცის.

მიმოსვლა ამ ხალხებში ჰხდებოდა მცირე—გაუკეთე-
ბელ გზებით; მაგრამ იყო შეანიშნავე გზაც: მტკვრით
ვიდრე სურამამდე, იქიდგან ლიხის ქედზედ გადამაველი
ყვირილამდე, მერე ყვირილადგან რიონით ზღვამდე.
ჩრდილოეთ კავკასიაშიც ჰქონდათ აგრეთვე ორი გადამა-

ვალი გზა: დარიელის ხეობიდან და დერბენტის ყელიდან. დერბენტიდან მოკიდებული კავკასიის აქეთ მხრით ძირში 360 ვერსის სიგრძეზე (კედელი) იყო აშენებული, სკიოების და მრავალი თიული ხალხების მოსაგერებლათ. ამ კედლის ბოლო ეხლაც სჩანს დერბენტში და აგრეთვე გაღმა მხრის სოფლებში: მუხანში, კატეხში, მაწეხში და სხვ.

დარიელიდან ჩამოდროდნენ ოსები ინდოსტანიდან მოტანილ და შინ გაკეთებულ ნივთების საყიდველათ, ჰყიდულობდნენ და მიჰქონდათ თავის ქვეყანაში.

ვაჭრობამ და აღებ-მიცემამ დაჰბადა მოთხოვნილება ქალაქების აშენებისა. ქალაქებში და ციხეებში ადვილათ შეიძლებოდა გამაგრებულიყვნენ და დაეცვათ თავისი საქონელი.

მაშინდელი შესანიშნავი ქალაქები: გომედიოლოფი, ტეპიქართლი, აშენებული ქართლოსისაგან, მტკვარის მარცხენა ნაპირზე არაგვის შესართავთან. თარნაოზის დროს ამ ქალაქს ერქვა არმაზის-ციხე, რადგან მან აქ ააშენა სალოცავი ღმერთის ორმუზდისათვის. მტკვარის (სამშვილდე), ესეც ააშენა ქართლოსმა ხრამის მარცხენა ნაპირზე.

მტკვარის-ციხე ანუ კუნანი, აშენებული ქართლოსისაგან იქ, სადაც დებედა წყალი ერთვის მტკვარს. დედა-ციხე და ბოსტან-ქალაქი (რუსთავი), — ესენი იყვნენ აშენებულნი ქართლოსის ცოლისაგან. დედა-ციხე იყო მოაშენებული თეძამზე (ქართლში), ბოსტან ქალაქი ერთ გორაკზე, რომელსაც ეხლა ჰქვია იალურჯი (15 ვერსზე თფილისიდან სამხრეთით.)

გაჩიანი, აშენებული ქართლოსის შვილისაგან ხრამის ნაპირზე იქ, სადაც მაშავერი ერთვის. ამ ქალაქის ნანგრევები ეხლაც მოჩანან.

ხელთი ანუ ბერ, ეხლა დიდი სოფელია კახეთში მდ. ხელთაზე, — სოფ. ჰქვიან შილდა.

მცხეთა, რომელიც ააშენა მცხეთოსმა მტკვრის მარცხენა ნაპირზე არაგვის შესართავთან. მცხეთა თავის დაარსებიდან დაწყებული ვიდრე მე-ხუთე საუკუნემდე ქრისტეს დაბადების აქვთ იყო საქართველოს დედა ქალაქათ. ამ ქალაქში იყვნენ დიდი შენობები და მრავალი ხალხი სცხოვრობდა შიგ. მასში არის უწინდელი ძველი და დიდი ეკლესიები. ეხლა მცხეთა სოფელია.

მცხეთოსის შემდეგ მისმა შვილებმა ააშენეს აგრეთვე შემდეგი ქალაქები: ოძრხე, თუხარისი, წუნდა, არტანისი (ქაჯთ ქალაქი), უფლის-ციხე, ურბნისი, კასპი, ზოგი ამათგანი ეხლა დანგრეულია და ნაშთების მტკვარა მოჩანს-რა, ზოგი დიდი სოფლებია; არტანისი კი ეხლაც ქალაქია, რომელსაც ჰქვიან არდაგანი.

მტკვრის ხეობაში იყო კიდევ ქალაქი სურამი (სური-უმ), აშენებული მამასახლისების ღრვს. აქ ეხლა დაბაა. ეს იყო ნივთების და ინდოსტანიდგან მოტანილი საქონლის საწყობი და შესანახავი ადგილი.

ქალაქები ეა და ქუთაისი, პირველი ტეხურზე, მეორე რიონზე იყვნენ. ეს ქალაქები იცოდნენ ძველადგანვე ბერძნებმა. ტროიანის ომის შემდეგ მილეტლებმა (ბერძნებმა) რიონის ზღვასთან შესართავთან ააშენეს ქალაქი ფაზისი (ფოთი). ქუთაისში სცხოვრებდნენ ძველადგანვე კოლხიდის მმართველები.

ქონის ფარნაოზის მეფობის დროს აშენდა შორაბანი, როგორც ზევეთაც ვსთქვით.

III

საქართველთა ფარნაოზის სიკვდილის შემდეგ წამა-
 ელების შემოსევამდე.

მეფე საურმაგი, — ქართლის ერისთავის სურვილი. — სომხების შემოსევა. — მირვან მეფე. — განცალკევება სამეგრელოსი, — ველურების (ბალკარების) შემოსევა. — ფარნაჯომის მეფობა. — არშაკის მეფობა. — მიტრიდატის შემოსევა.

ფარნაოზის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა მისი შვილი საურმაგი (237 წ.). ქართლის ერისთავს არ სურდა მისი მოჩრჩილება. ამიტომ ააღელვებდა ხალხს. საურმაგი გაიქცა მთიულ ხალხებში. მაგრამ ქართლის ერისთავს არ გაუვიდა ცბიერება: საურმაგს მოეშველნენ ნათესაები (სხვათა — შორის სამეგრელოს მმართველი ქუჯი), დაამარცხეს ქართლის ერისთავი და საურმაგი კიდევ გაამეფეს. ამ მეფის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა (162 წ.) სიმე მისი ძირიანი (მეილი ასირიელთა მეფისა). ეს ძალიან ეწყინა სამეგრელოს მმართველს, რომელიც იყო ნათესავი საურმაგისა. მოინდომა თვითონ გამეფება. ასტყდა ომი. მირვანმა მოიწვია სომხის მეფე ვაგარშაკი. შეესივნენ სამეგრელოსა დაამარცხეს აჯანყებული და განდევნეს სამეგრელოდგან. ბერის მომნდომმა მცირეც დაჰქარგა. მაგრამ ვაგარშაკს არ დაუთმო მეფე მირიანს შავი ზღვის ნაპირები და აკრთვე აღმოსავლეთი საქართველოს გაღმა

მხარი (აინგილო), რომელსაც მაშინ ერქვა ალბანია; აქ დასვა მქართველათ თავის მეგობარი არანი.

ის-ის იყო დაწყება საქართველო მირვანმა, რომ დარიელის ყელიდგან შემოესია საქართველოს ველური ხალხი — ბალქარები, რომელთაც განვლეს მთელი საქართველო და დესახლნენ სომხეთში.

მირვანის სიძის — ფარნაჯომის მეფობაში (112 წლიდგან 93 წლამდე) ქართველები აჯანყდნენ. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ამ მეფემ მოინდომა შეცვლა მათი სჯულისა. ხალხი აღელვდა და მოიწვია მეფეთ არშაკი — მირვანის მეორე სიძე. ფარნაჯომი გაიქცა პონტში (შავი ზღვის პირას); ათი წლის განმავლობაში ის აჯანყებდა ხალხს, სცლილობდა მეფობა დაებრუნებინა, მაგრამ ვერას გახდა; ბოლოს ერთ შეტაკებაში მოჰკლეს. არშაკს დარჩა მეფობა (93 წ.)

ამავე დროს სამეგრელოს ხალხი აღუდგა თავის მქართველებს, რომელნიც დასვა იქ სომხის მეფემ ვაგარშაკმა. არშაკმა განდევნა ისინი და ხალხი დაამშვიდა.

98 წ. ქ. დაბადების წინ აჯანყდა კოლხიდა; პონტოს მქართველი მიტრიდატი შემოესია ამ ქვიყანას, დაიმორჩილა და დასვა აქ თავის მქართველები, 84 წ. ქ. დ. ამავე ადგილებში მოხდა კიდევ ხალხის არეულობა. ხალხმა განდევნა მქართველები და სთხოვა მიტრიდატს დასვა მათ მეფეთ შეილი თვისი მახარა. მაგრამ მიტრიდატმა მოაკლევინა მახარა და დასავლეთ საქართველოში მქართველათ დასვა ერთი გულითადი მონა თვისი და გამაგრა დიდ-ძალი ჯარით.

საურმაგმა, მირვანმა, ფარნაჯომმა და არშაკმა მოახ-

დრეს თავის მეფობის დროს სხვა-და-სხვა ცელილება ხალხს ცხოვრებაში. საუჩუაგმა და დგა კერები: ანიანი და დ.ნი ნი ხალხს თაყვანის-საცემლათ. ფარაჯოგმა ააშენა კახეთში ჩელტის ახლო ქალაქი ნეკრესი, რომლის ნანგრევები ესლ.ც მოჩანს. ამანვე მცუეთის პირ-და-პირ აღმოსაელეთის ძხარეს, არაგვის შეართავს ზემოთ, ააშენა სალოცავები, სამსხვერპლო და კერპი „ზადენი“. მირვან მეფემ დასდგა კარები დარიალის ყელში, — ეს კარები იცავდა საქართველოს ჩრდილოეთის ველურ ხალხების შემოსევისაგან. თუქცა ეს მეფეები ამ ნაირათ მოღე-წეობდნენ თავის ხალხიაათის, ძაგრამ ხალხი მაინც ღარიბდებოდა. უმთაქრესი მიზეზი ამისა იყო მიტოვება რიონ-მტკვრის ვაკრობისა. ამ წყლის გზის გაუქმებაზე დიდი გავლენა ჰქონდა იმას, რომ ალ. მაკდონელმა ეგვიპტეში ააშენა ქალაქი ალექსანდრია და იბოვა ახლო და აღილი გზა ინდოსტანში სავლელა — ეს გზა იყო სუეცის სარტყელზე გადაჭედილი წითელ ზღვაში და იქადგან ინდოსტანის ოკეანეთი ინდოსტანში. მთელი ვაკრობა ბერძნებისა საქართველოდგან გადავიდა ალექსანდრიაში. მაგრამ, უნდა ესთქვათ, რომ ალექსანდრიას აშენების შემდეგაც დიდ სარგებლობას აძლევდა საქართველოს რიონ-მტკვრის სავაკრო არხი. რომის მეისტარიე პლინი ამბობს, რომ ყოველ წელიწადს რომიდგან შორაპანში ასი მილიონი სესტერცი იგზავნებოდა სავაკრო ნიეთების საყიდველათათა.

მოსე ჯანაშვილი

(გაგრძელება იქნება).

წარმართება და სიმარცხე საქმეში. *

კაცი მუდამ უნდა იყოს გართული და შრომობდეს ყოველის ღონის-ძიებით იმ საქმეზედ, რაზედაც აქვს ნიჭი და მიზნიდგე-ლობა, მაშინ ის კაცი გარდაიცვლება წმინდა სინიღისით და იმ გრძნობით, რომ მან ყოველი აღასრულა, ამბობს სიღნეო სმიტი. ანუ კიდევ: «მარცო მაშინ შეგვიძლიან ვსძლიოთ საქმე, როდესაც კეთილ-სინიღისით ვიშრომებთ მასზე და არ გამოუდგებით დიდების მოპოებას», სთქვა გამოჩენილმა გენრიხ ლონგფელომ.

ვის არ უნახავს და არ მოუშენია რომელიმე ქალაქის თეატრში ან საზოგადო წარმოდგენების ადგილებში მუზიკის ყრილობა (კონცერტი) და არ შეუნიშნავს იქ ის დიდი განსხვავება, რომელიც არის მოთამაშეების შორის? ერთი მათგანი—უპირველესი დამკვრელი არის განცხოველებული, სავსე ენერგიითა და ენტუზიაზმითა, მარჯვით და საოცარ სიმარდით ამუშავენს თავის სკრიპკას (კიანურს), იგრიხება, იკლაკნება, ცუნდრუყოფს, ხან უჩქარებს ან წყნარათ სცემს, ხან უმოკლებს ან უგრძელებს სგვა-და-სხვა მის ხმებსა, რომელნიც სხვის ხელით ძნელათ გამოირკვევიან და ისმიან შორის სხვა-და-

*) წაბაძვა ინგლისის პროფესორის ვილგელმ მატეუსადმი.

სხვა შთასაბერაგ საკრავების ხმებში. მისი ჭიანური თითქმის ჰფარავს და ახშობს ხოლმე მთელ ორკესტრის ქუხილსა. ეს დამკვრელი, მეჭიანურე, არის ფორმით ჩაცმული, მოქმედების დროს რიგით აყოლებს და არტყამს ძირს ფეხსა, ამაყათ მიიხედ-მოიხედება ხოლმე, ხან მარცხნივ და ხან მარჯვნივ; ერთის სიტყვით, ეს დამკვრელი სრულებით გატაცებულია თავის საქმით — ჭიანურის ხმარებით და სხვებზე თავის ყურადღებით. ეს გახლავსთ პირველი მოჭიანურე, მუზიკის მმართველი ანუ დირიჟორი, აბა ახლა შეეხედოთ მის გვერდით ცოტათ დაბლა მჯდომს მეორე მეჭიანურესა. ამაში ჩვენ ვერა ვხედავთ არავითარ სიცხოველესა და ენტუზიაზმსა: ეს მოთმინებით და წყნარათ აცურებს ჭიანურის სიმებზე და ალყებზე ქამანჩსა; ეს ჰგავს უფრო დღიურ მშრომელსა, კანც მუზიკის დამკვრელსა; მის თვალებში და მოძრაობაში არ იხატება შესანიშნავი სიცხოველე; მის ხელებს არ აქვსთ გასაოცარი სასწრაფე ჭიანურის და ქამანჩის ხმარებაში, ეს არ არხეხს თავს და ამაყათ არ მიიხედ-მოიხედება, არ აყოლებს და არ არტყამს ძირს თავის ფეხსა, არ ამშვენებს თავის ჭიანურის ხმებს, არ ერჩევა სხვებისაგან და მარტოდ მარტო სინილისით და წყნარა გადადის ერთის ხმიდგან მეორეზე. ნუ თუ ეს მეჭიანურე ყასიდად, განგებ ასრე შერება — ასრულებს თავის საქმეს და მოვალეობას ასრე გულ-გრილათ და ულაზათოთ? არა, ის ცდილობს და ხმარობს ყოველს ღონის-ძიებას ჭიანურის ხმარების დროს, მაგრამ, რადგანაც არ აქვს მხატვრობითი ზეგარდამო ნიჭი, რომელსაც ეძახიან ენტუზიაზმს, ამისგანო მისი დაკვრა და მიხვრამოხვრა შედარებით პირველთან (მეჭიანურესთან) გამო-

დის ულაზათოთ და გამოუჩენარი. მართალია, ბევრი კი-
ღაც ცუდოუტობენ და არ იწუნებენ თავსა, თუმცა მო-
მეტებულოც შეუძლიათ: მათ აქვსთ მარტო ფულის ინ-
ტერესი, რომელზედაც სცვლიან კარგ მუზიკის ხმასა;
მაგრამ ჩვენ ვამბობთ სინიღისიან მოთამაშებებზე.

ჩხლა გადავიდეთ შედარებებზედ და ჩვენი საგნის
ბაასებზე: ყველანი დაგვეთანხმებიან, რომ ესთქვათ
ასრე: ეს წუთის სოფელი ვით მუზიკის ორკესტრია და
მყოფნი მას შინა ვით მეჭიანურენი ანუ დამკვრელნი.
მამ სჩანს, რომ ჩვენ ყველანი წარმოვადგენთ ცხოვრების
ხმის შეწყობას (კარმონია). ვხედავთ, რომ ერთნი ჩვენ-
განნი ყველათი განაგებენ, დირიჟორობენ და აქცევენ
თაიანთ თავზე საზოგადოების ყურადღებას, მეორენი
მოთმენით და სინიღისით ჰყვებიან მათ და აღსრულებენ
თაიანთ მოვალეობას. საკანი ამ ბაასისა მდგომარეობს
მასში, რომ გაიგონ, რომელთაც არ იციან, მიზეზი უთა-
ნასწორობისა ხალხთა, ანუ კაცთა შორის, — ანუ უფრო, —
რომ დამტკაცდეს ეს ჭეშმარიტება: თუმცა კაცი იყოს,
ესთქვათ, როგორც პირველი ანუ მეორე მეჭიანურე, ტა-
ლანტიანი, თუ არა, მას ყოველთვის აქვს უეჭველათ რა-
მეში ნიჭი და შეუძლიან სინიღისით და პატიოსნათ შრო-
მობდეს და ასრულებდეს თავის დაწყებულ საქმესა და
მოვალეობასა. არ შევსცდებით, რომ კიდე ესთქვათ ასრე:
კაცი ახლათ გამოსული ცხოვრების ასპარეზზე, ემსგავსე-
ბა სამხედრო ხომალდსა ანუ გემსა, რომელმაც, ესთქვათ,
მიიღო ბძანება — დაუტეოს პირველი თავისი ნავთ-სად-
გური და უშველოს სადმე თავსა მტრებისკან. ამ ხო-
მალდს, თუმცა ბევრი გზა აქვს გახსნილი ფართო ზღვაში,

ანუ ოკეანეში, მაგრამ არ იცის, რომელ წავთ-სადგურ-
 რისკენ გავმგზავროს თავის შესაფარებლათ, არ იცის, რომელ
 მხარეს და ზღვაში გადაიჩინოს თავი მტრისაგან. ამ უცოდინარობისა-გამო, ამ ხომალდს მოივლის ყოველ
 ადგილს და დროს სხვა-და-სხვა უბედურება და შიში:
 ზღვის ზვირთების აღელვების დროს, ფარულ კლდე-
 ებისაგან, კუჩულებისაგან, ქარიშხლისაგან, რიყიან ანუ
 თხელ ადგილებისაგან და სხვა-და-სხვა ამ გვარ მანებელ
 ხიფათებიდგან. და აი ამ ნაირ საშიშარ და განსაცდელ
 ზღვის ადგილებში ამ ხომალდმა, რომელსაც, ესთქვათ
 დამატებით, არ აქვს ხელში სახელ-მძღვანელო ქარტა,
 უნდა თავის-თავათ განაგოს, იკვიროს კარგი დრო და
 გზები. ამის შემდეგ რა გასაკვირველია, რომ ამის-
 თანა საშიშარ და ხიფათიან ზღვის გზებში მშვიდობით
 მოივლის და მიადწევს ხოლმე ახალ წავთ-სადგურს ასში
 მარტოდ მარტო ერთი გემი ანუ ხომალდი. ბევრჯერ
 მოხდება ისიც, რომ ძალიან პატარა და უმწო ხომალდი
 ამისთანა გზებში სრულიად მშვიდობით იმგზავრებს და
 მიახწევს ხოლმე წავთ-სადგურებში, მაშინ, როდესაც
 დიდი ხომალდები, სავსენი თოფ-ჯაფხანითა, ამყურათ
 დაძრულნი, ხალხის დიდის ამბით, იმედით და ყვირილით
 — „ურა“ გამგზავრებულნი, — ბევრ-ჯერ, სამუდამოთ ილუ-
 პებიან ხოლმე ოკეანის ზვირთებში. ამის მსგავსათ არიან
 ბევრნი ახალ-გაზდანი, სავსენი ენერჯითა, თავ-გამოდებ-
 ბულნი, განათლებულნი, რომელნიც ამაყათ და დიდის
 იმედით გამოდიან ცხოვრების ასპარეზზე საშრომელათ,
 მაგრამ აქ ხშირათ მათ ხედებიან ხოლმე სხვა-და-სხვა უბე-
 დურებანი და მარცხოზა, და ვით შემოხსენებულნი ხო-

მოდნა, საუბეუროთ, იმუსრებიან და ილუბებიან ხოლ
 მქ სხოვრების ოკეანის ზვირთ ბში.

თუ განვიხილავთ ძველი სოფლის ისტორიას, დავრწ-
 მუნდებით, რომ პირველათ გზა, რომელსაც მიჰყავდა კაცი
 სხოვრებს ბედნიერებისადმი, თუმცა, მართალია, არ იყო
 ადვილი და ეკლიანიც იყო, მაგრამ ასე გაძნელებული და
 დახლართული გზა, მეორეც, ესეთი ცალობა ხლხთა შო-
 რის ერთა მეორეხელ, ესე დაწინაურების მიცადნიება ყვე-
 ლა გვარ კაცობრიობის მოქედებაში, არ ყოფილან არას
 დროს, როგორც ამ ჩვენ მეცხრამეტე საუკუნეში, რომ
 კაცი ამ დროში რამე გახდეს ანუ, როგორც იტყვიან,
 ბედნიარებაა ეწიოს, უნდა მას ჰქონდეს პირველათ, რა-
 საკვირველია, ჯან-მრთელობა და მეორეთ კეთილ-ზნეო-
 ბითი თვისებანი: გაქრჯობა, გაბედულობა, სიფრთხი-
 ლე და სინიღისი; უმათოთ კაცი იქნება ყოველგან და-
 ჩატრული და საქმეში გაუპარჯებელი.

რამ მდგომარეობს კაცის ბედნიერება? ძალიან სცდუე-
 ბიან ისაი, რომელიც ჰუაქრობენ და ამბობენ, რომ კა-
 ცის ბედნიერება მდგომარეობს მის სურვილის დაკმაყოფი-
 ლებაში და ისეთ განცხრომაში, რომ არაფერი შრომა არ
 აწუხებდეს მას, ერთის სიტყვით — სრულს განსეინე-
 ბაში. ამ ჰაზრის მქონენი ძალიან სცდებიან, ვამბობთ,
 იმიტომ რომ სრული განსეინება და ცუდაობა უფ-
 რო კაცს აღონებს და აწუხებს, ვიდრე ბრძოლა და
 შრომა სხოვრებისათვის და ბედნიერების მიწეენისათვის.
 მართალია, სხოვრების საგნები, რომელთათვის ჩვენ
 ვშრომობთ და ვიბრძვით დასაპყრობლათ, არიან ბერ-
 ჯერ უბრალონი, უსარგებლონი და, მამასადაჟე, არ ლი-

რან შრომის-და-გვარ, მაგრამ აქედან არ უნდა გამოვიყვანოთ ის დასკვნა, რომ ალარ უნდა ვშრომობდეთ და ვმეცადინეობდეთ ამ, თუნდ უბრალო, საგნებისათვის და სრულიად თავი დაეანებოთ მათ, რადგანაც არა გვაქვს საშრომელათ დიდნი საქმენი ანუ სავანნი. ერთი ანდაზა— „ცუდათ ჯდომას, ცუდათ სიარული სჯობსო“—სრულებით ხსნის ზემოთ მოყვანილ ნათქვამსა. ცხოვრებაში ბევრი საგნები მიგვაჩნია საინტერესოთ და შრომის ღირებულათ; ეს წინათ ჩვენება წარმოსდგება იქიდგან, რომ ამ საგნების დაპყრობამდინ ვგრძობთ იმ საამო ღელვარებას, რომელიც აღიძრება ჩვენ-შორის მამინ, როდესაც ამ საგნებს დაუწყებთ ძებნას, ვილტვით და ვცდილობთ მათის დაპყრობისათვის. ქვემოთ მოყვანილი მაგალითებით გავიგებთ, რომ ნამდვილი კაცის ბედნიერება მდგომარეობს მარტო იმ მოძრაობაში, რომელიც შეადგენს მის ლტოლვილებას სასიამოვნო საგნებისადმი და არა მასში, რომელიც შეადგენს ნამდვილ საგნების დაპყრობას და მფლობელობას მათზე. ვინც რგავს ნერგსა რომელიმე ნაყოფიერ ხასას, მოწიწებით უყლის და ზრდს მას, ის ჰპოვებს გაცილებით დიდ სიამოვნებას ამ მოვლის დროს, მინემ ნაყოფის დაკრების დროს ამ ხიდგან. აბა მიეცით მონადირეს მზათ დაჭერილი ნადირი, ანუ მემარულებს ცხენის გაუჭენებლათ დადებული ჯილდო, იქნება მიიღონ მაგრამ ვგონებ, რომ ვერ გამოსცადონ ის სიამოვნების ღელვარება და კმაყოფილება, რომელსაც მიიღებენ ზოლმე შრომის დროს ამ საგნებისათვის. ვგონებ, რომ კიდევ დაგცინონთ ამ თქვენი პატივის-ცემისათვის.

მსწავლეულმა ლესინგმა სთქვა: „რომ დაპეკითხონ,

რომელს აირჩევო და რომელი სჯობიანო — გამოკვლეული რომელიმე ჭეშმარიტება, თუ სიამოვნება მის გამოკვლევაშიო, მაშინ ერთ წამსაც არ გაეჩივრებოდით და ავირჩევდით ამ უკანასკნელსაო“. რომ აღარაფერს ველტოდეთ და ყველაფერი გვექონდეს სამუდამოთ დაპყრობილი, მაშინ ჩვენი მდგომარეობა ცხადათ იქმნებოდა ჩვენთვისვე სამწუხარო მდგომარეობათ: ეს ძალიან შეგვაზიზღებდა ყოველისფერსა, მაშინ ჩვენ ვიქმნებოდით მოკლებულნი ყოველის იმედსა და საამო გულის ღელვარებასა, მაშინ ეს ჩვენი წუთის-სოფელი ჩვენ თვალშივე აღარაფრათ გამოჩნდებოდა. რომ დაბადებიდგანვე დაგვეყოლოდა ყოველის-ფრის გულ-მსუყობა და ვგრძნობდეთ მარტოდ-მარტო დღევანდელ კმაყოფილებას და მეტი აღარ გვინდოდეს ხვალისთვის, მაშინ ჩვენთვის აღარ იქმნებოდა საჭირო წინ-მსვლელობის მეცადინეობა და ამისგამო მაშინ ქვეყანაზე იქმნებოდა ცხოვრების შეჩერება და არაფრის მოძრაობა. ამისთვის კაცი დასაბამითგანვე გაჩენილია მოძრაობისათვის, ხოლო ცხოვრება უჩვენებს მას დიდ ასპარეზს გონების და გულის მუშაობისათვის. ამ ასპარეზზე კაცის უმთავრესი კმაყოფილება მდგომარეობს გამოკვლევაში, ლტოლვილებში ანუ მეცადინეობაში, რომ დაიპყრას რაიმე საგანი, მისგან არჩეული. მართალია, ცხოვრებაში კაცს შეემთხვევა საქმეებში სიმარცხე, მაგრამ ამ დროს კაცის სასიამოვნო გულის ძგერანი და გრძნობანი, უნდა ესთქვათ, მარტო სუსტდებიან და არასრულებით იხმობიან ისე, როგორც მაშინ როდესაც კაცი სძლევს საქმეს ანუ დაიპყრობს თავის არჩეულ საგანსა; ამისთვის არ უნდა შეეშინდეს ვისმეს რომელიმე მარცხობისგან, გული არ უნდა ვაუტყდეს, არამედ უნდა გა-

მხნეედეს, შრომობდეს, მეცადინეობდეს. თუ კი უნდა, რომ ჰქონდეს იმედი რაიმე ბედისა. ამასაც ვიტყვით, რა ნაირიც უნდა იყოს ჩვენი მოქმედება ამ წუთის სოფელში, წარმტებული თუ მარცხიანი, მაინც კიდევ დაბეჯითებით შეგვძლიან ვსთქვათ, რომ თუ რამეს ვერ გახდება კაცი მეცადინეობით, უამისოთ უფრო ყოველათ შეუძლებელი იქნება რაიმე მისთვის.

მეორეც, ვამბობთ, კაცის წარმატებისათვის არის აუცილებლათ მეცადინეობა, მაგრამ ეს მეცადინეობა უნდა იყოს სხვა-და-სხვა ნაირი, რადგანაც ცხოვრების ასპარეზზე არიან სხვა-და-სხვა გვარის კაცნი, რომელნიც განირჩევიან ერთი მეორისგან წოდებით, განათლებით და ხელმოწევებით და არა ყველასთვის ეს მეცადინეობა უნდა იყოს აუცილებლათ ერთ-ნაირი და გამოსადეგი, ავიღოთ მაგალითად: მეცადინეობა მჭევრ-მეტყველობის გავარჯიშებაში არ არის ყველასთვის საჭირო, არამედ მარტომისთვის, ვისაც აქვს ამაში ნიჭი და სურვილი, რომ გამოიყენოს იგი. მეცადინეობა კაცისა არ განიმარტება ანუ გაიზომება არც წოდებით, არც ხარისხით, არც სიმდიდრით და არც სხვა რამითა: კაცი შეიძლება იყოს გამოჩენილი ადვოკატი და იწოდებოდეს ბედნიერად, თუშცა ვერ გახდა სამართლის მინისტრათ; ბევრ ვაჭრებს შეუძლიანთ იწოდებოდნენ მდიდრათ და მით უნდა იყვნენ და არიან კმაყოფილნი, თუშცა მათი სიმდიდრე არ შეედრება რატშიაღდის სიმდიდრესა.

სამხრეთის ამერიკაში ამას წინათ იყვნენ იმისთანა მწერლები, რომელნიც ატყუებდნენ ახალ-გაზღობას, როდესაც სწერდნენ თავიანთ ჟურნალებში და ეუბნე-

ბოდენ ახალ-გაზდობას კი ამ აზრს: თუ ახალ-გაზდები, გამოსულნი ცხოვრებაში, მოიწადინებენ სხვა-და-სხვა სა-
 ლსრებით უქალღეს თავის გაუქმობებს, რასაო ანუ წარმა-
 ტებისაო, ერთის სიტყვით, რასაც ისინი ინატრებენო,
 უთუოთ ეწევიან თავის გულის-წადილსაო, რაგინდ გა-
 რეჯანის მხრით ეს გულის-წადილის აღსრულება იყოს
 მათთვის ყოველად შეუძლებელიო, თუ ამასთანავე მათ,
 ახალ-გაზდობას, ვიდრე ექმნებათ ცოტაოდენა მხნობაო,
 განათლებაო და მოუყენარი მეცადინებაო. ეს მწერლე-
 ბი ქადაგობდნენ, რომ ყველა კაცს შეუძლიან, თუ მოიწა-
 დინაო, გახდეს მტატების მმართველათაო (პრეზიდენტათ),
 კონგრესის მწევრათაო, მინისტრათაო და (ჩვენებურათაც
 რომ ესთქვათ) ხელმწიფეთაცაო. მათი ჰაზრით, კაცი ყოველთ
 ვის უნდა იწყობდეს დიდ საქმესა: საშუალო საქმე, რომელიც
 კაცმა გინდ დაიწყოს გულ-მოდგენით და აკეთებდეს სი-
 ნიღბით, არაფრათ არა ღირს და არც არის კაცის-თვის,
 ვინც უნდა იყოს, პატიოსნება. მათი ჰაზრით, ადვილი უნდა
 ამშვენებდეს კაცსა და არა კაცი ადვილსა. ახლა ესთქვათ,
 ნუ თუ ეს ჰაზრი არ არის კაცის მომთაყუნარი და მანე-
 ბელი? ნუ თუ ზოგიერთა მტედელს ანუ მეწაღეს არ შე-
 უძლიან ითვლებოდეს საზოგადოებაში პატიოსან კაცათ,
 ნუ თუ ამათ ვერ შეუძლიანთ მისცენ თავიანთ ხელობას
 და ნაწარმებელს უქეტესი დამშვენება და სისუფთავე,
 მინემ გამოჩინილმა ადვოკატმა თავის სიტყვებსა სასა-
 მართლოში? ანუ ეცდებიან თუ ამგვარად ეცდებიან თუ
 ზემოხსენებული ამერიკის მწერლების სიტყვებიდგან
 შეჯიქდილიან ვიტიკროთ, რომ ვითომც ყველა კაცს აქვს
 ბუნებით დაყოლილი ტანლანტი შექსპირისა, ნიუტონისა,

შოთა რუსთაველისა და ვასტანგ სჯულ-მდებელისა, და თუ ჯეროვანი განათლებაც მიიღო და დაუსჯრომელათაც იშრომა, მაშინ შეუძლია გააკვიროვს ქვეყანა თხზულებებით, როგორც არიან „გამლეტი“, „მეგზვის-ტყალსანი“ და სხვა ამ გვარნი.

მეორეც, ხანდის-ხან, როდესაც გადავაფლებთ ხალხს თვალს და დაწვლილებით გამოვიძიებთ გენიოსების — დაწინაურებულ პირთა ცხოვრებას, აღმოსჩნდება რომ ამ გენიოსებს გამოუვლიათ დიდი ღვაწლი და მწუხარება, მანამდინ მიაღწიეს თავის სახელობას და გათქმულობას. მაგრამ აქედგან არ უნდა გამოვიყვანოთ ის დასკვნა, რომ უთუოთ ყველა კაცი, რომელიც ეწევა დიდ შრომას და მისდევს ერთს არჩეულ საქმეს, დიდს თუ პატარას, უთუოთ დარჩება მასში გამარჯვებული; არა, ეს შემთხვევის საქმეა და იშვიათიც არის. ბევრს არ აქვს გენიოსობა, ერთი, მეორეც, რაც შეეხება სხვა ნიჭიერებსა, ბევრნი მათ-განნი იმარცხებიან და ბევრიც რჩებიან გამარჯვებულნი თავიანთ საქმეში.

გამოჩენილმა შეკლდომ გაზვიადებით სთქვა: „ყოველად შემძლებელმა მისცა კაცთა ისე გრძელი ხელებიო, რომ, თუ მათ მოინდომეს, შეუძლიანთ შეეხონ და დაიპყრან ვარსკლავნიო; თუ კაცი შეკრიბავს ყოველ თავის ძალას და ხასიათს, მაშინ არა-გადაურჩება-რაო, რაც კი მოიპოვება ქვეყანაშიო“. როგორ მოგწონთ მისგან ხმარებული სიტყვა „თუ“? განა არ ემსგავსება ამას, ჩვენც რომ ვსთქვათ ასე: „თუ რომ დედის და ანუ მამის და ჩემი ყოფილიყო მამა-კაცათ, მაშინ ის იქმნებოდა ბიძა-ჩემი“? ანუ კიდევ „თუ მაიმუნმა მოიწადინა, შეუძლიან

გახდეს კაცათ — გამოიჩინოს სულიერი კაცის თვისებანი“.

კაცს შეუძლიან იმუშავეს გონებით და სხეულით იმდენათ, რამდენათაც მისცემენ მას ნებას და შეძლებას სულიერანი და ფიზიკურნი თვისებანი, მეტი არა. რასაც კაცი აკეთებს ამტკიცებს მას, რომ აქვს ნიჭი იმ საქმის გაკეთებისა: დიდ საქმეს გააკეთებს, იტყვიან დიდი ნიჭი აქვსო, პატარასა და — პატარაო. და რომ ვ'თქვათ, რომ ამა-და-ამ კაცს შეეძლო ეს-და-ეს დიდი საქმე გაეკეთებინაო, რომ ტალანტიანი, ჯან-მრთელი და დიდი მშრომელი ყოფილიყო, ეს სწორეთ ეგვანება მას, რომ ესთქვათ ასრე: როგორ ღონიერი იქმნებოდა ესა-და-ეს კაცი, რომ ბევრი ღონე ჰქონოდა მას, ანუ კიდევ — რა ჩქარა ივლიდა ორთქლით მატარებელი, რომ მას ჰქონოდა დიდი ქვაბი ანუ დიდი ორთქლის ძალა!

ისტორიიდან ვიცით, რომ შესანიშნავი ხალხის საქმეები კი არ ჰბადავენ შესანიშნავ გამოჩენილ კაცებს, არამედ ეს უკანასკნელნი ჰბადავენ შესანიშნავ საქმეებსა, თუკა, რასაკვირველია, გარემოებები ეხმარებიან ხალხმე მათ. ამას გვიმტკიცებენ მაგალითები წარსული სამოქალაქო ამერიკული ომისა და საფრანგეთის და პრუსიის შორის ბრძოლისა. თუ კაცს თითონ არ აქვს ნიჭი, მაშინ მისი ძალ-დატანებით მეცადინეობა, რომ გამოჩენილი რამე საქმე გააკეთოს, ვერ უშველის მას. მეორეც, გინდ იყოს კაცი ნიჭიერი, მაგრამ თუ ეს აკეთებს რამეს აღშფოთებით და მარტო თავ-მოყვარეობით, მაშინ მისი საქმე გაკეთდება უსამართლოთ, ცუდათ და კიდევ საზიზღრათ, მაგრამ, თუ შეუდგება ამ საქმეს და იშრომებს

მშვიდათ, წყარათ და სინიღისით, მაშინ უეჭველია, რომ გაკეთდება კარგათ და პატიოსნათ. გამოცდილება გვეუბნება, რომ კაცნი დაბადებიდანვე განირჩევიან ერთი ძეგორისგან ნიჭიერებით და გონებით ისე, როგორც განირჩევიან ხალხმე ივინივე გარეგანის შეხედულობით. მაშასადამე სხვა-და-სხვა გვარი ნიჭი, დიდი თუ მცირე, გვეძლევა თვით ბუნებისაგან. მაგრამ ამ ქვეშაირიტებამ ნუ თუ უნდა შეაყენოს და მისცეს ეჭვი მათ, რომელთაც სურსთ საქმის დაწყება ცხოვრების ასპარეზზე? — არასოდეს: არ ვინ იცის წინათ, რა გვარი ნიჭი აქვს მას ბუნებიდგან დაყოლილი და რა ნაირ საქმეს და როგორ გააკეთებს — გამოჩენილს, საშუალოს, თუ უფარვისსა, ადვილათ და გამარჯვებით, თუ მარცხათ, — არ იცის, ვიმეორებთ, წინათ, მინეშ თვით არ გამოსცდის საქითა; და როდესაც დაიწყებს კეთებას, ანუ, უფრო უკეთესი, როდესაც შეასრულებს დაწყებულ საქმესა, მაშინ კიდევ დაბეჯითებით შეგვიძლიან ვსთქვათ, რა ნაირი ტალანტი, თუ ნიჭი აქვს ამ კაცსა — კარგი, თუ დაბალი. ამ ზემოთ მოხსენებულს კიდევ უნდა დაუმატოთ სიტყვები გამოჩენილი იოსია რეინოლდისა, რომელმაც სთქვა: „თუ კაცს აქვს (ბუნებიდგან) დიდი ტალანტი, მაშინ განათლება გამოაცხადებს მას (ტალანტსა) და თუ აქვს მარტო საშუალო ნიჭი, მაშინ სწავლა შეუსრულებს მის ნაკლულევანებას“.

ბევრი ფიქრობს ასე: თუ არა ტალანტიანი, სხვას ვერ შეუძლიან იქონიოს იმედი დიდი საქმის დაძლევისა და წარმატებისა ცხოვრებაში და მაშასადამე არა ღირს ამ ნაირ საქმის დაწყებაო, რადგანაც ბოლოს შერცხვებაო.

ეს დიდი შეცდომილება არის, რადგანაც: პირველათ, როგორც ზემოთა ვსთქვით, წინათ არ ეინ უწყის დარწმუნებით, აქვს მას ტალანტი თუ არა (თუცა, მართალია, კაცი ცოტაოდენათ გრძობს და წინათ მჭკრეტელობს თავის ძალასა); მეორეთ, ვხედავთ ბევრ მაგალითებს, რომ ბევრნი კაცნი, ვსთქვით საშუალო ნიჭით, თუმცა, მართალია, ვერ ასახელებენ ხოლმე თავიანთ თავსა გამოჩენილ საქმეებით, მაგრამ რა აც შეუდგებიან მოწადინებათ და ხალხით, ბევრჯერ აღვიღათ და კარგათ აზოლოვებენ ხოლმე თავიანთ საქმესა, და მესამედ, კაცთა ზომიერ საზოგადოებაში დაკმაყოფილებით მის მოთხოვნილებისა, ვაკეთებთ სინიღისიანათ რომელიმე გვარის მათის საქმისა, და არა—მათი დიდი განათლებითა და ტალანტითა. თვით უტალანტოაც, მაგრამ ცოტაოდენ ნიჭიერ კაცაც შეუძლიან, რომ ვახდეს კეთილი წევრი საზოგადოებისა. ამათ კადეც რომ რამე დააშეონ, დიდი რამ არ მოხდება შესანიშნავი, არ დასცილებენ და არ ვაკაცზავენ საზოგადოებაში; მაგრამ ვაი იმ ტალანტიან გამოჩენილ პირთა, თუ კი ერთ რამეში ფეხი ვადუბრუნდათ, მაშინ, თქვენი მტერი, ისინი ვახდებიან ყველასგან თითოთ საჩვენებელი და ვასაკაცზნი. ნათქვამია: „რომლისთვის მოცემულია ბევრი, ბევრიც მოეთხოვება და რომლისთვის ცოტა, ცოტა მოეთხოვება“. ბევრჯერ საქმის დაძლევა წარმოსდგება ხოლმე არა იმდენათ დიდ ნიჭიერობისაგან, რამდენათაც მოხერხებისაგან. ხანდის-ხან საშუალო ნიჭიერი კაცი მოუტანს საზოგადოებას დიდ ნაყოფს და დამსახურებს მისგან დიდ მადლობას, მინემ გამოჩენილი ტალანტიანი კაცი. აი რას სწერს გამოჩენილი კუქუქნი თავის ისტორიულ მოთხ-

რობებში შესახებ გერანტისკ გერანტის ცხოვრებისა: „ის მოკვდა 38 წლისა და ჰქონდა დიდი გავლენა ხალხზე; ყველას უყვარდა ის და, რომ გარდაიცვალა, ყველამ იგლოვეს იგი. არადროს პარლამენტს თავის მწვერებისათვის არ უცოა პატივი ისე, როგორც ამას. ეხლა ყველა დამეკითხება, როგორ დაიმსახურა გერანტმა ესეთი პატივი და გათქულობა ქვეყანაზე:—თავის ჩინებით? ის იყო ედინბურლის უბრალო ვაჭრის შვილი და არა ჰქონდა არც ერთი ჩინი. სიმდიდრით?—არც მას და არც მის ნათესაეებს არ ჰქონდა ცოტაოდენიც არის შეძლება. სამსახურით?—მას ჰქონდა ძალიან დაბალი ადგილი და ლეულობდა მცირე ჯამაკირსა. ტალანტით?—ის არ იყო გენიოსი და მახვილ-გონიერი. მჭერ-მეტყველობით?—მის სიტყვებში არ იყო ორატორული ბრწყინვალება: ლაპარაკობდა წყნარა და დინჯათ. მომხიბლავი მიხრამოხრით?—ის იყო წყნარი მსვლელობაში. მამ რითი?—გონიერობით, სიმართლით, კარგი ჰაზრებით და კეთილი გულით, ე. ი. იმ თვისებებით, რომელნიც შეუძლიან იქონიოს ყოველმა კაცმა, თუმცა ჰქონდეს მას საშუალო ნიჭი. გერანტი იყო დაბადებული მარტო მისთვის, რომ უჩვენოს ხალხს, როგორ და რითი დაიმსახურებს კაცი საზოგადოების პატივის-ცემას.

არის ერთი სენი კიდევ მრავალთა პირთა შორის; ეს განხლავთ მათი გაუბედაობა და იმედის გადაწყვეტა. ავილოთ მაგალითად გინდ ვაჭარნი, გინდ სამსახურის პირნი და გინდ სხვა წოდების ხალხნი. ამათში არიან მრავალნი, რომელთაც, თუმცა სურსთ (და საჭიროც არის ცხოვრებისათვის) საქმის დაწყობა: თუ ვაჭრობისა, თუ ხელოვნობისა,

წარმატება და სიმარცხე საქმეში

თუ სამსახურისა, თუ მეურნეობისა, თუ სხვა-და-სხვა გვარისა, მაგრამ ამათ დიდ-ხანს აჩერებს და აფიქრებს ხოლმე რაღაცა ჩუმი და უსაფუძვლო გაუბედაობა, რომელიც წარმოსდგება უმეტესათ იმ მათი ფიქრიდგან, რომ უიმათოთაც არიან ბევრნი შემცლილებელნი და მოხელენი და ვაი თუ ამისგამო, ფიქრობენ ისინი, ვერას-გავხდეთ რაო. ეს სენი უფრო გავრცელებულია სამსახურის შოვნის მსურველთა შორის; ესენი ამბობენ, როგორ გავხდეთო ადგილის მოძებნაო და შოვნაო, როდესაც ყველგან უჩვენოთაც ბევრნი არიანო, არიან კიდევ დაწინაურებულნიო, უმეტესათ განათლებულნიო, პროტექციის მქონენიო და სხვა და სხვა. ეს აზრი სწორეთ ქართულ ანდაზას მოგვაგონებს: „მგლის შიშით, ცხვარი ვის გაუწყვიანო?“ იმედს იწყვეტენ უმეტესათ ხანში შესულნი პირნი, რომელთაც ახალ-გაზღობის დროს რისგანმე არა გაუკეთებიათ-რა. ესენი ამბობენ: რაღა დროს ჩვენი შრომაო, რაღას ველირსებითო და ნაყოფს მოუტანთ ან ჩვენ თავსა და ან საზოგადოებასაო? კარგი იყოვო, რომ რამდენიმე წლის წინათ რამე გვეფიქრაო და საქმეს შევსდგომოდითო, მაშინ კიდევ იმედი იყოვო? ან ენლა რაღას ვუშველითო? ნუ თუ არ სცდებიან ათ, რომ არ იციან: თუ კი აქნობამდინ მათ ვერაფერი შეუძენიათ, ვერა-რა გაუკეთებიათ, ამის შემდეგ, თუ არ გამხნევდებიან და განძლიერდებიან სულით, უფრო ყოველად შეუძლებელი იქმნება რაიმე მათთვის. ამისთვის ნებით და უნებურათ უნდა იშრომონ, ვიდრე ექმნებათ უკანასკნელი ღონის-ძიება. ვნუგეშობთ კიდევ მით, რომ კაცის თავ-მოყვარეობა პატიოსანთ და ნიჭი-

ერთ კაცთა არ მისცემს ნებას, რომ სამუდამოთ მივცენ იგინი სიზარმაცის ღრმა ძილსა.

დაბოლოვებით მოვიყვანეთ აქ სიტყვებს და რჩევას ერთის გამოჩენილის პირისას, რომელმაც აი რა სთქვა: „თუ გსურსთ რაიმე საქმის დაძლევა, მაშინ თქვენ უნდა იმეცადინოთ და მოიქცეთ ისე, როგორც რომ, ვსთქვით, იმეცადინებდით, ვით მყოფნი ხალხის ჯგუფსა შინა, მისთვის რომ გააბოთ გზა მიმყვანი ალაყაფის კარებამდე, რომლებთანაც მიილტვიან ყველანი, მყოფნი ამ ხალხის ჯგუფში. ამ დროს მტკიცეთ იდექით თქვენ ადგილზე, მაგრამ ყოველთვის აბიჯებდით ხოლმე წინ ფეხსა: სრულებით შედგომა და გაჩერება გზაზედ მოასწავებს იმედის დაკარგვას, თუ არა სრულებით, ცოტა-ოდენათ მაინცა. მოიხმარეთ ყოველი თქვენი გულ-მოდგინეობა და მხნეობა იმ საქმეში, რაშიდაც გაქვთ ნიჭი, იყავით კეთილნი, სულ-გრძელნი, ღიდათ მშრომელნი, ნუ გაუშვებთ ხელიდგან კარგ შემთხვევებს, იყავით პატიოსანნი, იქონიეთ იმედი ყოველ კეთილის-განზრახვით დაწყებულ საქმეში. და თუ ვერას გახდეთ, მაშინ გარდაიცვლებით მაინც დამშვიდებულის სინიდისით და იმ გრძნობით, რომ ყველას ვაკეთებდით და ვცდილობდით, რაც ხელიდამ გამოგვივიდოდაო. ეს არის პირველი და უმთავრესი პირობა კეთილი საქმის ძლევისა, რომელიც ყველა კაცს შეუძლიან აღასრულოს.“

გრიგოლ ზედგინიძე.

1881 წ. 10 თიბათვეს.

ქართულთა შორის წერა-კითხვის გაშავრება-
გული საზოგადოების მოქმედება.

«Школа не въ школь, а въ политическомъ и обще-
ственномъ строѣ».

ჩვენებურ სასწავლებლებზე ბასი მე ჩემის მხრით ჩენი ჟურნალის მეორე ნომერში დაბეჭდილი *) მოკლე წერილით გაგათავე და ჯერ-ჯერობით მათზე ლაპარაკს აღარ ვრაცხდი მსაჭიროთ, მაგრამ ზემოთ ნახსენები საზოგადოების მოქმედებისა გამო უნდა გამოვსთქვა რამოდენიმე სიტყვა საზოგადოდ სასწავლებლების მნიშვნელობაზე.

ხალხის კეთილ-დღეობის დედა-ბოძათ, უმთავრეს ბურჯათ ბევრს აქამდის მიაჩნია, არათუ ხალხის განათლება, არამედ მასში უბრალო წერა-კითხვის (грамотность) გავრცელება. სახელმწიფოს ძლიერებას განათლება შეადგენსო, ამბობენ ამისთანა პირნი, ჯერ განათლებით ხალხნი და კარგი წყობილებების დაარსებას, რიგიანი კავშირის დაფუძნებას და მათ აღორძინებას ის მერე თითონ მოახერხებსო. ეს აზრი, რომელიც სიტყვიერათ ხშირათ გაიმეორება ხოლმე, გამოითქვა ჩვენ ლიტერატურაშიაც. მასხოვს „ღროებაში“ იყო მოწინავე სტატია, რომელსაც უკოლე-

*) იხილეთ «ჩვენებური სასწავლებლების ახლანდელი მდგომარეობა».

ბის საჭიროების დასამტკიცებლად მოჰყავდა, ვითომ ფრან-
 ცუზებისაგან გამოთქმული, აზრი მათის 1870 წლის ნემცე-
 ბისგან დამარცხების თაობაზე: (*C'est maitre d'ecole qui
 nous a vanqui*) „ჩვენ დაგვამარცხა (გერმანიის) სოფლის
 შკოლის მასწავლებელმა“, — ვითამ ეთქვასთ დამარცხებულ
 ფრანცუზებს.

ქეშმარიტად უხვირო პოლიტიკოსი უნდა იყოს ის,
 ვისაც ამ ნაირათ ესმის გერმანიელებისაგან ფრანცუზების
 დამარცხება. შკოლის მასწავლებელმა ისე დაამარცხა სა-
 ფრანგეთი, როგორც ნემცების დისციპლინამ ან სხვა
 კერძო რამ მოვლინებამ.

ახლა აღარაფრანგეთის საეჭვო აღარ უნდა იყოს, რომ
 საფრანგეთი დაამარცხა და გააცუცურაგა ნაპოლეონ მე-
 სამის მართებლობამ, რომელმაც გარყვნა (*დემორალიზი
 როვალე*) საფრანგეთის საზოგადოება, დაასუსტა ძლიერნი,
 წინ წამოაყენა უნიჭობა და სისაძაგლე, საქებურათ გა-
 ხადა მხვერაობა და მართებლობისათვის სამშობლოს
 ღალატი; საფრანგეთი დაღუბა იმ რეჟიმმა, რომელიც
 ნამდვილ პატრიოტებს მამულს გარეთ და სატუსალოში
 ჰკლავდა და საფრანგეთის ბედ-იღბალს ბაზენისთანა მუ-
 ხანათ კაცებს აძლევდა ხელში.

სასწავლებლებით საფრანგეთი დიდ რევოლიუციის
 დროს, რასაკვირველია, ბევრათ უღარიბესი იყო, მაგრამ
 მაშინ არათუ თითქმის მთელ ევროპას უებმა გაუბედა,
 არამედ დიდებულ-გამმარჯვეთაც დარჩა.

ახლა გადავიდეთ ინგლისის სახელმწიფოზე. ვის არ
 გაუგონია ამ სახელმწიფოს ძლიერება, მისი მცხოვრების
 მუყიათობა (*ენერჯია*) და საოცარი შრომის-მოყვარეობა?

ვის არ გაუგონია, რომ ინგლისის სახელმწიფო მთელს ევროპაში პირველია, როგორც ხალხის სიმრავლით, ისე ადგილებით, რომ მისი სატახტო ქალაქი, ლონდონი, მცხოვრებლებით რიცხვით ზოგიერთა პატარა სახელმწიფოების ოდენაა და სიმდიდრით კი ზოგიერთ მოზდილ სახელმწიფოებსაც აჭარბებს, რომ მათი **ქლოტი** (გემების რიცხვი) მთელი ევროპის სახელმწიფოების **ქლოტების** ოდენაა; რომ ამ სახელმწიფოს წყობილებანი ზოგიერთ რესპუბლიკების წყობილობაებზე წინ არიან; რომ იქ ხალხი თავისუფლათ განაგებს თავის საქმეებს და მართებლობას არ შეუძლიან რამეში მას უარი უყოს; რომ ამ სახელმწიფოს თავისი სახაზინო ზანდუკები გატენილნი აქვს ოქროთი და სხვ. და სხვ? მაგრამ დავხედოთ, როგორი სასწავლებლები აქვს ამ თავისუფალ და მდიდარ ხალხს. *)

ჯერ რიცხვითაც ინგლისის შკოლები ევროპის ზოგიერთა სახელმწიფოების შკოლებზე ნაკლები არიან. თითქმის ევროპის ყოველ პროტესტანტულ სახელმწიფოში ექვსს სულს ერთი მაგირდი ეზრდება შკოლაში, ინგლისში კი 1803 წელში სწავლა-განათლების საქმე ბევრათ უარესს მდგომარეობაში იყო, ვინემ დღეს ჩვენ შია. მაშინ ათ-ას-შვიდ-ას თორმეტ სულში (1712) ინგლისი ზდიდა შკოლაში მართო ერთ ბავშვს, ახლა კი ცამეტ სულში მართო ერთ მაგირდსა ზდის. რაც შეეხება იმას,

*) თავისუფლება და განსაკუთრებით სიმდიდრე აქ ნახმარია სხვა სახელმწიფოებთან შედარებით და ეკუთვნის მთელ სახელმწიფოს. სხვათა სხვა წოდების მდგომარეობაზედ ჩვენ აქ არა რას ვამბობთ.

რას ასწავლიან ამ სასწავლებლებში და ან რა გავლენა აქვსთ შაგირდების ხასიათზე, ეს, რასაკვირველია, ფრიად საინტერესოა. ინგლისელების აზრით კაცის განათლებისათვის ძველის ლათინური და ბერძნული ენების ცოდნასავით არაფრის ცოდნა არ არის საჭირო. ამისთვის სწავლების დროს უმეტესი მათი ყურადღება ამ საგნებზეა მიქცეული. მაგრამ ნუ იფიქრებთ, რომ ძველი ენების შესწავლით ინგლისელებს ქონდეთ სახეში გაცნონ მოსწავლენი დაწვრილებით რომის და საბერძნეთის ცხოვრებას, ან ცდილობდნენ კლასიკურ თხზულებათა სიმშვენიერე და სიღრმე გააგებინონ მოსწავლეს. მასწავლებლები სცდილობენ მხოლოდ, ასწავლონ ეს ენები იმოდნათ, რომ შაგირდებს შეეძლოთ ამ ენებზე არათუ კითხვა, არამედ ქადაგების და შესხმის წარმოთქმა, ასე გასინჯეთ, ლექსების წერაც. არც ისტორიას, არც სამშობლო ენას, არც მათემატიკას და ბუნების საგნებს იქ დიდი მნიშვნელობა არ აქვს. ერთი მსწავლეული ამბობს: ინგლისელები რომ სასწავლებლებიდან გამოხელის შემდეგ არას სწავლობდნენო, გარწმუნებთ, მეთანს არ ეცოდინებოდა თუ სპენსერი, ბოკლი, ტეკერეი, მილი, ბაირონი და შექსპირი ინგლისელი მწერლები არიანო.

ინგლისის დაბალ სასწავლებლებში იმ ნაირათვე სუფევს ღღემდის ცემა-ტყევა, როგორც ჩვენს ძველებურ სასწავლებლებში. გასაოცარი ის არის, რომ მათში არათუ მასწავლებლებს, უფროს შაგირდებსაც კი სრული ნება აქვსთ ცემონ უწკროსს შაგირდებს. ხშირად შენიშნავთ იქ, რომ შაგირდმა გაკეთილი არ იცოდეს იმიტომ,

რომ უფროსს შაგირდს საღმე ვაუფზაენია, ან რაიმე საქმე უკეთებინებია, როგორც მოსამსახურისათვის, და მასწავლებელს ანუ სასწავლებლის მთავრობას ეს სრულიად უკანონოდ არ მიაჩნია.

მაღალი სასწავლებლებიც, უნივერსიტეტებიც, უკეთესი მოწყობილნი არ არიან. იქ მოსწავლეთ ღონით უფრო გამოიჩენს ხოლმე თავს, ვინემ სწავლით. ყველაზედ უფრო მოსაწონათ ის სტუდენტი მიაჩნიათ, ვინც რბენაც უკეთესი იცის სხვებზე, ნაგით სეირნობაც და კრივიც. მონებრივი დამოკიდებულება სტუდენტებს შორის უმეტესადაც არის გავრცელებული, ვინემ დაბალ სასწავლებლებში. ინგლისში ყოველივე მამის უძრავი ქონება ხომ უფროსს ვაჟს რჩება ხოლმე მამის სიკვდილის შემდეგ. უადგილ-მამულო ყმაწვილები, რაცა უნივერსიტეტში სწავლობენ, ნიადაგ მდიდარი ამხანაგების სიამოვნებასა სცდილობენ, რომ შემდეგში მათის წყალობით რამე ხეირიანი ადგილი იშოვნონ სამსახურში; ამისთვის ემორჩილებიან მათ და ემსახურებიან, როგორც ყურ-მოჭრილნი ყმანი.

თუმცა აღამიანის ამნაირნი გამრყენელი და დამმახინჯებელი წყობილებისა არიან ინგლისის სასწავლებელნი, მაგრამ ეს ქვეყანა მეცნიერებითაც და თავის მდიდრული ლიტერატურითაც თითქმის ევროპის ყველა სახელმწიფოებზე წინა დგას; ამ სახელმწიფოში აღიზარდნენ მთელი კაცობრიობის სასიქადულო პირნი: შექსპირი, ბაირონი, ვალტერსკოტი, ტეკერეი, ადამ სმიტი, სპენსერი, ბოკლი, მილი და სხვანი და სხვანი, რომელთა აზრნი

მზის სხივებივით ანათებენ და ათბობენ მთელს კაცობრიობას.

მეტათ სამწუხარო იქნება, თუ აქამდინ ნათქვამიდან მკითხველი იფიქრებს, რომ სასწავლებლებს ჩვენ არავითარ მნიშვნელობას არ ვაწერთ. უმარჩილესათ ვითხოვთ, ამას ნურავინ დაგვწამებს. ჩვენ მხოლოდ იმ აზრისანი ვართ, რომ პირველ ყოვლისა ხალხის კეთილდღეობისათვის სხვა რამ არის საჭირო და მერე რიგიანათ მოწყობილი შკოლა. შკოლაზე წინა დგანან: ეკონომიური, პოლიტიკური და სოციალური ხალხის რიგიანი განწყობილებანი და შემდეგ სასწავლებელი. სანამ კაცობრიობის ბედ-იღბალი იმ ნაირ გზაზე იდგება, რომ ზოგს მეტის-მეტი სიმდიდრისაგან ჭკუა-გონება დაკარგული ექმნება და უმეტესი ნაწილი კი ღლითი-დღე ლუკმა პურის მოპოების ფიქრში იქნება. შკოლას დიდი მნიშვნელობა არ ექმნება. სანამდის ყოველი ადამიანი არ მოიპოვებს სასწავლებელში აღზრდის საშუალებას, მანამდის შკოლას ექმნება თითქმის ის მნიშვნელობა, რაც კერძო პირს (ИНДИВИДУМЪ) აქვს მთელ საზოგადოებაზე. რასაკვირველია, საზოგადოებას და კერძო პირს ერთიერთმანეთზე ყოველთვის აქვსთ გავლენა, მაგრამ საზოგადოების გავლენა იმოდენათ დიდია, რამდენათაც მცირეა კერძო პირის გავლენა. ამისთვის, უეჭველია, ყოველი ხალხი საზოგადოებრივი ცხოვრების რიგიან განწყობილებას უნდა სწირავდეს ყოველს თავის ღონის-ძიებას.

სანამ, ჩვენდა საუბედუროთ, საზოგადო ცხოვრების გაუმჯობესობისათვის ხელ-ფეხი შეკრული გვექნება, ენა მაგრა დაბმული და ჭკუა-გონება დატყვევებული, მანამ-

დის წყალ-წალღებულებივით ხავს უნდა ვეკიდებოდეთ და, მტირეც იყოს, თუ სასარგებლო რამ დაეინახეთ, ალტაცებით უნდა მივეგებნეთ. სწორეთ ამ ნაირ გრძნობით მივეგებეთ ჩვენ 1879 წელს ჩვენში „წერა-კითხვის გამაგრცელებელი საზოგადოების“ დაარსებას. ყველამ, ვისაც კი ან თავისთავი შესჭირს ან თავის მოძმე უყვარს და ებრალება, ყველამ, ვისაც კი საზოგადო სიკეთისათვის გული უძგერს, დიდმა და პატარამ, თავადმა და გლეხმა, „ჩინიანმა და უჩინომ“, ყველამ ისურვებდნენ საზოგადოების წევრობა, ყველამ ერთმანეთს მისცა ძმურათ მხარი ხალხის სიბნელიდგან გამოუყვანისათვის. ეს ალტაცება, უეჭველია, მაინც და-მაინც დიდი საფუძელიანი არ იყო: თუ სხვებ ჩვენი ცხოვრება არ შეიცვლებოდა, მარტო სასწავლებლებით, და ისიც კერძო საზოგადოების წყალობით გამართული სასწავლებლებით, ხალხის განათლების ხეირიანათ წინ წაწევა, რასაკვირველია, შეუძლებელი საქმე იყო. ახლა ფნახოთ ამ ორი წლის განმავლობაში რა გაუკეთებია ამ საზოგადოებას და საიმედო იქმნება ის ჩვენი ცხოვრების გაუმჯობესობისათვის, თუ უიმედო. მოვიხსენიოთ ჯერ მიზანი საზოგადოებისა და მერე ის, თუ რით და როგორ ასრულებს მას.

(დასასრული შემდეგ ნომერში)

... (დასასრული შემდეგ ნომერში) ...

შინაური მიმოხილვა.

(დასასრული.)

უფრო სხვა ნაირი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენ მწერლობაზე და საზოგადოებაზე ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის კრებამ. მიზეზი ამისა, რასაკვირველია, იყო, ერთის მხრით, ის, რომ კრება გაგრძელდა ნამეტან დიდ-ხანს და შესდგებოდა თითქმის ათას-ორ-ასი კაცისა და ქალისაგან, რომელთაგანაც რვა-ასამდის მეკენჭეები იყვნენ, და, მეორე მხრით, კიდევ ის, რომ იმის ბაასი იქამდის ვაცხარებული იყო, რომ სატყერის ტრიალსაც კი ადგილი ჰქონდა; ღრიალს და მეკენჭეების ერთმანეთის ლანძღვა-გინებას ხომ სამზღვარიც აღარ მოეპოვებოდა. ამისათვის ჩვენი პატივ-ცემული გაზეთი „დროება“ და მასთან ცრუ-პატრიოტები ისეთს აღტაცებაში მოიყვანა ამ კრებამ, რომ საქვეყნოთ შექნეს ყვირილი, თუ დიდი იმედი უნდა გვექონდეს დამყარებული მხოლოდ-იმერეთის თავად-აზნაურობაზედაო, თორემ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობა ჩვეულებრივი აპატიური ქცევით უნდა ხებ თავის საქმეებისა არავითარ ნუგეშს არ გვაძლევდეს; განსაკუთრებით დიდს სიკეთეს უნდა მოველოდეთ პირ-

ველისაგან თემობისათვისაო (ЗЕМСТВО), როდესაც იქნება ჩვენში ეს შემოღებული, როგორც შემოღებულია რუსეთის სევა-და-სხვა ადგილებშიო...

სწორე მოგახსენოთ, ბერს არაფერს არ უნდა მოველოდეთ არც ქართლ-კახეთის და არც იმერეთის თავდაზნაურობისაგან თემობისათვის, თუ შეცვლილი არ შეიქმნა ახლანდელი ჩვენი თავდაზნაურობის სხვა წოდებებთან დამოკიდებულობა, მის მათზედ და თავისთავზედ შეხედულობა და, განსაკუთრებით, თუ ყველა წოდებების ეკონომიური მდგომარეობა ცოტაც არის არ შეთანასწორდა... რა თქმა უნდა, რომ თემობა ანუ ერობა დიდათ სასურველია ჩვენთვის და ძალიან კარგიც იქმნებოდა, რომ მისაღებელი კი არ გექონდეს ის, არამედ სუფევდეს კიდევ ჩვენში, მაგრამ, ვიმეორებთ, თავდაზნაურობის მხრით ამ გვარი კეთილი საქმისათვის და ახლანდელი წყობილობით, სიკეთეს კი-არა, თითქმის ზარალსაც უნდა მოველოდეთ. რუსეთშიაც არის, თუ სულ-ყოველგან არა, უმეტეს ნაწილ ადგილებში მაინც, ერობა, მაგრამ იქაურ თავდაზნაურობას კი მისთვის თითქმის არაფერი გაუკეთებია და იმავე მიზეზით, რომელიც ჩვენ ზევით მოვიხსენეთ და რომელიც დიდ ზღვარს სდებს მის და სხვა წოდების ხალხს შუა... განსაკუთრებით იმერეთის თავდაზნაურობისაგან ძნელი მოსალოდნელია რაჟმე სიკეთე თემობისათვის, როდესაც ვხედავთ მათ და ვლევებ-შუა შეურიგებელ განხეთქილებას და მამულების თავობაზედ ჩეხა-ქლევას. არა საათობით და დღეობით გაგრძელებიან ხოლმე იქ ამ გვარი ომები, როგორც ეს ხდება ხოლმე ქართლ-კახეთში, არამედ

შინაური მიმოხილვა

ბის“ მეთაურებს აკლიათ ენერგია, რომ ისინი მარტო წიგნების გაგზავნით ეხმარებიან სასოფლო შკოლებს და სხვა არაფრით, რა ნაირი აზრიც ამასთანავე გამოითქვა კრებაზედ; მაგრამ შემწეობაზედ უარყოფის საბუთათ შემოხსენებული აზრის მიღებისა კი რა მოგახსენოთ! ძალიან ცუდი უნდა იყოს ის საბუთი, რომელიც არ ეთანხმება ჩვენ დროს და განათლებას და რომელიც სდებს დიდ ზღვარს ხალხის სხვა-და-სხვა წოდებებ-შუა! ეს საბუთი, თუმცა გამოთქმული იქნა უნიკოლაძისაგან, მაგრამ, ექვი არ არის, ეკუთვნის თითქმის მრთელ იმერეთის თავად-აზნაურობას, რაშიაც ცხადათ გვაშტკიცებს ის, რომ თითქმის ერთ-ხმათ მიღებული იქნა. — რასაკვირველია, სამწუხაროა ჩვენთვის, რომ ჩვენი საქებური ნიკოლაძე ექვის თვის განმავლობაში სამშობლოს გარეთ ცხოვრებამ, ადმინისტრაციული განკარგულებით, ასრე გამოგვიცვალა, მაგრამ, სწორე მოგახსენოთ, უფრო სამწუხარო ის არის, რომ თითქმის მრთელი იმერეთის კეთილ-შობილობა ამავე აზრისა იყო, არის და, ეგონებთ, კიდევაც დიდ-ხანს იქნება. ჩვენი თავად-აზნაურობა საზოგადოთ და იმერეთისა კერძოთ თავის დაცემას თითონვე სცდილობს, ზრუნავს გლეხ-კაცობისაგან გაცალკეებაზედ, იშენებს სხვა-და-სხვა ზღუდეებს თავის ცხოვრების ასპარეზზედ და ავიწყდება, რომ ეს ზღუდეები, ავთ თუ კარგათ ბატონ-ყმობის დროს გამოსადეგნი, არამც-თუ ძალიან უდგნობელნი და გამოუსადეგარნი არიან მისთვის ჩვენს დროში, არამედ მანებელნიც ამისათვის არის, რომ გლეხ-კაცობა უყურებს თავად-აზნაურობას არა როგორც ძმას, არამედ როგორც

მტერს. თავადს ან აზნაურს რომ სახლი ეწოდეს, ან ვენახი თავის დროზედ არ უკეთდებოდეს, ან ყანა მოუმკვლილი და გაუღეწელი რჩებოდეს და გლეხი კი სრულიად მოცლილი იყოს — ფასითაც ხშირათ არ ეხმარება ხოლმე. აი ნაყოფი სხვა-და-სხვა წოდებების ერთმანეთისაგან გაცალკევებისა, გაყოფისა. თუ თვითონ ვერ მიხვდარა ჩვენი თავად-აზნაურობა, რა რიგათ მოიქცეს, რომ კარგათ წაიყვანოს თავის ცხოვრება, ყური მაინც დაუგდოს რუსეთის თავად-აზნაურობას, რომელიც ალაგ-ალაგ გლეხობასთან შეერთებას სცდილობს, და მიბაძოს მას. თუ მაინც-და-მაინც უთაგებოლო ცხოვრების სურვილს გაუტაცუნია ჩვენი კეთილ-შობილები და ვერ ურიგდებიან ახლანდელს ცხოვრებას და მის მოთხოვნილებას, ნება მათია, როგორც უნდოდესთ, ისე მოიქცენ თვითონ, მაგრამ თავიანთ ღვიძლზედ ნადებ შეილებს მაინც რას ერჩიან, რომ უგვანო აზრებით შესახებ თავიანთი წოდების უწარმატებულებობისა უმეტეს ნაწილათ სწავლა-განათლებასზედ გულს უცრუებენ, მუშაობისაგან შორს აყენებენ და მით უხსნიან ვრცელს გზას სხვის ხელში შემაყურებელ პროლეტარიატობისას.....

ის გარემოებები, რომ დიდ-ხანს გაერცელდა ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის კრება, რომ ამ კრებაზედ დიდ-ძალი მეკენჭეები და მაყურებლები დაესწრნენ და ნამეტანი გაცხარებული ბაასი ჰქონდათ, სრულიად არაერთარ უფლებას არ გვაძლევენ მაზედ, რომ აღტაცებაში მოვდიოდეთ მათგან, თუ კი ცოტაც არის დაფიქრდებით და გამოვიკვლევთ მათ მიზეზებს. ჩვენ გვჯერა, რომ ადგილობრივი ბუნების პირობების წყალობით იმერეთის

ხალხს საზოგადოთ და თავად-აზნაურობას კერძოთ და განსაკუთრებით არ აკლიათ სიცხოველე, მაგრამ ყოველგვარი მის მოქმედების ამაზედ და მხოლოდ ამაზედ დამყარება ძალიან შეცდომაა. ისტორია მოგვითხრობს, რომ იმერეთის ხალხს სიცხოველე ყოველთვის ჰქონია, მაგრამ იმისაგან კი კეთილი არა გამოსულა-რა. ვისაც ეს ჩვენი სიტყვები არ სჯერა, ვთხოვეთ თვალი გადაავლოს „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილს და დარწმუნებული ვართ, რომ დაგვეთანხმება. იმისთანა სიცხოველე, როგორც იმერეთის ხალხმა და განსაკუთრებით თავად-აზნაურობამ გამოიჩინა დარეჯან იმერეთის დედოფლის დროს, თითქმის მეორეთ აღარ გამოუჩენია იმას, მაგრამ რა გამოვიდა აქედგან ბოროტ მოქმედებების მეტი? საქმე სიცხოველეში კი არ მდგომარეობს, არამედ ამ სიცხოველის კეთილ-მიდრეკილებაში. ამ გვარ მიდრეკილებას კიდევ ჩვენ სრულიად ვერ ვხედავთ იმერეთის თავად-აზნაურობის სიცხოველეში ბანკის კრებაზედ. თვითვეულს ზემოხსენებულს გარემოებას აქვს თავის საკუთარი მიზეზი, რომელიც, თუ კი გამოვიკვლივთ, ბევრს არაფერს სანუგეშოს წარმოგვიდგენს. კრება გაგრძელდა დიდ-ხანს იმიტომ, რომ თავად-აზნაურობა იკრიფებოდა ნაყიმ-ნაყიშათ; ბევრი მეკენჭეები და მყურებლები იყვნენ იმიტომ, რომ იმერეთში თავად-აზნაურობა ძალიან ბევრია; ნამეტანი გაცხარებული ბაასი ჰქონდათ კრებაზედ, სატევრების ტრიალი და ლანძღვა-გინება კიდევ იმიტომ, რომ პარტია და ინტრიგობა თამაშობდნენ უპირველესს როლს, როგორც თვითონვე „დროება“ გვატყობინებს. დაუმატეთ ამებს ისიც, რომ იმერეთის თავად-აზნაურობის უმეტეს

სიძლიერე თანესა შეცდომებზე და უმინ-აფ-ცემიან ციბელე

ნაწილს ბევრი არაფერი ეხარჯება თავის ჯიბიდან ქუთაისში ჩასასვლელათ და კრებაზე დასასწრობლათ, რადგანაც, როგორც „ღროებავე“ გვაუწყებს, გზის ფული ბანკის სამოსამსახურო პირების კანდიდატების მხრით ეძლევა და იმათგანვე მუქთი სადილ-ვანში და თეატრის ბილეთები მოელის, და ერთი მიბძანეთ, თუ ღმერთი გრწამთ, რას ხედავთ აქ საიმედოს მომავალისათვის?! მიღეთ ამასთანავე მხედველობაში ისიც, რომ იმერეთის თავად-აზნაურობა, გაფანტული მთებში, ღრეებში და ტყეებში, მოკლებულია ხშირს მიმოსვლას ქუთაისში და ხილათ მიაჩნია წელიწადში ერთხელ-ორჯერ იქ მისვლა; რომ ის აქამომდე მისდევს ხოლმე მეთუთხმეტე თაობამდის ნათესაობას, ნათლიობას, მოყვრობას და ძიძის-შვილობას, რაც მას შეძლებას აძლევს ჯიბის დაუფენთხლათ იმოგზაუროს მრთელი ოჯახითაც კი; რომ იმას სახლკარზედ და მამულზედ იმდენი ზრუნვა არა აქვს, რამდენიც იმაზედ, რომ საზოგადოებაში თავი გამოიჩინოს, თუ წოდებით, თუ ჭკუით, თუ ლაპარაკით, თუ ცხენით, თუ ტანისამოსით, თუ იარაღით და სხვა რამით, — და მაშინ ცხადათ დაინახავთ, რომ ზემოხსენებულ გარემოებებს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვსთ. მართალია, ერთის შეხედვით თითქო სწავლა-განათლებლაში წინ იწევს იმერეთის ხალხი საზოგადოთ და იქაური თავად-აზნაურობა კერძოთ — სასწავლებლები, ქალაქებში თუ სოფლებში, გატენილნი არიან მოსწავლეებით და ბანკის კრებაც აქცევს თავის ყურადღებას ზოგიერთ მათგანს ბანკის შემოსავლიდგან დახმარებით, მაგრამ ეს საქებური გარემოებაც ისეთი მიზეზებით არის გამოწვეული, რომლებიც მაინცა-და-მაინც არ გვაძლევენ საკმაო საბუთს,

რომ გვექონდეს შეურყეველი იმედი მისგან იმერეთის მო-
მავალში წარმატებისა, თუ უფრო მაგარ ნიადაგზედ არ
იქმნა დამყარებული. ჯერ ერთი ისა, რომ ბანკის შემო-
სავლისაგან დახმარება ხედება ისეთ სასწავლებლებს, რომ-
ლებშიაც სწავლობენ თითქმის მხოლოდ თავად-აზნაუ-
რების შვილები, და, მაშასადამე, კრება ზრუნავს მხოლოდ
თავის შვილებისათვის, რასაც თვით ბუნება ითხოვს; მე-
ორეც ისა, რომ სასწავლებლებში შემსვლელ იმერელ
ყმაწვილებს მოცილებები არა ჰყავსთ, არამც თუ სხვა ტო-
მების ყმაწვილებში, არამედ თვით ქართლ-კახეთის ყმაწვი-
ლებშიაც, და, მაშასადამე, თითქმის ყველა ვაკანციებს
თითონ იჭერენ იმერეთის სასწავლებლებში, მაშინ რო-
დესაც ქართლ-კახეთი მოკლებულია ამას რუსების და
სომხების ცილაობით, რომლებსაც უფრო ბევრი სახსრები
აქვსთ აქაურ სასწავლებლებში შესასვლელათ უკეთესათ
მომზადებისა. მესამე კიდევ ისა, რომ იმერეთის ხალხს ჯერ-
ჯერობით მაინც უფრო იაფათ უჯდება სასწავლებლებ-
ში ყმაწვილების გამოზრდა, მინამ ქართლ-კახეთის ხალხს,
და აი როგორ: იქ ხშირათ თავიანთი ხელით აშენებულ
ქოხებშიაც თავსდებიან მოსწავლეები, უშეტეს ნაწილათ
საქმელს თითონ იკეთებენ თავიანთთვის, ფეხ-შიშველა და
ტან-შიშველაც ხშირათ დაიარებიან სასწავლებლებში,
ზოგნი კიდევ იზრდებიან ნათესაობის, ნათლიობის, მოყვ-
რობის და ძიძი-შვილობის წყალობით, რომლებიც, რო-
გორც ზემოთა ვსთქვით, ძალიან პატივის-ცემაში არიან
თითქმის მეთუთხმეტე თავობამდის; აქ კი ყოველივე ეს
შეუძლებელია სხვა ნაირათ ცხოვრების მსვლელობის
გამო, და საკმაოდ ძვირათაცა ჯდება ყმაწვილების სასწავ-

ლებლებში გამოზდა. მეოთხე და უკანასკნელიც ისა, რომ იმერლები დაუდგრომლათ ცდილობენ ყმაწვილების სასწავლებლებში შეყვანას არა სწავლა-განათლების წყურვილისა-გამო, როგორც ჩვენი ცრუ-პატრიოტები ფიქრობენ და ქადაგებენ, არამედ იმისათვის, რომ „თითო-ორ-ორა რუსული შეისწავლონ და მერე რამე სამსახურში შევიდნენ“, რადგანაც სამსახურის სარბიელი გახსნილია იქ ორ-სამ კლას შესრულებული ყმაწვილებისათვისაც; ამას ცხადათ გვიმტკიცებს როგორც ის, რომ ძალიან ცოტა ყმაწვილები ჰყავს იმერეთს საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში გამოზდილები, შედარებით დაბალ სასწავლებლებში მოსწავლეების რიცხვთან, აგრეთვე ის, რომ თითქმის ყოველ-გვარ სამსახურის სარბიელზედ ნახავთ იქ მხოლოდ დაბალ-კლასებში კურს შესრულებულებს და შეუსრულებლებს; ასე გაშინჯეთ, თითქმის ყველა ადგილები გუბერნიის სამმართველოდგან დაწყებული სოფლის სამმართველომდის სულ სავსე არიან ამ გვარი სწავლა შეუსრულებელი მოსამსახურეებით; ნუ დაივიწყებთ იმასაც, რომ ზოგიერთ მათგანებს ძალიან კარგი ადგილებიც უჭირავსთ ყოველ-გვარ უწყებებში, სამხედროში გნებავთ თუ სამოქალაქოში, სასულიეროში თუ სასამართლოში, სამასწავლებლოში თუ საგზებოში. ეს გარემოებები, რომლებიც შეადგენენ ამ დროებით პირობებს იმერლების ვითომც და სწავლა-განათლებისადმი ლტოლვილებისას და ხდებიან მის მხოლოდობით მიზეზებათ, შეიძლება დროთა განმავლობაში, სულ ტყუილა-უბრალო შემთხვევებისა-გამო, მოისპონ და ერთ მშვენიერ დილას სრულიად აღარ სუფევდნენ. ამ შექთხვევაში, რასაკვირ

ველია, იმერეთი დარჩება, როგორც იტყვიან, შშრალზედ და, მაშასადამე, ბევრს არაფერ სანუგეშოს უნდა ვხედავდეთ იმ გარემოებაში, რომ იმერეთის სასწავლებლებში ბევრი მოსწავლეები არიან და იქაური თავად-აზნაურობა ეხმარება ზოგიერთ მათგანს ბანკის შემოსავლიდან. შემდეგ ამისა, დარწმუნებულნი ვართ, ყველა დაგვეთანხმება, რასაკვირველია, ცრუ-პატრიოტების გარდა, რომ არაფითარი შსე ჩვენ დასჯელეთ-საქართველდგან არ ამოგვდის, როგორც არ ამოგვდის იგი აღმოსავლეთ-საქართველოდგან, და, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ განხეთქილებას, რომელიც სუფევს დასავლეთ საქართველოს საზოგადოებაში და თან-და-თან უფრო ცხადათ აშკარავდება იქაურ საადგილ-მამულო ბანკის კრებებზედ, იმ ჯიუტს და სასიკვდილო ბრძოლას, რომელიც გაუთავებელი შეიქმნა „ლოლობერიძისტების“ და „ბაქრაძისტების“ შორის, არც მალე ამოგვივა. ტყუვილათ იტყვლებს თავს ქურნალი „ივერია“ (იხილეთ № 7-ში სტატია — „ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის კრება“), თანახმად „ღროებისა“, და სცდილობს, ჩვეულებისამებრ თვისისა, მოახვიოს თავზე ყოველივე, რაც კი ცუდი რამ ხდება ქუთაისის ბანკის კრებებზედ, „ბაქრაძისტებს“ და განწმინდოს ცოდვათაგან „ლოლობერიძისტები“. ჩვენ სრულიად წინააღმდეგს ვხედავთ და აი რა მოსაზრებით.

ის გარემოება, რომ განსვენებულმა ბ. ლოლობერიძემ ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის წესდება შეადგინა, იმერეთის თავად-აზნაურობის თხოვნით, და „აჩნია სასჯელმწიფო სამსახურს საზოგადოებრივი“, რასაკვირველია, იმიტომ, რომ ექვს-ას-რვა-ასი თუმანი სჯობს სამას-ოთხას თუმანს, სწორე მოგახსენოთ, არაფერ შეურყეველ საბუთს შეად-

გენს მისთვის, რომ გვერდში მოცილებთ აღარაინ ამოდგომოდა მას, ან ხმა არ ამოვლო ვისმე შესახებ მისგან შედგენილის წეს-დებისა და მით უმეტეს მისთვის, რომ სამემკვიდრეოთ მისცემოდა მას ბანკის მმართველობა. აგრეთვე ის გარემოება, რომ უ. დ. ბაქრაძე მოცილებთ გამოუჩნდა განსვენებულ ლოლობერიძეს და „შესამე სარტის ცოდნით შემეუღმა ერთმა მწკრადმა“ დაიწუნა მისგან შედგენილი წეს-დება სრულიად არაეის ნებას არ აძლევს იფიქროს, მით უმეტეს საქვეყნოთ გამოთქვას, ვითომც ამ „ხალ-თაობის ჰარტიას“ მაინც-და-მაინც „ავიდე და აღარ მოგეცის“ ბანკის დაფუძნება სურვებოდეს და სურდეს. ამ გვარი მკვახე სიტყვების ვისიმე შესახებ წამოსროლის უფლება მხოლოდ მაშინ ეძლევა საზოგადოებას, თუ კერძო პირს, როდესაც საქმით გამოცდილი იქნება ეს ვინმე და მის უვარგისობა დამტკიცებული. შედარებით კი რომ ავილოთ ლოლობერიძის და ბაქრაძის მათ მომხრეებითურთ მოქმედებები, დავინახავთ, რომ პირველი და მის მომხრეები ბევრათ აჭარბებენ უკანასკნელს და მის მომხრეებს გასაკიცხი საქმეებით. თუ მართალია და ბაქრაძეს დაეხარჯა მომხრეების მოსაპოვებლათ სამ-ას თუმნამდის, უეჭველია, ლოლობერიძეს ორ-ჯერ ამოდენი უნდა დახარჯოდეს, რადგანაც უკანასკნელს პირველზედ ორჯერ მომეტებული მომხრეები ჰყვანდა. თუ ბაქრაძის მომხრეები ყვირილით ეხმარებოდნენ თავიანთს კანდიდატს, ლოლობერიძის მომხრეები ლანძღვა-გინებით და სატყერის ტრიალით იცვავენენ თავიანთ კანდიდატს და სუსხს აძლევდნენ მის მოწინააღმდეგეს. თუ ბაქრაძის აკენტები სადილებით მოულობდნენ მის მომხრეებს,

შინაური მიმოხილვა

ლოლობერიძის აგენტები არ ზოგავდნენ ამ გვარი საქმისათვის არც სადილებს, არც ვახშმებს და არც თეატრის ბილეთებს. თუ „ბაქრაძისტები“ უგდებდნენ ხრიკებს ლოლობერიძეს სიტყვიერათ, „ლოლობერიძისტებმა“ კიდევ ისეთი ხრიკი უგდეს ბაქრაძეს საქმით, რომ ჩვენ დროში ძნელად წარმოსადგენი და მოსალოდნელი იყო. ვისაც როგორ ნებავდეს—ისე იფიქროს და ჩვენ კი არ შეგვიძლიან „ლოლობერიძისტების“ იმ საქმეში გამართლება, რომ ვილაცა ქალმა საქმით შეურაცხყოფა მიაყენა ბაქრაძეს კრებაზედ. რაღა იმ დღეს და თითქმის იმ ჟამს მოხდა ეს, როდესაც კენჭისყრა უნდა ყოფილიყო, თუ არაფერი დამოკიდებულობა არ ჰქონდა „ლოლობერიძისტებთან“?! კრება გაგრძელდა მთელი თორმეტი დღე და, თუ ხსენებულს ქალს რამე გულისჯავრი სჭირდა ბაქრაძისა და უნდოდა საზოგადოებაში მისი შერცხვენა, რატომ რომელსამე წინა დღეში არ მოახდინა ეს საქმე? აი კითხვა, რომელიც აუხსნელი რჩება და ეჭვს ქვეშ აგდებს „ლოლობერიძისტებს“. ეს ეჭვი უფრო საფუძვლიანი წარმოგვიდგება, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ შემადრწუნებელ შემთხვევას, რომელიც მომხდარა დ. ხონში შემდეგ კრებისა და რაღაც მანქანებით გამოუაშკარავებელი დარჩა „დროებაში“, წინააღმდეგ ამ უკანასკნელის ჩვეულებისა. ამბობენ, ვითომც კრება „ლოლობერიძისტს“ ერთი „ბაქრაძისტისათვის“ კარი ღია იქნათიანი სილა უჭმევია ლოლობერიძის ვაკიცხვისათვის. ეს შემთხვევა რომ ონს ეკუთვნოდეს და არა ხონს, აშინ შეიძლებოდა უყურადღებოთ დარჩენილიყო, რადგანაც ბაქრაძე რაჭველია, მაგრამ რადგანაც ხონს ეკუთ-

ენის, სადაც უფრო ბევრი „ლოლობერიძისტები“ არიან, მინამ „ბაქრაძისტები“ უსამართლობა იქნება, რომ არ მივაქციოთ ყურადღება. შემდეგ ამისა, თქვენ თვითონ იტიქრეთ, ვინ უფრო სტყუვის—ბაქრაძე თავის თანამგონობლებით, თუ ლოლობერიძე თავის მომხრეებით. ის გარემოება, რომ უმეტესობა თავად-აზნაურობისა ლოლობერიძისკენ იყო და არის, რასაკვირველია, არაფერს არ ამტკიცებს გარდა იმისა, რომ უმეტესი ნაწილი ჩვენის თავად-აზნაურობისა, სამწუხაროდ ჩვენდა, წინ წასვლის მაგიერ უკან მიდის და ფულგებზედ, თუ სადილებზედ სინილის და პატიოსნებას ჰყიდის. ის გარემოება კიდევ, რომ ლოლობერიძეს არა შეუქამია-რა ბანკისა და ბანკს მოუგია მის ხელში რამდენიმე ათასი მანეთი, სრულიად უფლებას არ აძლევს არაფის ბრმად ემონებოდეს მას, როგორც ის გარემოება, რომ ბაქრაძეს ჯერ არაფრით არ დაუმტკიცებია თავისი ბანკის სამმართველოდ უფრო ვარგისობა, არაფის ნებას არ აძლევს მის განკიცხვისას და ლანძღვა-გინებისას. ბანკი იმისათვის არის დაარსებული, რომ ფული მოიგოს, მაგრამ სულ სხვა არის, თუ უფრო ბევრს მოიგებს; ის დრო კიდევ წავიდა, როდესაც ბანკის ფულებს სჭამდნენ მმართველები და არაფისი და არაფრისა არ ეშინოდათ...

ესწვევტთ აქ ჩვენს წლევანდელ თბილისის და ქუთაისის ბანკის კრებებზედ ბაასს, რომელიც ასრე ძლიერ გაგრძელდა, რისათვისაც ბოდიშს ვითხოვთ მკითხველებთან, და ვისურვებთ ჩვენი თავად-აზნაურობისათვის უფრო კეთილ-სინილისიერათ და შეერთებულის ძალით თავის საქმეების წაყვანას, რათა მართლაც და მზე ამოგვივიდეს საიდგანზე.

მიხეილ გურგენიძე.

პოლიტიკა.

არ გვეშვება კიდევ საქმე და, მეტი ღონე არ არის, უნდა ორიოდ სიტყვა ვთქვათ პოლიტიკაზედ. თორემ მაინცა-და-მაინც ჩვენი საქმე არ არის პოლიტიკა. საღ ქართველი კაცი და საღ პოლიტიკაზედ მსჯელობა. მე მოგახსენებთ იმ პოლიტიკაზედ, რომელიც შეიცავს მრავალს საგნებს სახელმწიფოს შინაგანს ცხოვრებაზედ და მის დამოკიდებულებაზედ სხვა-და-სხვა სახელმწიფოთა მიმართ. ჩვენ კაცს ზედ-მიწევნით ეყურება სულ სხვა ნაირი პოლიტიკა. ვინ ვის უფრო ხერხიანათ მოატყუებს, ვინ ვის უფრო გაიძვერულათ დაუხლართავს გზებს, ქლესურათ ჩააბავს რამე სისაძაგლეში — აი ცნებანი და წარმოდგენანი, რომელნიც ებადებიან ჩვენ კაცს თავში, როცა ჩამოვარდება ლაპარაკი პოლიტიკაზედ. — პოლიტიკა კაციაო, — ამბობს ქართველი ქლესა, გაიძვერა, გარეგნობით ზდილობიანს, მაგრამ გულში ბოროტ-განზრახულებით სავსე კაცზე. რომ კაცთა-შორის ურთი-ერთობის მაგიერათ წარმოვიდგინოთ ურთი-ერთობა სახელმწიფოებდა, იქაც შევამჩნევთ, რომ ერთი სახელმწიფო უფრო გაიძვერაა, ვიდრე მეორე. ერთი მოხერხებულათ, ქლესურათ იქცევა და თავის საქმე კარგა მიჰყავს და მეორე

კი მოტყუებული და მასხარად აგდებული რჩება. ცხადია რომ კერძო ცხოვრებაში პოლიტიკა კაცი საზიზღარი უნდა იყოს, გარნა ხალხთა-შორის ცხოვრებაში—სისაძაგლეკი არა—მამულის წინაშე დიდად მიჩნეულიც იქნება იმ სახელმწიფოსათვის, რომელსაც მან სარგებლობა მოუტანა, იმას კი, რასაკვირველია, აღარავინ დაეძებს შეესაბამება თუ არა უზენაესს სიმართლეს და ჭეშმარიტს ზნეობას მისი ქცევანი და პოლიტიკური რწმენანი. როდესაც რომელიმე სახელმწიფო განძლიერდება და გაღონიერდება, მაშინ მომიჯნავე სახელმწიფოთა დარდს და ნალევლს სამზღვარი აღარ აქვს. ყოველმა მათგანმა კარგათ იცის, რომ გაძლიერებული სახელმწიფო თავის ქერქში არასდროს არ დადგება და თავის დღეში იმ კეთილ-გონიერებას და ზომიერებას არ გამოიჩენს, რომ თავისი ძალა თავის შინაგან ცხოვრების გაუმჯობესობას და განკარგებას მოანდომოს და მათი დაჩაგვრა არ მოინდომოს. რასაკვირველია სასიამოვნოა, რომ ყოველი სახელმწიფო თავის დიდებაზე და თავის ერის განძლიერებაზე ფიქრობდეს, თუ კი მეტად შესაზარ გაიძვერაობას და ცუდლუტობას არ მისდევს და წრეს გარეთ არ გადადის. კაცის გული ხარბიაო, იტყვიან, მაგრამ სახელმწიფოსი—კიდევ უარესია. რაც უნდა ვაფართოებული ჰქონდეს სამზღვრები, რაც უნდა წინ მიიწევდეს განათლების და ბედნიერების გზაზე, მაინც კიდევ სხვას უდგია კრიჭაში, მაინც კიდევ იმ ფიქრშია დღე-მუდამ ვის და სად გამოვკრა კლანჭიო, ვის და როგორ წავართვა ლუკმა პირიღამაო, ან კიდევ როგორ სრულიად დავამხოო, წავართვა თვითება, დაუმოკიდებლობა, მოუსპო საკუთარი მმართველობა, და დავს-

ვა ცარიელზე ყველა დოვლათისაგან, რაც მწარე და საშინელი შრომით მთელი თავის ისტორიული ცხოვრებით მას მოუპოვებიაო.

აი ეს არის მიზეზი, რომ სადაც გნებავთ, ევროპაში, თუ სხვა რომელსამე ქვეყანაში, ყოველი ცალკე განდგომილი ერის ჯგუფი, რომელიმე ნათესავი ხალხი და მთლათ რომელიმე ეროვნობა, მუდამ მზათ უნდა იყვეს, თუ ვინცობაა გამოიჩინა ვინმემ სურვილი მისი დამორჩილებისა, დახვდეს ვაჟ-კაცურად და დაიცვას თავისი თავი, რადგანაც დამონაგება მას მოუღებს ბოლოს, ისე როგორც თვითვეულს კაცს კაცად-კაცდი აღარ ეთქმის, თუ იგი გამხდარა მონად და ყურ-მოჭრილ-ყმად.

სადაც ერი უფრო წინ არის წაწეული, რაც უფრო მეტად მოჰფენია მას სხივი განათლებისა, იქ უფრო ნაკლებდ შესამჩნევია სხვის დაჩაგვრა და დამონაგებდეს სურვილი. გარნა ხალხთა წინ-სვლა ისე წელა და თითქმის შეუმჩნევლად ხდება, მეტადრე ზნეობის განკარგების და განკეთილების შესახებ, რომ თვით უგანათლებულესს ევროპის სახელმწიფოებში ურთი-ერთარსი დამოკიდებულებათა ძარღვად ითვლება უფლება მძღაჯრისა. თუ არის სადმე საზარელი და შესაძრწუნებელი ომი და სისხლის ღვრა, ისევ იქ არის. სულ უბრალო და მარტივად მისახვედრი მიზეზი კი აღძრავს ხოლმე ერთს სახელმწიფოს მეორეს სახელმწიფოს წინააღმდეგ, თუ იმ წვრილმანს საბაბებს და ხელ-წამოსაკრავ მიზეზებს არ მივიღებთ მხედველობაში, რომელნიც ათასნი გამოტყვრებიან ხოლმე ლაშქრობის დროს და ამ მარტივად ასახსნელს საქმეს დაკვლან ჰამენ ხოლმე. „გავძლიერდეს სხვისით და არ-ვინ განვა-

ძლიერო ჩემით, დავასუსტო ყველა, ვინც ჩემზე ძვირს ჩაიღებს გულში და მივცე იგი შიშსა და კანკალსა“. ეს გახლავთ დევიზი, მცნებად აღიარებული ხალხთა-შორისი პოლიტიკისაგან და ბეჭედ-დაკრული იმ ღრმა უხუცესისაგან, რომელსაც პოლიტიკური ისტორია ჰქვია.

ვიღრე განათლებული ხალხის უმრავლესობა არ მიხედება ერთი ერისაგან მეორე ერის დაჩაგვრის და დამონაგების უსამართლობას და უღმერთობას, მანამდის ხალხთა შორის პოლიტიკის დედა-ძარღვად, ქვა-კუთხედად იქმნება ეს დევიზი: ინგლისი არას თაუთმობს გერმანიას, გერმანია—საფრანგეთს და რუსეთი—ინგლისს. ინგლისს ბრაზი მოსდიოდა ამას-წინათ რომ ახალ-თეკის ეკსპედიცია ჰქონდა გამართული რუსეთს და შუა აზიისაკენ ნელა-ნელა მიიწევდა, რადგან მას აქვს იქით კოლონიები ინდოეთში და ეშინია კლანჭი იმათაც არ გაჰკრასო. ამ ხანებში საფრანგეთის ეკსპედიციამ თუნისში ხრუმირების დასამონებლად საშინლათ შეაფუცხუნა იტალია. იტალიის განზრახვა არის, რომ გაჭირების დროს მკლავი გაიწვდინოს სამხრეთისაკენ და მაგრად მოიკიდოს ფეხი საზოგადოთ ჩრდილოეთის აფრიკაში, რადგან სხვა გზა არსათა აქვს განძლიერების და გაფართოებისათვის თავის სამზღვრებისა. ამ ორთ ტომთ შუა ამ ამბავმა ჩამოაგდო შური და მძულვარება ეროვნობითი. თუმცა იტალიის და საფრანგეთის ხალხი ერთის მოდგმის ხალხებად ითვლებიან, ესრედ წოდებულს რომანულს მოდგმად, მაინც სახელმწიფოს მოსაზრება, ეროვნობითი ინტერესი და პატრიოტული გრძობა უფრო მძლავრი ძალა ყოფილა ისე, რომ აცდენა არეულობისა მარსელში ფრან-

ცუზებ და იტალიანურს მუშებს შორის პოლიტიკური ამ-
 ბების-გამო შეუძლებელი გახდა და მართებლობა იძულებ-
 ული იყო ჯარის შემწეობით დაემშვიდებინა მეამბო-
 ხენი. იმაზედ ნულარას ვიტყვით, რა კბილების კრაჭუნი
 და ციებ-ცხელება დაემართა თვით ოსმალეთს, რომლის
 ზეობას აღიარებს და ემორჩილება თუნისის ბეი. ოსმა-
 ლეთი ისეთი დასუსტებულს და გახრწნილს სახელმწიფოს
 აგებულებას წარმოადგენს, რომ იმისი არც გაჯავრებისა
 ეშინიან ვისმე და არც კბილების კრაჭუნისა. ისე უფა-
 ჩუნებენ თავში იმას ევროპის მთავარი სახელმწი-
 ფონი, როგორც ერთს დაბრიყვებულს და ყველასაგან
 ხელ-წამოსაკრავს ოდესმე ძლიერს, მაგრამ დროს განმა-
 მავლობით დაუძლიურებულს და დაბერებულს სწეულს.
 თქვენი მტერი იყოს, ის იქნებოდა გაჭირებაში, რომ მას
 არ შეელოდეს ერთი საყურადღებო გარემოება. ეს
 გარემოება სახელ-წოდებულია—პოლიტიკურ თანაბარო-
 ბად. აი რაში მდგომარეობს ეს საყურადღებო ფაქტი:
 აწინდელი მდგომარეობა ევროპის მთავარ სახელმწიფო-
 თა უნდა იყვესო უთუოდ შეუცვლელი მეტ-ნაკლებობით
 შესახებ მათ პოლიტიკურს ძალთა და დამოუკიდებულე-
 ბათა ურთიერთობისა. კაცებს, რომელთაც ამაზედ ზრუნ-
 ვა ჩაბარებული აქვთ, ჰქვიანთ დიპლომატები. რათ არის
 ესეები საჭირო? აი რათ. წარმოიდგინეთ, რომ დღეს რუ-
 სეთს მიეცეს ნება დიპლომატებისაგან, რაც გინდა ის
 ჰქენითო, საითაც გინდათ იქით გაიწიეთ და განძლიერ-
 დითო—რუსეთი მაშინ სრულიად მიღეწდა ოსმალეთს,
 შეიერთებდა ზოგს ნებით და ზოგს ძალით სრულიად
 სლავიანთა ტომის ხალხებს და ისეთი ძლიერი გახდებოდა,

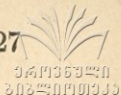
რომ ევროპის სხვა მთავარ სახელმწიფოთაც შეიძლება და ემონავებინა და მუდამ შიშში ეყოლებინა. ამითი რასაკვირველია პოლიტიკური სასწორი ვაბრუდდებოდა და შეიძლება მთლად ჩოჩეთი არეულიყო. რუსეთის მაგიერათ რომ უფლება ინგლისისთვის მიეცათ, ან გერმანიისათვის, საქმე ისევე ასე საქოქმანოთ დატრიალდებოდა. რომ ესეთი უბედურება არ დაატყდეს თავზე ევროპას, საჭიროდ არის მიღებული ოსმალოს ხელი არაფინ ახლოს და თუ ხელს ვინმე ახლებს ყველა ევროპის მთავარ სახელმწიფოებს ნება აქეთ დაუშალონ ძალ-და-ძალ და საერთოდ გარდაწყვიტონ, რა უნდა ქმნას ოსმალეთმა. თუ ჩამოერთმევა რაზე ან ცალკე უნდა იყვეს ის ჩამოერთმეული, ხალხია, თუ მთელი ტომია, ისევე ხელ-მიუკარებელი სვისაგან, ან-და გაყოფილ უნდა იქმნას თანასწორად მთავარ სახელმწიფოთა-შორის. აი ამ სადავიდარაბო საქმეს ჰქვიან ესრედ წოდებული აღმოსავლეთის საქმე, რომელმაც ყურები ცალკე წაიღო და ილაჯი ცალკე გაგვიწყვიტა. შეიძლება ოსმალეთი არ ყოფილიყო ასეთი კლანჭ-გამოსადები და საბაბაბო, მაინც საქმე ამისაგან ნამდვილად არ შეიცვლება. წარმოიდგინეთ რომ თუ არ ამ ნაირი პოლიტიკური სასწორი, თავის დღეში შევიცარიას ვერ მოვესწრებოდით. ამ ერთი ბეწვა რესპუბლიკას ისე გაგლეჯდნენ, რომ მგონი ბურტყლიც აღარ დარჩენილიყო იმისი. აგრეთვე ბელდიის, ჰოლოლანდიის საქმე მოხდა უწინ. ამათი დამოუკიდებელი არსებობა არ აბრუნდებს პოლიტიკურს თანაბარობის სასწორს და ამიტომ ხელ-შეუხებელნი ადგიან წინ-სვლისა და წარმატების გზას. პოლშელებს სამეფო კი დაიგლიჯა. პოლ-

შედეგები სამუდამოთ გამოეთხოვნენ პოლიტიკურს და-
მოუკიდებლობას და საკუთარს წეს-წყობილობას, ავი-
ყო თუ კარგი. ერთი ნაწილი ჩაიგდო გერმანიამ და
ანემენცებს, მეორე—ავსტრიამ და მესამე—რუსეთმა. ეს
მოხდა მე-18 საუკუნის დამლევს.—

ამ სამი წლის წინათ რომ ომი იყო რუსეთსა და
ოსმალეთს შორის, იმან ზოგიერთა ძალიან საყურადღებო
ამბავი მოიტანა და თუმცა ფაქტები მკითხველს უკვე
მოეხსენება ჩვენ მაინც მოვიყვანთ, როგორ და რა შეუდგა
იმ ომს, რომ აზრი ცარიელ სიტყვებად არ დარჩეს.
რაც ოსმალეთს ჩამოერთვა ის ასე განაწილდა: რუ-
სეთს ერგო ბათუმის და ყარსის მაზრა აზიაში და ევრო-
პაში ბესარაბია მცხოვრებლების დაუკითხველად, ავსტრი-
ენგრიას—გერცოგოვინა და ბოსნია, აგრეთვე მცხოვ-
რებლების დაუკითხველად, ინგლისს—კიპრის კუნძული.
ხელ-შეუხებელი, მაგრამ ჩამორთმეული ოსმალეთისაგან,
თუმცა მის უზენაესს მფარველობის ქვეშევე დატოვებუ-
ლი, დარჩა ბოლგარია, რომელსაც ბერლინის ტრაქტატის
გარდაწყვეტილებით მიენიჭა წარმომადგენლობითი მმარ-
თველობა, ე. ი. კონსტიტუცია და ზეობისათვის აგრეთვე
თანხმად ბერლინის ტრაქტატისა ამორჩეულ ექმნა კნიაზი
ბატტენბერგი.

ჩვენ გვსურს განსაკუთრებითი ყურადღება მკითხველი-
სა მივაქციოთ ბოლგარიის ეხლანდელს მდგომარეობაზე,
რადგან იქ ამ ცოტა ხანში შეცვლილ-იქმნა დედა-ბურჯი
ბოლგარიისწეს-წყობილებისა. ბერლინის ტრაქტატის ძალით
„მთავარი ბოლგარიისა უნდა აღმორჩეულ იქმნეს ხალხის
ნება-ყოფლობით და დამტკიცებულ ოსმალეთისაგან მთავ-

ართა სახელმწიფოთა ნება-რთვით. არც ერთი წევრი მოხელმწიფე გვარისა ევროპაში არ შეიძლება იქმნეს არჩეული ბოლგარიის მთავრად“. ამას გარდა სანამ აირჩევოდა მთავარი, მინამ ბოლგარიის ხალხის წარმომადგენელთ ქ. ტირნოვოში უნდა შეემუშაებინათ ხელმწიფობითი გუჯარი ან ღრამოტა. ისე რომ ვიდრე მთავარი ჩაიბარებდა მთავრობის თანამდებობას, მას უკვე უნდა სცოდნოდა ის პირობები, რა პირობითაც იწვევდნენ მას მთავრად. მთავარმა ბატენბერგმა ამ ორი თვის წინათ გამოსცა მანიფესტი, რომლითაც აცხადებდა, რომ მართვა სამთავროსი აღარ შემიძლიანო თუ კონსტიტუცია იქნებაო, ლიბერალურმა წეს-წყობილობამ სამთავრო დაუძღურაო. გამოცვალა ლიბერალური სამინისტრო კარაკულაისა და შეადგინა, თავის მომხრე კონსერვატორული სამინისტრო, რომლის მოთავედ დააყენა რუსის ღენერალი ენსლუტი. მაინც მოიხმო „ხალხის დიდი შეკრებულება“, თუმცა კონსტიტუციის ძალით არ ჰქონდა უფლება და მოახდინა არჩევანი დეპუტატებისა ამ შეკრებულებისათვის. ინგლისის მთავარმა მინისტრმა მოსწერა ლიბერალების მოთავეს ცანკოვს მმართველობის მინდობილებით, რომ ინგლისი ყოველთვის ცდილა და ეცდება ყველგან გაამხნევოს და დაიცვას წესიერება, თავისუფლება და კანონიერება. რუსეთმა გრ. იგნატიევის პირით აღიარა, რომ იგი არ შეერევა ბოლგარიის შინაგან საქმეში. თვით ბოლგარიის ლიბერალები და პატრიოტები კი ამტკიცებენ, რომ ეს ამბავი სულ ავსტრიის და გერმანიის მიზეზით მოხდაო, რადგან მათ ეშინიათ, რომ წარმომადგენლობითი მმართველობა, ლიბერალების ხელში ჩაეარდნილი, ძალიან ხელს უწყობს, ამაგრებს და

ასაზრდოებს ბოლგარიის ხალხის ეროვნობითს გრძობებს და ნაციონალური დამოუკიდებულობის სურვილსაო; მაშინ კი, როდესაც მთავრის ხელში იქმნება ჩავარდნილი, მომეტებული ძალა და სუყველაფერი იმაზედ იქნება დამოკიდებულიო, იმას საითაც გინდათ იქით მიედრეკათო და ჩვენ გავლენას განვაშტკიცებთ მთელს წვრიმალ სლავიანთა ეროვნობათა ზედაო და არც ბოლგარიას მიეცემთ ნებას, რომ შეუერთდეს აღმოსავლეთის რუმელიას ანუ სამხრეთის ბოლგარიას და მაკედონიას, რომ ამითი ეს სამთავრო უფრო კიდე არ განძლიერდესო.

ასეა თუ ისე, ღლეს ფაქტი თვა-ლწინ გვიდევს და მთავარი გამარჯვებული გამოვიდა ბრძოლიდან

ბრძოლი

Петякоп А. В. Стеланава

Открыта полугодовая подписка на

еженедѣльный журналъ

„ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(издаваемый въ г. Тифлисѣ)

Съ 1 Юля 1881 года по 1 Января 1882 года.

Цѣна за полгода 6 руб.

Кромѣ того можно подписаться на 3 мѣсяца — 3 руб. 20 коп.,
на 1 мѣс. — 1 руб. 20 коп. Подписка принимается съ 1
числа каждаго мѣсяца и не далѣе конца года.

*Разсрочка во взносъ денегъ допускается по соглашенію
съ администраціею журнала.*

Подписка принимается исключительно въ администраціи
журнала, въ г. Тифлисѣ, близъ Головинскаго пр., по
безыменному пер. въ домѣ Тамамшѣва.

Издатель А. С. Френкель

Редакторъ А. В. Степановъ

„იველზედ“ ხელის-მოწერა მიიღება რედაქციაში,
რომილიც იმყოფება კუკიაში, საყდრის ქუჩაზედ —
№ 18. ეორონცოვის ძეგლის ახლო.

გარეშე მსოფრეზლებს შეუძლიანთ დაიზარონ
ჟურნალი ამ აღრესით: *Въ Тифлисъ. Въ редакцію
грузинскаго журнала „ИМЕДИ.“*

ფასი წლიურის გამოცემისა გაგზავნით სხვა ქალა-
ქებში და თფილისში შინ მიტანით არის 8 მან.
ნახეჲარი წლისა . — — — — 4 მ. 50 კ.
სი თვისა — — — — 2 მ. 50 კ.

ვისაც ჟურნალი მისდით და სჲედრი ფული
ჟერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძაღე წარმოა-
დგინონ. ვთხოვთ აკრეთჲე იძათაც, ვისაც ძარტო
პირჲელი ნახეკარი წლის ფასი აქვსთ წარმოდგე-
ნილი, ძაღე გამოგზავნონ მეორე ნახეჲარ წლის
სჲედრი ფულიც.

ვისაც რომელიმე ნომერი ჟურნალისა არ მისვლიათ
ან არ მიუეიდესთ, ვთხოვთ გეაცნობონ და დაკარგულ
ნომრები გაეგზავნებათ ხელ-ახლად.